

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ & ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΠΜΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ & ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ:

«Το πρώτο μου σπίτι...Το σπίτι που “σπούδασα”:

Σημασιοδοτήσεις του οικιακού χώρου από φοιτητές στην Μυτιλήνη»

Παπαντωνάκη Νοέλ

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Καντσά Βενετία

Ιανουάριος 2005

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η συμβολή των φοιτητών, οι οποίοι δέχτηκαν τόσο πρόθυμα να μου παραχωρήσουν τις συνεντεύξεις για την συγκεκριμένη διπλωματική, ήταν καθοριστική, γι' αυτό και τους ευχαριστώ όλους θερμά.

Επίσης, χωρίς την πραγματικά πολύτιμη και αμέριστη ηθική και υλική συμπαράσταση της οικογένειας και των κοντινών μου προσώπων, η εκπόνηση της μελέτης αυτής θα ήταν αδύνατη.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω την επιβλέπουσα καθηγήτρια μου κ. Βενετία Καντσά για την συνεχή καθοδήγησή και τις συμβουλές της, καθώς και τις κ. Β. Μουτάφη και κ. Ε. Πετρίδου για τις χρήσιμες παρατηρήσεις και τα σχόλιά τους.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ:

ΕΙΣΑΓΩΓΗ:	Σελ. 5
ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ:	
Χώρος & Σπίτι στην Κοινωνική Ανθρωπολογία	Σελ. 7
Το νόημα των αντικειμένων	Σελ. 16
Ο οικιακός χώρος & η μελέτη των αντικειμένων στην Ελληνική Εθνογραφία	Σελ. 18
Βαδίζοντας σε «νέους» χώρους	Σελ. 21
ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ:	
Μεθοδολογικές προσεγγίσεις	Σελ. 23
Περιγραφή των χώρων μελέτης & γνωριμία με τους φοιτητές που συμμετέχουν στην έρευνα	Σελ. 25
ΨΑΧΝΩΝΤΑΣ ΓΙΑ ΣΠΙΤΙ:	
1. «Χώρος» ή «Σπίτι»;	Σελ. 38
1.1 Η αναζήτηση	Σελ. 38
1.2 Οι δυσκολίες	Σελ. 40
1.3 Τα κριτήρια	Σελ. 41
1.4 Αλλαγή σπιτιού	Σελ. 43
2. Συγκατοίκηση	Σελ. 45
ΧΡΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ:	
1. Διακόσμηση	Σελ. 52
1.2 Αλλαγές στην διακόσμηση & διαρρύθμιση του χώρου	Σελ. 61
2. Μόνος/η στο σπίτι: Δραστηριότητες εξοικείωσης	Σελ. 64
3. Παρέες	Σελ. 68

4. Καθαριότητα	Σελ. 77
5. Πατρικό & φοιτητικό σπίτι	Σελ. 82
6. Αναμνήσεις & προσωπικοί τρόποι εξοικείωσης	Σελ. 86
7. Η εμπειρία του φοιτητικού σπιτιού ως πηγή κριτηρίων για την επιλογή μελλοντικού χώρου	Σελ. 90
<i>ΑΝΑΧΩΡΗΣΗ:</i>	Σελ. 93
<i>ΕΠΙΛΟΓΟΣ</i>	Σελ. 100
<i>ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ</i>	Σελ. 103
<i>ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ</i>	Σελ. 106

ΕΙΣΑΓΩΓΗ:

«Μα γιατί έφερα όλα αυτά τα πράγματα;»

Δεν φανταζόμουν ότι αυτή η ερώτηση που έκανα στον εαυτό μου, πριν ενάμισι χρόνο περίπου, θα ήταν το πρώτο βήμα για την εκπόνηση αυτής της διπλωματικής εργασίας. Ήταν τον Οκτώβρη του 2002, όταν ερχόμουν στην Μυτιλήνη για δεύτερη φορά για μεταπτυχιακές σπουδές, την πρώτη κιόλας μέρα που μπήκα στο χώρο που θα με φιλοξενούσε για τα επόμενα δύο χρόνια¹. Έχοντας ήδη καθαρίσει το νέο μου χώρο, άρχισα να ανοίγω τις κούτες με τα πράγματά μου και τότε συνειδητοποίησα ότι είχα πάρει ξανά μαζί μου, από το πατρικό μου, εκτός από τα ρούχα και τα βιβλία μου, ένα σωρό πράγματα, χωρίς «φαινομενικά» χρηστική αξία. Τότε μόνο αντιλήφθηκα ότι δίχως τα συγκεκριμένα αντικείμενα, ο χώρος μέσα στον οποίο θα έμενα δεν θα ήταν «δικός μου». Η σκέψη αυτή ήταν το πρώτο ερέθισμα για να προσπαθήσω να αντιληφθώ, πρώτα όσο αφορά εμένα την ίδια, τις πρακτικές εκείνες μέσα από τις οποίες εξοικειώνομαι με τον χώρο μου, αλλά και να αναρωτηθώ σε ποιο βαθμό απασχολούσε και τους άλλους φοιτητές αυτή η διαδικασία της εξοικείωσης.

Όμως, η επιθυμία μου να ασχοληθώ με την μελέτη των πρακτικών με τις οποίες τα άτομα αναπτύσσουν δεσμούς με τον χώρο στον οποίο κατοικούν, αν και προέρχεται αρχικά από προσωπικό ενδιαφέρον², ωστόσο έχει να κάνει και με τα άμεσα επιστημονικά μου ενδιαφέροντα.

Έχοντας υπόψη τις ανθρωπολογικές προσεγγίσεις του χώρου, οι οποίες επικεντρώνονται στο πως διαμορφώνεται, αποκτά νόημα και αλληλεπιδρά ένας χώρος με τα άτομα τα οποία ζουν μέσα σε αυτόν³ και γνωρίζοντας την σχετική έλλειψη που υπάρχει στην διερεύνηση συναφών μελετών μέσα στα πλαίσια της ελληνικής εθνογραφίας⁴, θέλησα να διερευνήσω και να εστιάσω, κυρίως, σε δύο ζητήματα. Πρώτον, στο πως σημασιοδοτούν οι φοιτητές τον χώρο στον οποίο κατοικούν, κατά την διάρκεια των

¹ Στην Μυτιλήνη είχα βρεθεί ξανά για τέσσερα χρόνια, από το 1997 έως το 2001 για τις προπτυχιακές μου σπουδές.

² Ο Η. Russell Bernard, τονίζει τη σημασία που έχει η ύπαρξη προσωπικού ενδιαφέροντος - από την πλευρά του ανθρωπολόγου - στη διαδικασία επιλογής και εκπόνησης κάθε ερευνητικού εγχειρήματος. Η αίσθηση της «στενής επαφής» ανάμεσα στον ανθρωπολόγο και το θέμα του, συνιστούν για τον συγγραφέα τα απαραίτητα συστατικά της επιτυχίας. Για περισσότερα, βλ. Bernard, Russell H. 1989 (1998 3rd edtn). *Research Methods in Cultural Anthropology*. P.p. 110-125.

³ Όπως π.χ. η εξαιρετική δουλειά της Ardener, Shirley. 1981. *Women and Space: Ground Rules and Social Maps*.

⁴ Έλλειψη σε σχέση με άλλα πεδία έρευνας, τα οποία έχουν μελετηθεί διεξοδικότερα, όπως θα δούμε και στην παρακάτω ανάλυση.

σπουδών τους και δεύτερον στις σχέσεις που αναπτύσσονται ανάμεσα στον χώρο αυτό και τους φοιτητές.

Έτσι, η μελέτη αυτή έρχεται να εξετάσει το «πρώτο σπίτι» των φοιτητών, το σπίτι που όχι μόνο βρίσκεται στον τόπο των σπουδών τους, *το σπίτι που σπουδάζουν*, αλλά και τον πρώτο χώρο στον οποίο εφαρμόζουν τον δικό τους τρόπο διαχείρισης, τον χώρο τον οποίο διακοσμούν και στον οποίο περνούν τις πρώτες τους εμπειρίες ως ενήλικες. Με την έννοια αυτή, επομένως, μελετάμε και το σπίτι το οποίο έχουν «σπουδάσει» και μέσα από αυτό έχουν διδαχθεί πράγματα που ενδεχομένως θα τους ακολουθήσουν στη συνέχεια.

Την ενασχόλησή μου με το συγκεκριμένο πεδίο έρευνας – φοιτητές στην πόλη της Μυτιλήνης – την υπαγόρευε, επομένως, η ίδια η προβληματική της συγκεκριμένης μελέτης. Αυτό, όμως, δεν σημαίνει ότι η περίπτωση των φοιτητών της Μυτιλήνης επιλέγεται στην μελέτη αυτή επειδή είναι ιδιαίτερη, ούτε γιατί τα ζητήματα που τους απασχολούν είναι ενδεχομένως διαφορετικά από εκείνα που απασχολούν τους φοιτητές οποιασδήποτε άλλης πόλης. Μία τέτοια συγκριτική προσέγγιση θα ήταν εξαιρετικά ενδιαφέρουσα, δεν αποτελεί, ωστόσο, στόχο αυτής της μελέτης.

Εξάλλου, η επιλογή των φοιτητών της Μυτιλήνης γίνεται για καθαρά πρακτικούς λόγους και συγκεκριμένα γιατί βρισκόμουν η ίδια εκεί και αποτελούσα κομμάτι της φοιτητικής κοινότητας. Αποτελεί, δηλαδή, η έρευνα αυτή ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα της «ανθρωπολογίας οίκου» με τα πλεονεκτήματα αλλά και τους προβληματισμούς μιας τέτοιας προσέγγισης⁵.

Αναλυτικότερα, το πρώτο μέρος της μελέτης παρουσιάζει συνοπτικά τις εννοιολογήσεις του χώρου - ειδικότερα του οικιακού - και των αντικειμένων, έτσι όπως έχουν προσεγγιστεί από ανθρωπολογική σκοπιά, καθώς επίσης και την αντιμετώπιση των ίδιων εννοιών από την ελληνική εθνογραφία. Παράλληλα, σκιαγραφείται η θέση αυτής της μελέτης σε σχέση με τις παραπάνω προσεγγίσεις. Το δεύτερο μέρος ασχολείται με μεθοδολογικά ζητήματα και γίνεται μια εκτενή αναφορά στους χώρους που έγινε η έρευνα. Στις τρεις επόμενες ενότητες αναλύονται τα δεδομένα της έρευνας, δηλαδή οι αφηγήσεις των φοιτητών σχετικά με το πώς σημασιοδοτούν, και τις σχέσεις που έχουν, με τους χώρους στους οποίους μένουν, ξεκινώντας από την αναζήτηση των χώρων αυτών, τις χρήσεις τους, και καταλήγοντας στην αποχώρησή των φοιτητών. Η εργασία ολοκληρώνεται με έναν σύντομο επίλογο στον οποίο παρατίθενται τα συμπεράσματα της έρευνας.

⁵ Βλ. σχετική ανάλυση Γκέφου-Μαδιανού Δήμητρα. 1998, σ.σ. 365-423.

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ:

Χώρος & Σπίτι στην Κοινωνική Ανθρωπολογία:

Ο χώρος δεν είναι καινούργιο πεδίο μελέτης στην ανθρωπολογία. Τα «όρια» και τα «σύνορα» στον χώρο, τα οποία έφτιαξαν οι κοινωνίες μέσω πολιτισμικών κανόνων, έχουν διαιρέσει τις κοινωνίες αυτές σε κοινωνικές «σφαίρες», οι οποίες με την σειρά τους αλληλοσυνδέονται. Αυτού του είδους η σύνδεση, προσέλκυσε το ενδιαφέρον των κοινωνικών επιστημών, από τις αρχές ακόμα του 20^{ου} αιώνα⁶.

Ένα από τα γνωστότερα ανθρωπολογικά κείμενα που αφορά τις έμφυλες σχέσεις στο χώρο είναι η εισαγωγή της Shirley Ardener, στον συλλογικό τόμο *Women and Space: Ground Rules and Social Maps*⁷. Με το κείμενο αυτό, έγινε, επίσης, αντιληπτό ότι αν και η σύνδεση μεταξύ των διακρίσεων του χώρου και των κοινωνικών σχηματισμών είναι στενή, δεν χαρακτηρίζεται ωστόσο, από μια ξεκάθαρη σχέση αιτίας και αποτελέσματος. Γιατί χώρος και κοινωνική συμπεριφορά αλληλοεξαρτώνται, με την έννοια ότι ο χώρος μπορεί να διαμορφώνεται από τις κοινωνικές σχέσεις, όμως μπορεί παράλληλα και να τις διαμορφώνει από την στιγμή που αντανακλά την κοινωνική οργάνωση και δεν είναι πια ουδέτερος. Επομένως, ο χώρος *ορίζει* τα άτομα που βρίσκονται μέσα σε αυτόν αλλά και *ορίζεται* από αυτά⁸.

Αν όμως η σημασία αυτού του συμπεράσματος, για την σχέση μας με τον χώρο γενικά, είναι μεγάλη, γίνεται ακόμα μεγαλύτερη όταν πρόκειται για έναν ιδιαίτερο χώρο όπως αυτόν του σπιτιού στο οποίο κατοικούμε. Αρκετοί θεωρητικοί επισημαίνουν την συναισθηματική δύναμη που έχει το σπίτι και η κατοικία καθώς και τους συνειρμούς που απορρέουν από αυτούς τους όρους και αφορούν τις έννοιες του «καταφυγίου», της «ασφάλειας», της «ευχαρίστησης» ακόμα και την αίσθηση ότι αποτελεί μία από τις «αποθήκες αναμνήσεων» των ανθρώπων⁹.

⁶ Η αντίληψη του «συνόρου» σε σχέση με τον χώρο, αρχικά εμφανίστηκε με την χρήση χωρικών όρων, π.χ. μήκος, πλάτος, η χρήση των όρων αυτών, εμπότισε την γλώσσα, με αποτέλεσμα την παρουσία όρων με τους οποίους να δίνεται σχήμα στην κοινωνική ζωή, π.χ. «υψηλή κοινωνία», «σφαίρες ενδιαφέροντος». Με τον τρόπο αυτό δημιουργήθηκε μια αντιστοιχία μεταξύ του «πραγματικού» φυσικού κόσμου και της «κοινωνικής πραγματικότητας». Η αλληλεπίδραση μεταξύ των δύο αυτών «κόσμων» απασχόλησε τον Durkheim και τον Mauss ήδη από το 1903. Βλ. Ardener, Shirley. 1981, σ. σ. 1.

⁷ Ardener, Shirley, ο.π., σ. σ. 1-29.

⁸ Βλ. ανάλυση Ardener, Shirley, ο.π., σ. σ. 1-3.

⁹ Βλ. τις χαρακτηριστικές θέσεις των Heidegger και Gaston Bachelard στο McDowell, Linda. 1999. "Home, Place and Identity", σελ. 71-72.

Η ενασχόληση των ανθρωπολόγων με την μελέτη ενός τόσο έντονα συναισθηματικά και συμβολικά φορτισμένου χώρου, όπως το σπίτι, αν και ξεκινάει ιστορικά από την πρώτη εθνογραφική έρευνα¹⁰, ωστόσο, παραμελήθηκε για αρκετά χρόνια από την φιλοδοξία της ολιστικής μελέτης των κοινωνιών που κυριαρχούσε στην κλασική ανθρωπολογία. Η υποτιθέμενη προτεραιότητα της συγγένειας και της οικονομίας στις ανθρωπολογικές μελέτες, οδήγησε σε αυτή την παραμέληση, όπως επισημαίνουν οι Carsten και Hung-Jones¹¹. Οι τελευταίοι υποστηρίζουν επίσης, ότι το σπίτι έχει παραμεληθεί σαν χώρος μελέτης από την ανθρωπολογία, λόγω του ότι είναι τόσο διαδεδομένο, κοινό και οικείο που δεν φάνηκε να το προσέχουμε. Αν προσθέσουμε σε αυτό, συνεχίζουν, την διάσταση της σύνδεσης του σπιτιού με το γυναικείο φύλο, έχουμε, όπως καταλήγουν, εν μέρει την εξήγηση γι' αυτήν την παραμέληση¹².

Γιατί όμως συνδέεται η παραμέληση του σπιτιού ως αντικείμενου μελέτης με την σύνδεσή του με το γυναικείο φύλο και το κυριότερο, πως έγινε αυτού του είδους η σύνδεση; Στην διάρκεια της δεκαετίας του 70' η φεμινιστική προβληματική στράφηκε στην προσπάθεια ερμηνείας της γυναικείας καταπίεσης. Νέα ερωτήματα δημιουργήθηκαν με αναφορά την γυναικεία καταπίεση, αν ήταν οικουμενικό φαινόμενο και ποιοι ήταν οι λόγοι που οδηγούσαν στην καταπίεση αυτή.

Η δομιστική προσέγγιση που χάραξε ο Levi-Strauss τη δεκαετία το '60, επηρέασε πολλές σημαντικές μελέτες για το σπίτι, οι οποίες πραγματοποιούνται τη δεκαετία του '70 και εστιάζουν στον δυτικό κόσμο. Από την δεκαετία του '80 και μετά εμφανίζεται στο προσκήνιο η *θεωρία της πρακτικής*, η οποία επηρεασμένη από την προσέγγιση του δομισμού, ερευνά το σπίτι από την σκοπιά του υλικού πολιτισμού και δίνει έμφαση στο να αντιμετωπιστεί ο οικιακός χώρος, ως μια *αναπαράσταση* της κανονιστικής τάξης μέσω της *συμβολικής* αντίθεσης. Άλλες προσεγγίσεις της ίδιας περιόδου, έδιναν έμφαση στο ρόλο του σπιτιού ως σταθερό θεμέλιο της συγγένειας και της οικιακής ζωής¹³.

¹⁰ Ο Miller αναλύει το πόσο έντονο ήταν το δέσιμο του ανθρωπολόγου με το σπίτι στο οποίο φιλοξενούνταν προκειμένου να μελετήσει μια συγκεκριμένη κοινωνία, βλ. σελ. 2 στο Miller, Daniel. 2001. "Behind Closed Doors". In *Home Possessions: Material Culture Behind Closed Doors*, ed. Daniel Miller. Oxford & New York: Berg.

¹¹ Βλ. Carsten, Janet and Stephen Hung-Jones. 1995. "Introduction: About the House – Levi-Strauss and Beyond". In *About the House – Levi-Strauss and Beyond*, eds. Janet Carsten and Stephen Hung-Jones. Cambridge: Cambridge University Press. Σελ. 2.

¹² Βλ. Carsten, Janet and Stephen Hung-Jones, ο.π. σελ. 3-6.

¹³ Όπως για παράδειγμα, στην περίπτωση της Ελληνικής Εθνογραφίας που θα αναλύσουμε παρακάτω.

Η μελέτη σταθμός της εποχής αυτής, που είχε ως κεντρικό θέμα την διερεύνηση του υλικού πολιτισμού του σπιτιού θεωρείται εκείνη του Pierre Bourdieu, “The Berber House”¹⁴. Ο Bourdieu επηρεασμένος από την θεωρία του δορισμού – παρά τις διαφωνίες του – πηγαίνει πέρα από τον Levi-Strauss, δείχνοντας πως μια σειρά από κεντρικές συμβολικές αντιθέσεις αποτελούν το θεμέλιο για τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι εκφράζουν τις πεποιθήσεις τους για τον κόσμο στον υλικό πολιτισμό. Με αυτή την έννοια η πολιτισμική μας ταυτότητα δεν είναι απλά ενσωματωμένη αλλά κυριολεκτικά «αντικειμενοποιημένη»¹⁵.

Στην ανάλυση του σπιτιού των Berber, κατασκευάζεται από τον Bourdieu η αναλογία αρσενικό/θηλυκό : οικιακό/εξωοικειακό. Ο Bourdieu ασπάζεται τη δυαδική αντίστιξη του δορισμού και, από αυτή τη σκοπιά, χαρακτηρίζει το σπίτι ως ένα σύνολο «παράλληλων αντιθέσεων». Ξεκινώντας από «αντικειμενικά» στοιχεία του οίκου, εντοπίζει ζεύγη: ψηλό/χαμηλό, υγρό/ξηρό, φωτεινό/σκοτεινό, τα οποία εμπεριέχουν αξιολογική ιεράρχηση, και διευρύνει την διπολική ιεράρχηση και τις έμφυλες δράσεις, όπως αυτές εμφανίζονται στον οίκο. Με άλλα λόγια, στο άρθρο αυτό εισάγει τη θεωρία της πρακτικής και βάζει το υποκείμενο μέσα στη δομή. Το σπίτι, δεν αποτελεί απλά αντανάκλαση των κοινωνικών κανόνων, αλλά πεδίο όπου εγγράφεται η ανθρώπινη δράση.

«Το σκοτεινό και νυκτερινό κάτω τμήμα του σπιτιού, τόπος αντικειμένων υγρών, πράσινων και ωμών, φυσικός τόπος των όντων (ζωντανών), ζώων,..., τόπος των φυσικών λειτουργιών και τόπος του θανάτου αντιπαράκειται όπως η φύση προς τον πολιτισμό στο φωτεινό, ευγενές, ανώτερο τμήμα του σπιτιού: αυτός είναι ο τόπος των ανθρώπων και ιδιαίτερα του φιλοξενούμενου προσκεκλημένου, είναι ο τόπος της φωτιάς και των αντικειμένων που φτιάχνονται από φωτιά και ο τόπος του αργαλειού και είναι επίσης ο τόπος των δύο ιδιαίτερα πολιτισμικών λειτουργιών που γίνονται στον χώρο του σπιτιού: το μαγείρεμα και η ύφανση.»¹⁶

Ενώ, οι κατεξοχήν πολιτισμικές δραστηριότητες είναι καταφανώς γυναικείες, η οργάνωση των διπόλων συνδέει με ένα άλμα την γυναίκα με την φύση. Ο Bourdieu θεωρώντας ότι η αντίθεση χαμηλό και σκοτεινό / υψηλό και φωτεινό μέρος του σπιτιού βρίσκεται σε αναλογία με το δίπολο θηλυκό/αρσενικό, και θεωρώντας ότι η αντίθεση υψηλότερο/χαμηλότερο αναπαράγεται στα μέρη του οίκου, όπου το μέσα - οίκος

¹⁴ Bourdieu, Pierre. 1973. “The Berber House”. In *Rules and Meanings*, ed. Mary Douglas, σ. σ. 98-110.

¹⁵ Βλ. σχετικό σχόλιο στο Miller, Daniel. 1995. Στο άρθρο “Artefacts and the Meaning of things”, σελ. 399.

¹⁶ Βλ. Pierre Bourdieu, ο.π. σελ. 99.

αποδίδεται στη γυναίκα, ενώ το έξω - αυλή στον άνδρα, εισάγει όχι μόνο ένα αναλογικά έμφυλο περιεχόμενο στα μέρη του χώρου αλλά και μια αξιολογική διαβάθμιση στις έμφυλες ταυτότητες. Αποδίδει παράλληλα αξιολογικά υποδεέστερη θέση στον οικιακό χώρο σε σχέση με τον εξωοικιακό, αξιολόγηση που παράγεται από την εφαρμογή του επιλεγμένου αναλυτικού εργαλείου. Η ταύτιση της οικιακής ζωής με το φυσικό οδήγησε στην ανάδειξη του δημόσιου ως αντιπαρατιθέμενου χώρου, όπου θεωρήθηκε ότι δομείται η κοινωνική ζωή, και συνέβαλε στην παράβλεψη της σημασίας των οικιακών ρόλων των γυναικών για την κοινωνία γενικά. Η παραπάνω ανάλυση βασίζεται στην ουσιοκρατική αντίληψη της ανθρωπολογίας, όπου το «αρσενικό και το θηλυκό θεωρούνται εγγενή δεδομένα, σταθερά σημεία αναφοράς στην ανάλυση των κοινωνικών σχέσεων» άρα και του χώρου. Η ουσιοκρατική αντίληψη διαπερνά και την ανθρωπολογία των γυναικών που γεννήθηκε από την επίδραση του φεμινισμού στην ανθρωπολογική σκέψη, και ασχολήθηκε αρχικά με τα αίτια και την οικουμενικότητα της ασυμμετρίας στις σχέσεις ανδρών και γυναικών¹⁷.

Βλέπουμε, λοιπόν, ότι στο πλαίσιο αυτών των προβληματισμών, δεν έμεινε ασυγκίνητος ο χώρος της ανθρωπολογίας. Οι γυναίκες ανθρωπολόγοι μίλησαν για την ανάγκη να δημιουργηθεί μια νέα ανθρωπολογία. Η *ανθρωπολογία των γυναικών* από γυναίκες και για γυναίκες, προκειμένου να προβληθεί η γυναικεία οπτική, η οποία απουσίαζε από τις ως τότε μελέτες της κλασικής ανθρωπολογίας.

Τα κύρια ερωτήματα της ανθρωπολογίας των γυναικών ήταν, αν οι γυναίκες είναι παντού και πάντοτε, σε όλες τις κοινωνίες, υποτελείς στους άνδρες, αν η υποβάθμισή τους δηλαδή αποτελεί οικουμενικό φαινόμενο. Μεγάλης σημασίας όμως ήταν και η προσπάθεια εξήγησης, τόσο της κατά φύλα ανισότητας όσο και της ισοτιμίας, η διερεύνηση των χαρακτηριστικών και των αιτίων τους. Επομένως, η έννοια κλειδί γι' αυτήν την ανθρωπολογία είναι η «θέση» [*status ή position*] των γυναικών.

Πάνω σε αυτούς τους προβληματισμούς αναπτύχθηκε και η προσέγγιση η οποία βασίζεται στις θέσεις των Freud, Levi-Strauss και της Simone de Beauvoir, υποστηρίζοντας ότι «η θέση των γυναικών» αναφέρεται κυρίως στις συμβολικές σημασίες και τις αξίες που αποδίδονται στις γυναίκες ως μητέρες. Η προσέγγιση αυτή

¹⁷ Βλ. Παπαταξιάρχης, Ευθύμιος. 1998 (1992). "Εισαγωγή. Από τη σκοπιά του φύλου: Ανθρωπολογικές θεωρήσεις της σύγχρονης Ελλάδας", σελ. 27-29.

αντιπροσωπεύτηκε κυρίως από την *Michelle Rosaldo* και από την *Sherry Ortner* στον συλλογικό τόμο με επιμέλεια της Rosaldo, *Woman, Culture and Society*¹⁸.

Η Rosaldo υποστηρίζει ότι ο βαθμός της γυναικείας υποτέλειας και οι τρόποι με τους οποίους εκφράζεται, είναι συνάρτηση της διαφορετικής εμπλοκής των γυναικών και των ανδρών στον «οικιακό» ή «ιδιωτικό» και τον «δημόσιο» χώρο. Οι γυναίκες λόγω της βιολογίας τους και της εν συνεχεία κατηγοριοποίησής τους ως μητέρες, περιορίζονται στον «οικιακό» χώρο έχοντας εξ ολοκλήρου την φροντίδα του νοικοκυριού και των παιδιών, ενώ οι άνδρες συνδέονται με τον «δημόσιο» χώρο, όπου λαμβάνουν χώρα όλες οι «ανώτερες» δραστηριότητες, πολιτισμικές, οικονομικές και λοιπά, μιας κοινωνίας.

Η αντίστιξη, λοιπόν, μεταξύ του «ιδιωτικού» και του «δημόσιου» αποτελεί την βάση για την κωδικοποίηση και την σύγκριση των δεδομένων που αφορούν τις κατά φύλα σχέσεις σε διαφορετικές κοινωνίες. Η Rosaldo φτάνει στο συμπέρασμα ότι όσο χαλαρότερος είναι ο διαχωρισμός μεταξύ «δημόσιου» και «ιδιωτικού» χώρου, τόσο μικρότερη είναι και η ασυμμετρία στις σχέσεις των φύλων.

Η Ortner με την σειρά της, υποστηρίζει ότι η υποβάθμιση των γυναικών ως προς τους άνδρες οφείλεται στην ταύτιση των γυναικών με την φύση και των ανδρών με τον πολιτισμό. Δηλαδή η Ortner χρησιμοποιεί την αντίθεση πολιτισμού φύσης και την υποβάθμιση της τελευταίας. Εφόσον, τώρα, η αντίθεση μεταξύ «ιδιωτικού» και «δημόσιου» εμπεριέχεται στην αντίστιξη φύσης-πολιτισμού και αποτελεί μια από τις εκφράσεις της, η Ortner, ακολουθώντας την Rosaldo, υποστηρίζει ότι οι γυναίκες ταυτίζονται με την σφαίρα του «ιδιωτικού», ότι αντιπροσωπεύουν το μερικό και το αποσπασματικό και ότι θεωρούνται κατώτερες.

Στις παραπάνω θέσεις της συμβολικής προσέγγισης ασκήθηκε έντονη κριτική και παρουσιάστηκαν εθνογραφικά παραδείγματα που έδειχναν ότι δεν είναι οικουμενική αυτή η θέση, ούτε αυτός ο ρόλος των γυναικών. Οι συζητήσεις που αναπτύχθηκαν στο εσωτερικό της ανθρωπολογίας, οδήγησαν στην δημιουργία ενός νέου τομέα μελέτης. Την *ανθρωπολογία των φύλων*, η οποία θέτει σε αμφισβήτηση την βασική παραδοχή της ανθρωπολογίας των γυναικών, ότι δηλαδή οι γυναίκες, όπως και οι άνδρες, αποτελούν οικουμενικές κατηγορίες.

Η μετάβαση από την ανθρωπολογία των γυναικών στην ανθρωπολογία των φύλων αποτελεί όψη γενικότερων μετατοπίσεων στο εσωτερικό της ανθρωπολογίας αλλά και στις κοινωνικές επιστήμες και την φιλοσοφία. Υιοθετώντας την «κονστρουκτιβιστική»

¹⁸ Βλ. Rosaldo, M. Z. και L. Lamphere. 1974. *Woman, Culture and Society*. Stanford: Stanford University Press.

προσέγγιση, η ανθρωπολογία των φύλων εξετάζει τις διάφορες νοητικές/συμβολικές κατηγορίες με βάση τις οποίες οι άνθρωποι προσλαμβάνουν τον κόσμο και έχει ως συνέπεια την αποδόμηση εννοιών, οι οποίες καταδεικνύονται πλέον ως κοινωνικές ή/και πολιτισμικές κατασκευές¹⁹.

Μέσα στο κλίμα της αλλαγής αυτής, το 1980 η Michelle Rosaldo, στο άρθρο της «Χρήση και κατάχρηση της ανθρωπολογίας» αντιμετωπίζει κριτικά της ως τότε στάση της. Υποστηρίζει ότι οι γυναίκες δεν έχουν μία αλλά πολλές «θέσεις», οι οποίες δεν μπορούν να συγκριθούν με τα ίδια κριτήρια σε διαφορετικές κοινωνίες. Το να συζητάμε, επομένως, για το γυναικείο ζήτημα με όρους ανώτερης ή κατώτερης θέσης των γυναικών είναι, από αναλυτική σκοπιά, προβληματικό. Θωρεί, λοιπόν, ότι πρέπει να εγκαταλειφθεί η προβληματική για την «θέση των γυναικών» και να στραφούμε στην μελέτη του φύλου και των κοινωνικών σχέσεων που το συγκροτούν²⁰.

Παραδέχεται, λοιπόν, ότι η δική της ερμηνεία παρακάμπτει σημαντικότερα ζητήματα, όπως το πώς και το γιατί οι γυναίκες ταυτίζονται με τον οικιακό χώρο και ποιες είναι οι σημασίες αυτού του χώρου στο εσωτερικό διαφορετικών πολιτισμικών συστημάτων. Η Rosaldo θεωρεί, ότι η πεποίθηση πως ο διαχωρισμός μεταξύ του δημόσιου και του οικιακού είναι οικουμενικός, ανάγεται στην βικτοριανή αντίληψη ότι η θέση των γυναικών είναι στο σπίτι²¹.

Πέρα, λοιπόν, από την σημαντική μετάβαση από την ανθρωπολογία των γυναικών στην ανθρωπολογία των φύλων, η οπτική των ανθρωπολόγων σε σχέση με την εξέταση του χώρου δεν έχει αλλάξει ακόμα και στις πρόσφατες μελέτες. Ακόμα και σήμερα ο χώρος αντιμετωπίζεται μέσα από αυτή την αντίθεση «δημόσιου» ≠ «ιδιωτικού» και ακόμα μέσα στα πλαίσια της ανθρωπολογίας των φύλων, ανιχνεύεται σε πολλές κοινωνίες η ταύτιση των γυναικών με το «σπίτι» και των ανδρών με το «δημόσιο» χώρο.

Όπως για παράδειγμα το κείμενο της Ardener, το οποίο προαναφέρθηκε, και στο οποίο υποστηρίζεται, ότι ο χώρος και το κοινωνικό φύλο είναι ιεραρχικές αρχές, οι οποίες είναι πολύ συχνά συνδεδεμένες, αν και όχι πάντα με τον ίδιο τρόπο.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η Ardener, εξετάζει διάφορους κοινωνικούς χώρους. Λόγου χάρη την πολιτική σφαίρα, στην οποία η απουσία των γυναικών έχει γίνει από πολλούς

¹⁹ Βλ. Ευθύμιος Παπαταξιάρχης, ο.π. σελ. 36.

²⁰ Βλ. Ευθύμιος Παπαταξιάρχης, ο.π. σελ. 33-34.

²¹ Για την παραπάνω ανάλυση των θέσεων των δύο προσεγγίσεων της ανθρωπολογίας των γυναικών και της μετάβασης από την ανθρωπολογία των γυναικών στην ανθρωπολογία των φύλων, βλ. Μπακαλάκη, Αλεξάνδρα. 1994. «Εισαγωγή: Από την Ανθρωπολογία των Γυναικών στην Ανθρωπολογία των Φύλων». Στο *Ανθρωπολογία, Γυναίκες και Φύλα*, επιμ. Αλεξάνδρα Μπακαλάκη. Εκδ. Αλεξάνδρεια: Αθήνα. σ.σ. 13-74.

θέμα σχολιασμού. Ωστόσο, παραθέτει περιπτώσεις στις οποίες οι γυναίκες μπορούν να ασκήσουν επιρροή, έστω και αν δεν εντάσσονται στην κοινωνικά αποδεκτή εικόνα της πολιτικής²².

Με τον ίδιο τρόπο, μελετά τον «ασφαλή» εσωτερικό χώρο του σπιτιού σε αντίθεση με τον «εχθρικό» έξω κόσμο και τονίζει ότι το όριο μεταξύ των δύο αυτών χώρων μπορεί να ποικίλει ανάμεσα σε διαφορετικούς πολιτισμούς, όπως και ανάμεσα σε διαφορετικά συμφραζόμενα στον ίδιο πολιτισμό. Αυτό όμως που θα μπορούσε να ισχυριστεί κάποιος, συνεχίζει, είναι ότι όταν η γραμμή μεταξύ του εχθρικού και του οικείου περιβάλλοντος βρίσκεται κοντά στην εξώπορτα του σπιτιού, στο «κατώφλι», η σημασία του σπιτιού και της θέση της γυναίκας σε αυτό, σαν σύμβολο και φύλακά του, γίνεται αντίστοιχα μεγαλύτερη²³.

Τέλος, σχολιάζει το πως οι κοινωνικοί χάρτες μιας κοινωνίας μπορούν να δημιουργήσουν διαφορετικούς κόσμους στους οποίους ζουν ξεχωριστά οι άνδρες και οι γυναίκες, τις δυσκολίες που έχουν οι γυναίκες στην κινητικότητά τους μέσα στο χώρο²⁴, την τρωτότητα των γυναικών έναντι στους ξένους ή σε χώρους μακριά από το σπίτι, μέχρι και την αναπαράσταση των γυναικών στην επιστημονική φαντασία – όπου ακόμα και σε αυτό το «τελικό σύνορο», όπως το χαρακτηρίζει, οι γυναίκες δεν έχουν μεγάλο ρόλο και αναπαρίστανται με απογοητευτικά ίδιο τρόπο με αυτό της πραγματικότητας²⁵.

Με την ίδια λογική παρουσιάζονται και άλλες μελέτες, όπως αυτή της Linda McDowell, όπου προσφέρεται μια χρήσιμη ανασκόπηση του υλικού πάνω στην έμφυλη διάκριση του αστικού χώρου. Ο ίδιος ο χώρος, κατασκευάζεται και νοηματοδοτείται, μέσα από κοινωνικές πρακτικές, που ορίζουν τους άνδρες και τις γυναίκες ως διαφορετικούς και μη ίσιους. Τα φυσικά και τα κοινωνικά όρια αλληλοκαθορίζονται και οι χωρικές σχέσεις δρουν, έτσι ώστε, να κοινωνικοποιήσουν τους ανθρώπους προς την κατεύθυνση της αποδοχής των έμφυλων σχέσεων εξουσίας, με λίγα λόγια εγκαθιστούν την εξουσία, τα προνόμια και την καταπίεση των γυναικών και με την έννοια αυτή βάζουν τις γυναίκες στην θέση τους²⁶.

Επίσης αξίζει να αναφερθούμε και στην μελέτη των Ευαγγελία Κράλη και Σταυρούλα Λυκογιάννη, όπου, αφού τονίζεται αρχικά η απουσία του γυναικείου φύλου στις μελέτες

²² Αναφέρεται εδώ στις περιπτώσεις των χήρων γυναικών πολιτικών ανδρών, όπου η γυναίκα μετατρέπεται σε «πλαστό άνδρα». Βλ. Ardener, ο.π., σελ. 9-10.

²³ Βλ. Ardener, ο.π., σελ. 11.

²⁴ Δυσκολίες που επιβάλλονται από το πως πρέπει να εμφανίζεται μία γυναίκα, π.χ. με ψηλοτάκουνα παπούτσια, ή ακόμα με δεμένα πόδια όπως στην Κίνα.

²⁵ Βλ. Ardener, ο.π., σελ. 18-24.

²⁶ Βλ. McDowell, ο.π., σελ. 71-95. Με μία ιδιαίτερη έμφαση στην εκμετάλλευση της οικιακής εργασίας των γυναικών από τον καπιταλισμό.

του χώρου, ως την δεκαετία του 60²⁷, εξετάζεται ο αστικός χώρος, μέσα από την οπτική τους φύλου και μέσα στα πλαίσια της φεμινιστικής κριτικής, σε σχέση με τις εμπειρίες των γυναικών από την καθημερινή τους ζωή στην πόλη και επιβεβαιώνουν, ως ένα βαθμό, την άρση των στεγανών μεταξύ ιδιωτικής και δημόσιας σφαίρας²⁸.

Ας δούμε, όμως, πως εξελίσσεται παράλληλα και η ανθρωπολογική προσέγγιση, συγκεκριμένα του οικιακού χώρου, μετά από την μετάβαση από την *ανθρωπολογία των γυναικών*, στην *ανθρωπολογία των φύλων*.

Αν η κύρια ενασχόληση των ανθρωπολογικών εργασιών πάνω στον υλικό πολιτισμό του σπιτιού κατά τις δεκαετίες του 60' και 70', βασιζόταν στην *δομική και συμβολική* ανάλυση, κατά τις δεκαετίες του 80' και του 90' άνησε ένα νέο ρεύμα μελετών το οποίο έδινε έμφαση στο σπίτι από την πλευρά της *κατανάλωσης* με περισσότερη έμφαση στην οικιακή ζωή²⁹.

Η κατοικία «είναι μια επέκταση του ανθρώπου, όπως ένα πρόσθετο δέρμα, σκέπασμα, ή δεύτερο στρώμα ενδυμάτων, εξυπηρετεί τόσο για να αποκαλύπτει και να επιδεικνύει, όσο και για να κρύβει και να προστατεύει», όπως λένε οι Janet Carsten και Stephen Hung-Jones, οι οποίοι συνεχίζοντας, υποστηρίζουν ότι η σχέση της χωρικής και κοινωνικής οργάνωσης είναι αμφίδρομη, ενώ η μία αντανakλά την άλλη. Επομένως, η κατοικία είναι σε συνεχή διαντίδραση με τον άνθρωπο και αποτελεί κύρια παράμετρο της κοινωνικοποίησης, αφού η φυσική κατασκευή, η επίπλωση, οι κοινωνικές συμβάσεις και οι νοητικές εικόνες της κατοικίας, λειτουργούν άμεσα επιτρέποντας, φορμάροντας, ενημερώνοντας και περιορίζοντας τις δραστηριότητες και τις ιδέες που ξετυλίγονται μέσα στα όριά της³⁰.

Ο οικιακός χώρος εμπλέκεται στην ανάλυση της συγγένειας και της έμφυλης ιεραρχίας με σχέσεις αλληλόδρασης τέτοιες που δεν επιτρέπουν το διαχωρισμό τους. Από την άλλη ο οικιακός χώρος είναι σύνθετη, πολύπλευρη οντότητα, οι συγκεκριμένες πτυχές της οποίας λαμβάνουν σημασία από διαφορετικούς ανθρώπους, μέσα σε συγκεκριμένα πολιτισμικά και ιστορικά πλαίσια, έτσι ώστε, είναι δυνατή η διατύπωση μιας οικουμενικής θεωρίας. ,ε τον τρόπο αυτό, ενώ η μελέτη της κατοικίας είναι αδιαχώριστη από την μελέτη των κοινωνικών σχέσεων, η οργάνωση του οικιακού χώρου σε συγκεκριμένη

²⁷ Έλλειψη την οποία δικαιολογούν με το ότι μέχρι τότε το γυναικείο φύλο και οι ρόλοι του εντάσσονται στον ιδιωτικό χώρο και για τον λόγο αυτό δεν αποτελούν αντικείμενο μελέτης.

²⁸ Κράλη, Ευαγγελία και Σταυρούλα Λυκογιάννη. 2001. «Φύλο και Χώρος». Μελέτη επισκόπησης για το Κ.Ε.Θ.Ι., σύμβουλος Ντίνα Βάιου.

²⁹ Για την παραπάνω ιστορική ανάλυση της ενασχόλησης της ανθρωπολογίας με το σπίτι, βλ. Miller, Daniel. 2001. "Behind Closed Doors". In *Home Possessions: Material Culture Behind Closed Doors*, ed. Daniel Miller. Oxford & New York: Berg. Σελ. 2-4-5-9.

³⁰ Βλ. Carsten, Janet and Stephen Hung-Jones, ο.π. σελ. 2.

κοινωνικοιστορική στιγμή, μπορεί να έχει ισχυρά έμφυλα χαρακτηριστικά και βασίζεται στις έμφυλες ταυτότητες, αλλά μπορεί και όχι³¹.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, αναπτύσσονται πολλές από τις σύγχρονες ανθρωπολογικές έρευνες σε σχέση με τον οικιακό χώρο. Μια από τις πιο αξιόλογες και ολοκληρωμένες πρόσφατες μελέτες του υλικού πολιτισμού του σπιτιού είναι αυτή του Daniel Miller “*Home Possessions: Material Culture Behind Closed Doors*”³². Σε αυτή την συλλογή άρθρων δίνεται έμφαση στο σπίτι σαν πηγή και περιβάλλον κινητικότητας και αλλαγής, ασκείται κριτική στην κυρίαρχη τάση που ακολούθησε την αποκήρυξη της προσέγγισης του δομισμού του 80’ και εξετάζονται οι δυναμικές των διαδικασιών στις οποίες η διαμόρφωση ενός σπιτιού είναι αναπόσπαστο κομμάτι της διαμόρφωσης των κοινωνικών σχέσεων και πως αυτά τα δύο αναπτύσσονται με στενή συνεργασία³³.

Σήμερα, όπως υποστηρίζει ο Miller, οι συνθήκες είναι αρκετά διαφορετικές σε σχέση με την προσέγγιση του σπιτιού από την ανθρωπολογία³⁴. Από την άλλη στις σύγχρονες βιομηχανικές κοινωνίες τα περισσότερα πράγματα που αφορούν την ζωή των ανθρώπων γίνονται πίσω από κλειστές πόρτες. Το σπίτι έχει γίνει ο χώρος των σχέσεων και της μοναξιάς των ανθρώπων και ίσως να είναι αυτός ο λόγος της αυξανόμενης προσοχής που δίνουν στο σπίτι και στη σχέση τους με αυτό. Οι άνθρωποι ενδιαφέρονται όλο και περισσότερο για την δομή του σπιτιού, την διακόσμησή του, την επίπλωση και την ταξινόμηση των αντικειμένων μέσα σε αυτό³⁵.

Αποδεχόμενος, ο Miller, ότι το σπίτι είναι το μέρος όπου βρίσκεται η καρδιά, άρα και το μέρος όπου συναντάται η ροή των κοινωνικών σχέσεων και των υλικών, επισημαίνοντας, δηλαδή, ότι η ανθρωπολογική έρευνα συμβαδίζει με μια γενικότερη κατάσταση που βρίσκονται οι κοινωνίες και που αφορά την αυξανόμενη ροή ανθρώπων και πραγμάτων, υιοθετεί μια πολύ σημαντική αλλαγή στην μέθοδο μελέτης που ακολουθεί. Οι ερευνητές του βιβλίου αυτού, και ο ίδιος ο Miller φυσικά, δεν μένουν σε μια οικογένεια αλλά την επισκέπτονται.

³¹ Βλ. Carsten, Janet and Stephen Hung-Jones, ο.π. σελ. 44-46.

³² Miller, Daniel. 2001. *Home Possessions: Material Culture Behind Closed Doors*, Oxford & New York: Berg.

³³ Για την παραπάνω ιστορική ανάλυση της ενασχόλησης της ανθρωπολογίας με τον υλικό πολιτισμό του σπιτιού, βλ. Miller, Daniel. 2001. “Behind Closed Doors”. In *Home Possessions: Material Culture Behind Closed Doors*, ed. Daniel Miller. Oxford & New York: Berg. Σελ. 2-5.

³⁴ Όπως λέει ο ίδιος ο Miller η άνηση της ανθρωπολογίας στο σπίτι, η αύξηση της αμοιβαίας ανταλλαγής ανθρωπολόγων μεταξύ όλων των χωρών καθώς και η αυξανόμενη προτίμηση του προαστιακού στυλ στον ιδιωτικό χώρο του σπιτιού μέσα σε περιοχές παραδοσιακής ανθρωπολογικής έρευνας, είναι μερικοί από τους παράγοντες που άλλαξαν τις συνθήκες. Βλ. Miller ο.π., σελ. 2.

³⁵ Βλ. Miller, ο.π., σελ. 1.

Ο Miller γνωρίζει ότι μια τέτοια μέθοδος μπορεί να θεωρηθεί *παρεισφρητική*. Όμως έχοντας ως στόχο να ερευνηθούν οι εντάσεις και οι αντιφάσεις των σχέσεων του νοικοκυριού πίσω από την σφικτή κανονιστική τάξη της ζωής ενός σπιτιού, απαντά στους επικριτές αυτής της μεθόδου λέγοντας: «Μια ανθρωπολογία που θεωρεί ότι η ευαισθησία του να είσαι πολύ παρεισφρητικός δείχνεται με το να παραμένεις έξω και με το να σέβασαι την απόσταση από τα συμβατικά κοινωνικά ανθρώπινα περιβάλλοντα, είναι μια νεκρή ανθρωπολογία, η οποία χάνει τον ανθρωπισμό της την ίδια στιγμή που τον διεκδικεί ισχυριζόμενη την ευαισθησία»³⁶.

Το νόημα των αντικειμένων:

Στο πλαίσιο μιας τέτοιας προσέγγισης, η οποία δίνει έμφαση στον υλικό πολιτισμό του σπιτιού, ο Miller με το κείμενό του “*Artefacts and the Meaning of things*”³⁷, μας δίνει μια πολύ ενδιαφέρουσα ανάλυση για το νόημα των αντικειμένων.

Στο κείμενο αυτό, η θέση και η σημασία των *αντικειμένων* του οικιακού χώρου είναι μεγάλη. Αν και τα αντικείμενα παρουσιάζονται ως δεδομένες συμπαγείς μορφές, οι ανθρώπινες κοινωνίες, κυρίως μέσω της κατανάλωσης και της απόδοσης νοήματος σε αυτά, προσπαθούν να τα μετατρέψουν σε *κοινωνικά αντικείμενα*. Με άλλα λόγια, τα αντικείμενα, έρχονται να γίνουν το μέσο με το οποίο μπορούμε να κατανοήσουμε τον εαυτό μας αλλά και τους άλλους, καθώς επίσης μπορούμε να εκφράσουμε αφηρημένες έννοιες, όπως το «έθνος» ή το «σύγχρονο»³⁸.

Με τον τρόπο αυτό, είναι λογικό, να θεωρούμε τον υλικό πολιτισμό σαν υποσύνολο του πολιτισμού μιας κοινωνίας και έτσι, μέσω της μελέτης των αντικειμένων, να μπορέσουμε να φτάσουμε σε γενικότερες θεωρίες για τον πολιτισμό³⁹.

Επίσης, πολύ σημαντική είναι η εστίαση στον τρόπο με τον οποίο ταξινομούμε τα αντικείμενα. Το παράδειγμα του δομισμού μας έχει δείξει πως η ταξινόμηση των αντικειμένων, είναι κεντρική στην κατανόηση του ανθρώπινου πολιτισμού⁴⁰.

³⁶ Βλ. Miller, ο.π., σελ. 15. Γενικότερα και πέρα από το συγκεκριμένο βιβλίο, η θέση του Miller εστιάζει στο ρόλο που παίζει ο υλικός πολιτισμός στην ανάπτυξη του ατόμου. Υποστηρίζει μια δυναμική διαλεκτική σχέση υποκειμένου-αντικειμένου, όπου το υποκείμενο χρησιμοποιεί το υλικό για να εξωτερικεύσει τις ιδέες του, αλλά παράλληλα, και μέσα από την ενασχόλησή του με αυτό, τις εσωτερικεύει, διαφοροποιημένες, αυτό το αποκαλεί αντικειμενοποίηση (*objectification*). Αναγνωρίζει, δηλαδή, δράση (*agency*) στα υλικά αντικείμενα. Το πρόβλημά του δεν είναι μόνο ο δομισμός, αλλά όλες οι θεωρητικές προσεγγίσεις που δεν αναγνωρίζουν *agency* στα αντικείμενα.

³⁷ Βλ. Miller, Daniel. 1995. “Artefacts and the Meaning of things”. In *Companion Encyclopedia of Anthropology*, ed. Tim Ingold. London & New York: Routledge. Σ. σ. 396-417.

³⁸ Βλ. Daniel Miller, ο.π. σελ. 396-397.

³⁹ Βλ. Daniel Miller, ο.π. σελ. 399.

Σε πιο πρόσφατες μελέτες, η έμφαση δίνεται στην μετατόπιση από τις αυστηρές και μάλλον τυπικές μεθόδους της δομικής ανάλυσης και στην τάση για μια πιο ευέλικτη, συναφή και διερμηνευτική διάσταση, ενώ ακόμα εξετάζονται οι τύποι οι οποίοι συνδέουν διαφορετικές ομάδες αντικειμένων. Πρόκειται για μεταδομιστικές προσεγγίσεις, που αναγνωρίζουν τον κοινωνικό κατακερματισμό και τη συγκρότηση πολλαπλών κοινωνικών λόγων⁴¹.

Μέσα σε αυτό το κλίμα, διαπιστώνεται ότι αν το νόημα των αντικειμένων απορρέει από την ταξινόμηση, μέσω της οποίας συγχωνεύονται τα αντικείμενα, τότε θα πρέπει να εξεταστούν και τα νοήματα που τα ίδια αντικείμενα αποκτούν από την εισαγωγή τους σε μια νέα ταξινόμηση. Με άλλα λόγια θα πρέπει να δώσουμε βαρύτητα σε όλες τις ταξινομήσεις που υπόκεινται τα αντικείμενα, τα οποία έχουν πολλές ποιότητες και μόνο με την ολοκληρωμένη εξέταση αυτών των ποιοτήτων μπορούμε να κατανοήσουμε την ακριβή τους θέση σε συγκεκριμένα κοινωνικά συμφραζόμενα.

Η άλλη πολύ σημαντική επίσης πλευρά της μελέτης του υλικού πολιτισμού έχει να κάνει με την διερεύνηση της επίδρασης που έχει η ταξινόμηση των αντικειμένων πάνω στα άτομα που κοινωνικοποιούνται σε αυτό το περιβάλλον, αλλά και η επίδραση των ατόμων πάνω σε αυτά τα αντικείμενα. Από αυτό το σημείο προβληματισμού, βρισκόμαστε μόλις ένα βήμα πριν την μελέτη της *ιδεολογίας* μέσω του υλικού πολιτισμού.

Μπορούμε επομένως, με αυτή την οπτική να φτάσουμε στις εξής υποθέσεις: 1^{ov} ότι συγκεκριμένες κυρίαρχες ομάδες μιας κοινωνίας έχουν μεγαλύτερη επιρροή στο να φτιάξουν τον κόσμο των αντικειμένων με τέτοιο τρόπο ώστε να ενσωματώνουν τις αρχές ταξινόμησης που καθιερώνονται από αυτές τις ίδιες τις κυριαρχικές ομάδες, δηλαδή, η εξουσία των κυρίαρχων ομάδων είναι εξουσία στην αναπαράσταση της γνώσης μέσα από τα αντικείμενα και 2^{ov} ότι τα άτομα τα οποία περιβάλλουν τα αντικείμενα αυτά τείνουν να κατανοήσουν τον κόσμο σύμφωνα με αυτή την δεδομένη τάξη, το αποτέλεσμα είναι οι κυριαρχούμενες αυτές ομάδες να μην μπορούν να κατανοήσουν την φύση των δικών τους συμφερόντων μια και γι' αυτά δεν υπάρχει μια δεδομένη μορφή στον κόσμο μέσα στον οποίο κατοικούν⁴².

Ο Miller, τέλος, τονίζει, ότι τα αντικείμενα έχουν πολλές ποιότητες, οι οποίες είναι σημαντικές, προκειμένου να κατανοήσουμε την ακριβή τους θέση σε συγκεκριμένα

⁴⁰ Εδώ θα πρέπει να αναφερθεί η άποψη του Goffmann ότι τα αντικείμενα επηρεάζονται από την θέση που έχουν στο χώρο άλλα αντικείμενα, όχι μόνο η παρουσία τους και η θέση τους αλλά και η απουσία ή η «αρνητική παρουσία» μπορεί να είναι πολύ σημαντική». Βλ. Argener, ο.π., σελ. 3.

⁴¹ Βλ. Daniel Miller, ο.π. σελ. 402.

⁴² Βλ. Daniel Miller, ο.π. σελ. 404-406.

κοινωνικά συμφραζόμενα. Μια από τις σημαντικότερες ποιότητες που ενσωματώνεται στα αντικείμενα είναι αυτή του χρόνου. Σε σχέση με τον χρόνο λοιπόν βλέπουμε ότι τα αντικείμενα χρησιμοποιούνται με τρεις διαφορετικούς τρόπους.

Στην πρώτη περίπτωση τα αντικείμενα τα χαρακτηρίζει μία διαχρονικότητα σε αντίθεση με την ύπαρξη των ανθρώπων, η οποία είναι εφήμερη. Έτσι, εδώ τα αντικείμενα χρησιμοποιούνται από τους ανθρώπους με στόχο οι τελευταίοι να ξεπεράσουν τα πεπερασμένα χρονικά τους όρια, ένα παράδειγμα αυτού του τρόπου χρήσης είναι τα μνημεία.

Στην δεύτερη περίπτωση υπάρχει μια χρονική εξίσωση μεταξύ ατόμων και αντικειμένων, γεγονός που οδηγεί στο να αναδυθούν ζητήματα αναπαράστασης. Με άλλα λόγια, μια αλλαγή στα υλικά χαρακτηριστικά κάποιου ατόμου είναι ενδεικτική μιας αλλαγής στο ίδιο το άτομο.

Ενώ, τέλος, στην τρίτη περίπτωση τα αντικείμενα θεωρούνται εφήμερα σε σχέση με τους ανθρώπους και έτσι η εστίαση βρίσκεται στον τρόπο με τον οποίο η ταυτότητα προχωρά μαζί με την ταυτόχρονη διαμόρφωση των αντικειμένων. Εδώ, η χρήση των αντικειμένων καθορίζεται από τις αρχές της μόδας και του στυλ.

Μέσα από την παραπάνω ανάλυση, λοιπόν, γίνεται σαφής η κεντρική θέση που θα πρέπει να έχει η μελέτη των αντικειμένων μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο της εξέτασης του υλικού πολιτισμού του – και κυρίως του υλικού πολιτισμού του σπιτιού – εφόσον η συνεχής διαδικασία μέσω της οποίας αποδίδεται νόημα στα αντικείμενα, είναι η ίδια με την οποία δίνεται νόημα και στη ζωή⁴³.

Ο οικιακός χώρος & η μελέτη των αντικειμένων στην Ελληνική Εθνογραφία:

Στην ελληνική εθνογραφία υπάρχουν πολλές μελέτες, που δείχνουν πως ο οικιακός χώρος λειτουργεί ως ένα «σύστημα αναφοράς» που τροφοδοτεί τα υποκείμενα με «τόπους αναγνώρισης και ταυτοποίησης» στην εννοιολόγηση του εαυτού και την κατασκευή της έμφυλης ταυτότητας⁴⁴.

⁴³ Βλ. Daniel Miller, ο.π. σελ. 409-414.

⁴⁴ Παραδειγματικά μπορούμε να αναφέρουμε τις μελέτες των: **1. Hirschon, Renee.** 1993. “Essential Objects and the Sacred: Interior and Exterior Space in an Urban Greek Locality”. In *Women and Space*, ed. Shirley Ardener. Oxford-Providence: Berg. Σ.σ. 70-86. **2. James, Alice V. and Loukas Kalisperis.** 1999. “Use of House and Space: Public and Private Family Interaction on Chios, Greece”. In *House Life. Space, Place and Family in Europe*, eds. Donna Birdwell-Pheasant and Denise Lawrence-Zuniga. Oxford & New York: Berg.

Με βάση αυτή την προσέγγιση, το αποτέλεσμα ήταν η προσωπικότητα των γυναικών να συνειδητοποιείται μέσα στα όρια των όρων της συγγένειας και της οικιακά προσανατολισμένης πρακτικής. Έτσι, πολλοί εθνογράφοι παρατήρησαν τον διαφορετικό τρόπο με τον οποίο οι γυναίκες και οι άνδρες είναι προσαρτημένοι στα ιδανικά της συζυγικότητας και του γάμου. Όπως επίσης, τόνισαν ότι μέσα σε αυτό το πλαίσιο το «πεπρωμένο» των γυναικών είναι να γεννήσουν και να μεγαλώσουν τα παιδιά και ότι η μόνη επιλογή των γυναικών είναι να παντρευτούν και να ταυτιστούν με ένα νοικοκυριό αναπαραγωγής⁴⁵. Με λίγα λόγια, το σπίτι και τα παιδιά είναι τα επιβεβλημένα ενδιαφέροντα γύρω από τα οποία οι παντρεμένες γυναίκες οργανώνουν την ζωή τους⁴⁶.

Από πλευράς χώρου τώρα, η προσέγγιση αυτή είχε ως συνέπεια ο οικιακός χώρος, δηλαδή το σπίτι, να ταυτιστεί με την οικογένεια. Σύμφωνα με τις παραδοσιακές αξίες της Ελληνικής κοινωνίας η οικογένεια είναι πολύ στενά συνδεδεμένη με το σπίτι και πιο συγκεκριμένα το «νοικοκυριό»⁴⁷. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι δεν υπάρχουν σπίτια τα οποία δεν κατοικούνται από οικογένειες στην Ελληνική πραγματικότητα.

Ακόμα και αν εξετάστηκαν χώροι και λόγοι που έρχονταν σε αντίθεση με το κυρίαρχο μοντέλο της κατασκευής του κοινωνικού φύλου⁴⁸, οι βασικές αρχές παρέμειναν αμετάβλητες σε μεγάλο βαθμό. Γεγονός που κάνει τους σύγχρονους εθνογράφους της

p.p. 205-220, 3. duBoulay, J., 1986. "Women: images of their and destiny in rural Greece". In *Gender and Power in rural Greece*, ed. Jill Dubisch. Princeton: Princeton University Press, 4. Dubisch, Jill. 1986. "Culture Enters Through the Kitchen: Women, Food and Social Boundaries in Rural Greece". In *Gender and Power in Rural Greece*, ed. Jill Dubisch. Princeton: Princeton University Press. p.p. 195-214, 5. Dubisch, Jill. 1998 (1992). «Κοινωνικό φύλο, συγγένεια και θρησκεία: "Αναπλάθοντας" την ανθρωπολογία της Ελλάδας». Στο *Ταυτότητες και Φύλο στην Σύγχρονη Ελλάδα*, επιμ. Ε. Παπαταξιάρχης, Θ. Παραδέλλης. Εκδ. Αλεξάνδρεια: Αθήνα. σ.σ. 99-123, 6. Cowan, Jane. 1991. «Going out for coffee? Contesting the grounds of gendered pleasures in everyday sociability». In *Contested Identities: Gender and Kinship in Modern Greece*, eds. Peter Loizos and Evthymios Papataxiarxis. Princeton: Princeton University Press, 7. Cowan, Jane. 1998 (1992) Η Κατασκευή της Γυναικείας Εμπειρίας σε μια Μακεδονική Πόλη. Στο *Ταυτότητες και Φύλο στη Σύγχρονη Ελλάδα*, επιμ. Ε. Παπαταξιάρχης και Θ. Παραδέλλης. Εκδ. Αλεξάνδρεια: Αθήνα. σ.σ. 127-147 και 8. Μπεοπούλου, Ι. 1998 (1992). «Όταν οι άνδρες ταξιδεύουν: Χώροι συνάντησης και διαχωρισμού των φύλων». Στο *Ταυτότητες και Φύλο στην Σύγχρονη Ελλάδα*, επιμ. Ε. Παπαταξιάρχης, Θ. Παραδέλλης. Εκδ. Αλεξάνδρεια: Αθήνα. σ.σ. 193-207.

⁴⁵ Η Dubisch αναφέρει χαρακτηριστικά: «Το σπίτι είναι η ιδιαίτερη ευθύνη της γυναίκας και συνδέεται με αυτό τόσο λειτουργικά όσο και συμβολικά». Βλ. Dubisch, Jill. 1986. "Culture Enters Through the Kitchen: Women, Food and Social Boundaries in Rural Greece". In *Gender and Power in Rural Greece*, ed. Jill Dubisch. Princeton: Princeton University Press. Σελ. 197.

⁴⁶ Βλ. την χαρακτηριστική περιγραφή των λόγων και των αναπαραστάσεων για το φύλο στην Ελλάδα στο Μπακαλάκη, Αλεξάνδρα. 1998. «Λόγοι για το φύλο και αναπαραστάσεις της πολιτισμικής ιδιαιτερότητας στην Ελλάδα του 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα». Στο *Ανθρωπολογική Θεωρία και Εθνογραφία. Σύγχρονες Τάσεις*, επιμ. Δήμητρα Γκέφου-Μαδιανού. Εκδ. Ελληνικά Γράμματα: Αθήνα. σ.σ. 519-581.

⁴⁷ Βλ. Susan Buck Sutton. 1999. "Fleeting Villages, Moving Households: Greek Housing Strategies in Historical Perspective". In *House Life. Space, Place and Family in Europe*, eds. Donna Birdwell-Pheasant and Denise Lawrence-Zuniga. Oxford & New York: Berg. Σελ. 75.

⁴⁸ Πεδία έρευνας όπως οι μορφές αντίδρασης και αυτοέκφρασης των γυναικών μέσω της θρησκείας κ.λ.π. όπου δεν αποτελούσαν πια «άφωνα» υποκειμένα, ή λόγοι και συμπεριφορές που αναπτύσσονται σε χώρους εκτός γάμου, όπως το μοναστήρι, το καφενείο ή η «σύγχρονη» καφετέρια.

Ελλάδας ολοένα και περισσότερο να αναγνωρίζουν ότι σε σχέση με το κοινωνικό φύλο ολόκληρα πεδία της κοινωνικής ζωής και σημαντικές πηγές σκέψης και δράσης έχουν αγνοηθεί⁴⁹.

Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι δεν έγιναν πολλές προσπάθειες από τους σύγχρονους μελετητές, ώστε να καλυφθούν αυτά τα «αγνοημένα» θέματα. Αυτό όμως, που παρατηρείται στις περιπτώσεις αυτές, είναι η βαρύτητα που ακόμα έχει στην εξέταση των έμφυλων σχέσεων στο χώρο της Ελληνικής κοινωνίας η διάκριση του «δημόσιου» και «ιδιωτικού» και η ταύτιση αντίστοιχα του πρώτου με τους άνδρες και του δεύτερου με τις γυναίκες.

Ένα από τα πολλά παραδείγματα που θα μπορούσαμε να αναφέρουμε είναι και η σύγχρονη μελέτη της Βενετίας Καντσά, “*Home is the right place for women to be: Change and Continuity in Greek Society Through the Use of Space by Same-Sex Desiring Women*”. Το κείμενο αυτό εξετάζει την διαμόρφωση των χώρων όπου μπορούν να εκφραστούν και να χρησιμοποιήσουν οι γυναίκες που επιθυμούν το ίδιο φύλο⁵⁰ και αν και απομακρύνεται από το κυρίαρχο μοντέλο των ετεροφυλοφιλικών σχέσεων, στο θέμα του χώρου διαπιστώνει τα εξής:

Αυτές οι γυναίκες αποξενώνονται από τους θεσμοθετημένους κοινωνικά χώρους (gay bar) και χρησιμοποιούν τον χώρο του σπιτιού ως χώρο αλληλεπίδρασης, πολιτικής δράσης και διασκέδασης. Για να δικαιολογήσει το γεγονός αυτό εξετάζει την σημασία του σπιτιού για τις Ελληνίδες γενικότερα.

Έτσι, παρουσιάζει τις παραδοσιακές πολιτισμικές αξίες, σύμφωνα με τις οποίες το σπίτι συνδέεται για τον ορισμό των γυναικείων ταυτοτήτων τους και ότι με κάποιο τρόπο αυτό τους δίνει δύναμη και υπερτιμά την κοινωνική τους θέση.

Επομένως, αν και καταλήγει στο συμπέρασμα ότι ο παραδοσιακός ρόλος του σπιτιού σαν ένα «γυναικείο βασίλειο», χρειάζεται να τροποποιηθεί και να εξεταστεί ο ρόλος του σε άλλα συμφραζόμενα, την ίδια στιγμή, επισημαίνει ότι για τις γυναίκες που επιθυμούν το ίδιο φύλο στην Ελλάδα, η σημασία του σπιτιού διατηρείται αμετάβλητη, έστω και αν οι ίδιες αλλάζουν το νόημά της⁵¹.

⁴⁹ Για την παραπάνω ανάλυση του πλαισίου πάνω στο οποίο αναπτύχθηκε η Ελληνική εθνογραφία, βλ. Loizos, Peter and Evthymios Papataxiarxis. 1991. “Gender and Kinship in Marriage and Alternative Contexts”. In *Contested Identities: Gender and Kinship in Modern Greece*, eds. Peter Loizos and Evthymios Papataxiarxis. Princeton: Princeton University Press. Σ.σ. 3-25.

⁵⁰ Όπως η ίδια η συγγραφέας αποκαλεί αυτές τις γυναίκες.

⁵¹ Βλ. Kantsa, Venetia. “Home is the right place for women to be: Change and Continuity in Greek Society Through the Use of Space by Same-Sex Desiring Women” (υπό δημοσίευση).

Βαδίζοντας σε «νέους» χώρους:

Η παρούσα μελέτη, θα μπορούσαμε να πούμε ότι ανήκει στις προσπάθειες να καλυφθούν τα ανεξερεύνητα πεδία σκέψης και δράσης της ελληνικής κοινωνίας σε σχέση με τον οικιακό χώρο. Ας παρουσιάσουμε, όμως, ολόκληρο το συμφραζόμενο μέσα στο οποίο θα εξεταστεί ο οικιακός αυτός χώρος. Σκοπός είναι να διερευνηθούν, σε μια διακριτή κοινωνική ομάδα, τους φοιτητές, δύο κυρίως ζητήματα: πρώτον οι σημασιοδοτήσεις των φοιτητών αυτών σε σχέση με τον χώρο στον οποίο κατοικούν κατά την διάρκεια των σπουδών τους και δεύτερον οι σχέσεις που αναπτύσσονται ανάμεσα στον χώρο αυτό και τους φοιτητές.

Με λίγα λόγια, πρόκειται για μια σκιαγράφιση της διαδικασίας κατασκευής ταυτόχρονα (*co-construction*) τόσο του χώρου διαμονής, όσο και του εαυτού των φοιτητών. Επομένως, και εδώ, ο οικιακός χώρος λειτουργεί ως ένα «σύστημα αναφοράς» που τροφοδοτεί τα υποκείμενα με «τόπους αναγνώρισης και ταυτοποίησης» στην εννοιολόγηση του εαυτού και την κατασκευή της έμφυλης ταυτότητας.

Έχουμε, λοιπόν, εκτός από τα δύο κύρια ζητήματα που αναφέραμε παραπάνω, και κάποιες επιμέρους παραμέτρους τις οποίες θα προσπαθήσουμε να εξετάσουμε. Συγκεκριμένα, με ποιο τρόπο το φύλο και η σχέση υποκειμένων - αντικειμένων, καθώς και οι σχέσεις που δημιουργούν τα υποκείμενα μεταξύ τους και που αποτυπώνονται στο χώρο, μέσα από τις χρήσεις του χώρου, υπεισέρχονται σ' αυτή τη διαδικασία;

Μιλάμε, για φοιτητές, δηλαδή για άνδρες και γυναίκες ηλικίας από 20-25 περίπου ετών και την σχέση με το σπίτι τους. Έχουμε, επομένως, σε σχέση με τον χώρο μια εστίαση ως προς το «ιδιωτικό» και το «οικιακό» και όχι μια ακόμα παρουσίαση της αντίστιξης «ιδιωτικού» με «δημόσιο» χώρο. Επίσης, αυτός ο «ιδιωτικός» χώρος προσεγγίζεται από τις σχέσεις που δημιουργούνται τόσο από την πλευρά των ανδρών και όσο και από την πλευρά των γυναικών. Η ταύτιση του γυναικείου φύλου με τον οικιακό χώρο, εδώ, τίθεται υπό αμφισβήτηση.

Θα πρέπει, όμως, ακόμα να αναφέρουμε μία ακόμα παράμετρο την οποία θα εξετάσουμε προκειμένου έτσι να φωτιστεί περισσότερο και το πλαίσιο μέσα στο οποίο θα κινηθεί η μελέτη αυτή. Αυτή η παράμετρος αφορά την λειτουργία ενός φοιτητικού *σπιτιού* που όπως είναι φυσικό, δεν είναι η ίδια με αυτή ενός *οικογενειακού νοικοκυριού*⁵². Τις λειτουργικές αυτές διαφορές, πέρα από το να τις εντοπίσουμε, θα εξετάσουμε το πως τις

⁵² Κάτι που θα φανεί και στα σχόλια κάποιων από τους φοιτητές παρακάτω.

αξιολογούν οι ίδιοι οι φοιτητές και στην συνέχεια θα προσπαθήσουμε να κατανοήσουμε τον ρόλο που παίζουν στην διαμόρφωση των ταυτοτήτων τους.

Ακόμα, στόχος μας είναι, μέσω των παραπάνω παραμέτρων, να εντοπίσουμε τις πρακτικές, μέσω των οποίων, καταφέρνουν οι φοιτητές να νιώσουν τους χώρους αυτούς οικείους και σε ποιο βαθμό επιτυγχάνεται αυτό.

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Μεθοδολογικές προσεγγίσεις:

Η συλλογή του ερευνητικού υλικού έγινε κυρίως με την μέθοδο συνεντεύξεων «ανοικτού-τύπου»⁵³, αλλά και με την διεξαγωγή μιας μικρής κλίμακας επιτόπιας συμμετοχικής παρατήρησης. Στην ουσία η επιτόπια παρατήρηση άρχισε, ασυνείδητα, αμέσως μετά τον αρχικό προβληματισμό, ο οποίος προαναφέρθηκε⁵⁴. Πιο οργανωμένα όμως αυτή η συμμετοχική παρατήρηση, άρχισε από τον τις αρχές του Μάρτη μέχρι τα μέσα του Απρίλη του 2004⁵⁵.

Η μαγνητοφωνημένες συνεντεύξεις, οι οποίες είναι στο σύνολό τους δεκατέσσερις, πραγματοποιήθηκαν στους χώρους των φοιτητών κατά το χρονικό διάστημα από 24/03/04 έως 05/04/04. Ο χρόνος των συνεντεύξεων κανονίζονταν μέσω τηλεφώνου ή προσωπικής επαφής με τους συγκεκριμένους φοιτητές.

Η εύκολη πρόσβαση στους χώρους των φοιτητών, οι οποίοι ήταν και προσωπικοί γνώριμοι και φίλοι, ήταν ο βασικότερος λόγος που στην έρευνα συμπεριελήφθησαν τα συγκεκριμένα αυτά άτομα⁵⁶. Οι προσωπικές σχέσεις που υπήρχαν, βοήθησαν εξάλλου στο να είναι κατανοητή από αυτούς η αναγκαιότητα των συνεντεύξεων, κυρίως λόγω του ότι είχαν εξοικειωθεί ήδη με την φύση των μελετών της σχολής της ανθρωπολογίας⁵⁷.

Όπως αναφέρθηκε και στην εισαγωγή, η συγκεκριμένη έρευνα αποτελεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα της ανθρωπολογίας οίκου, δεδομένου ότι όχι μόνο εγώ η ίδια αποτελούσα μέλος της φοιτητικής κοινότητας αλλά και επειδή οι φοιτητές που πήραν

⁵³ Για την αξία της συνέντευξης και της προφορικής επικοινωνίας μεταξύ συνεντευκτών και πληροφορητών, βλ. Παπαγαρουφάλη, Ελένη. 2002. «Η συνέντευξη ως σωματική επικοινωνία των συνομιλητών και πολλών άλλων» σε *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών* 107 Α': 29-46 και Στυλιανούδη, Λίλυ. 2002. «Η θεραπευτική διάσταση της συνέντευξης» σε *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών* 107 Α': 83-94. Επίσης για περισσότερες πληροφορίες αναφορικά με τους τύπους των συνεντεύξεων, βλ. Bernard, Russell H. 1989 (1998 3rd edtn). *Research Methods in Cultural Anthropology*. Sage Publications: Newbury Park, London, New Delhi.

⁵⁴ Από τότε έδινα πολύ μεγαλύτερη προσοχή στις συζητήσεις, οι οποίες ήταν αρκετές και αφορούσαν τους χώρους διαμονής των φοιτητών του κοινωνικού μου κύκλου, όπως επίσης παρατηρούσα περισσότερο τον χώρο τους όσο βρισκόμουν εκεί.

⁵⁵ Η συμμετοχική παρατήρηση που χρησιμοποιήθηκε εδώ μοιάζει με την μέθοδο που ακολούθησε και ο Miller στο βιβλίο του, και πιο συγκεκριμένα η εθνογραφία λαμβάνει χώρα μέσα στο σπίτι των ατόμων που ερευνώνται αλλά ο ερευνητής δεν μένει εκεί, απλά κάνει επισκέψεις, βλ. Miller, Daniel. 2001. "Behind Closed Doors". In *Home Possessions: Material Culture Behind Closed Doors*, ed. Daniel Miller. Oxford & New York: Berg. Σελ. 3 & 15.

⁵⁶ Τα 4 από τα 14 άτομα είναι πολύ στενοί μου φίλοι, ενώ με όλους τους υπόλοιπους έχουμε κάνει παρέα αρκετές φορές.

⁵⁷ Είναι χαρακτηριστικά τα σχόλια που μου απηύθυναν οι γνωστοί μου φοιτητές οι οποίοι ανήκαν σε άλλα τμήματα και όχι σε αυτό της ανθρωπολογίας, σχόλια όπως «Αμάν, εσείς οι Ανθρωπολόγοι, όλο με τρελά ασχολείστε!».

μέρος στην έρευνα ήταν γνωστοί και φίλοι μου. Επομένως, ήταν αρκετά δύσκολο για μένα, στον βαθμό που επιτεύχθηκε, το να διατηρήσω την απαραίτητη ισορροπία ανάμεσα στην ημική (emic) και την ητική (etic) διάσταση της ανθρωπολογικής πρακτικής. Δηλαδή, όπως το διατυπώνει η Δήμητρα Γκέφου-Μαδιανού, να εκμεταλλευτώ την «από τα μέσα» θέαση για το θέμα της μελέτης μου, ενώ παράλληλα να εξασφαλίσω την απαιτούμενη, όπως υποστηρίζεται, απόσταση που χρειάζεται για να αντικειμενοποιήσω ως ένα βαθμό την γνώση μου⁵⁸.

Πριν την διαδικασία των «κανονικών» συνεντεύξεων, επομένως, είχαν προηγηθεί πολλές επισκέψεις στο χώρο των περισσότερων φοιτητών και σε όσες περιπτώσεις δεν είχε γίνει αυτό, είχαν γίνει αρκετές συζητήσεις ώστε να είναι όλοι ενήμεροι τόσο για το θέμα της πτυχιακής, όσο και για την φύση των ερωτημάτων στα οποία θα απαντούσαν.

Όμως, παρά την προσωπική σχέση με τους φοιτητές, παρά την ενημέρωση που είχαν, κατά την διάρκεια των συνεντεύξεων ήταν αισθητή στην ατμόσφαιρά μια κάποια αμηχανία, η οποία ήταν το ίδιο έντονη, τόσο για μένα, όσο και για τους πληροφορητές⁵⁹. Αυτή η αμηχανία παρατηρούνταν περισσότερο στις περιπτώσεις των φοιτητών που προέρχονταν από άλλα τμήματα, όπως αυτοί από το τμήμα Περιβάλλοντος, οι οποίοι δεν είχαν συνηθίσει να «αφηγούνται»⁶⁰. Σε γενικές γραμμές όμως η ατμόσφαιρα θα μπορούσε να χαρακτηριστεί αρκετά ευχάριστη και χαλαρή.

Η καταγραφή των πληροφοριών των συνεντεύξεων έγινε με την χρήση μαγνητοφώνου και, εννοείται, με την συναίνεση των φοιτητών. Το ενδιαφέρον σε αυτό το σημείο είναι, ότι παρά την όποια αμηχανία και αν βγήκε κατά την διάρκεια των συνεντεύξεων, κανείς από τους φοιτητές δεν είχε πρόβλημα, όχι μόνο να χρησιμοποιηθούν τα πραγματικά του ονόματα αλλά και όποια άλλα προσωπικά τους στοιχεία θα ήταν χρήσιμα για την μελέτη⁶¹.

Λόγω του θέματος της έρευνας επιλέχθηκαν, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, συνεντεύξεις «ανοικτού-τύπου» και αυτό γιατί ήταν πολύτιμη η αποκόμιση της προσωπικής αφήγησης των υποκειμένων σε σχέση με την αλληλόδρασή τους με τον χώρο. Κατά την διάρκεια λοιπόν των συνεντεύξεων, πρώτα απ' όλα έπρεπε να μιλήσουν οι ίδιοι

⁵⁸ Βλ. Γκέφου-Μαδιανού Δήμητρα. 1998. «Αναστοχασμός, Ετερότητα και Ανθρωπολογία Οίκοι: Διλήμματα και Αντιπαραθέσεις». Στο *Ανθρωπολογική Θεωρία και Εθνογραφία. Σύγχρονες Τάσεις*, επιμ. Δήμητρα Γκέφου-Μαδιανού. Εκδ. Ελληνικά Γράμματα: Αθήνα. σ.σ. 395.

⁵⁹ Ένας από τους φοιτητές έφτασε στο σημείο να πει ότι αυτό που θα θυμάται για πάντα από το φοιτητικό του σπίτι είναι αυτή η συνέντευξη.

⁶⁰ Μια άλλη δυσκολία που υπήρχε στις περιπτώσεις αυτές ήταν ότι παρά τις προσπάθειές μου να τους παροτρύνω ώστε να αναφερθούν σε όσο το δυνατόν περισσότερες λεπτομέρειες, εκείνοι επέμεναν να μου δίνουν μόνο όσες πληροφορίες έκριναν ότι είναι «λογικά» απαραίτητες.

⁶¹ Φυσικά παρά την άνεση των πληροφορητών σε αυτό το θέμα δεν χρησιμοποιήθηκαν τα πραγματικά τους ονόματα, όλα τα ονόματα στο κείμενο είναι ψευδώνυμα.

οι φοιτητές για τις εμπειρίες και την δική τους σχέση με τον χώρο που ζούσαν. Η συμμετοχή μου, συνεπώς, περιοριζόταν σε διευκρινιστικές ερωτήσεις – όταν κρινόταν απαραίτητο – και σε κάποιες ερωτήσεις μετά την δική τους εξιστόρηση για θέματα τα οποία ήταν σημαντικά και πιθανόν δεν είχαν καλύψει.

Ωστόσο, αν και δεν υπήρχε ερωτηματολόγιο, χρησιμοποιήθηκε μια λίστα ενδεικτικών ερωτήσεων την οποία μπορούσαν όλοι να την διαβάσουν πριν ξεκινήσει η μαγνητοφώνηση⁶², ώστε να είναι όσο το δυνατόν περισσότερο ήρεμοι και να ξέρουν το ύφος και το περιεχόμενο των ερωτήσεων.

Μετά την ολοκλήρωση των συνεντεύξεων έγινε η απομαγνητοφώνησή τους. Οι απομαγνητοφωνημένες συνεντεύξεις μαζί με τα σχόλια των φοιτητών, τα οποία έκαναν off the record και με τις παρατηρήσεις που είχαν συλλεχθεί, αποτελούν το πρωτογενές υλικό αυτής της έρευνας.

Περιγραφή των χώρων μελέτης και γνωριμία με τους φοιτητές που συμμετέχουν στην έρευνα:

Ο χώρος, ή αλλιώς το πεδίο όπου διεξήχθη η συγκεκριμένη ανθρωπολογική έρευνα αποτελεί επίσης και το καθεαυτό αντικείμενο της μελέτης. Αποκτά, επομένως, μια πολύ σημαντικότερη θέση από εκείνη του απλού εθνογραφικού δεδομένου. Θα παρατεθούν, λοιπόν, αρχικά, κάποιες πληροφορίες για τους χώρους των φοιτητών καθώς επίσης και κάποια σχόλια για τους ίδιους, προκειμένου να δοθεί μια πληρέστερη εικόνα της έρευνας, αλλά και για να διευκολυνθεί η κατανόηση της ανάλυσης των συνεντεύξεων που ακολουθεί.

Οι συγκεκριμένοι φοιτητές είναι επτά αγόρια και επτά κορίτσια. Πρόκειται για φοιτητές διαφόρων σχολών των τμημάτων του Πανεπιστημίου Αιγαίου στην πόλη της Μυτιλήνης. Από αυτούς 9 κάνουν τις προπτυχιακές τους σπουδές ενώ 5 τις μεταπτυχιακές. Όλοι – εκτός από έναν φοιτητή⁶³ – βρίσκονται στην Μυτιλήνη, ή μακριά από το πατρικό τους για τουλάχιστον 4 χρόνια⁶⁴.

⁶² Βλ. Παράρτημα 1.

⁶³ Ο οποίος είναι στο 2^ο έτος των προπτυχιακών του σπουδών.

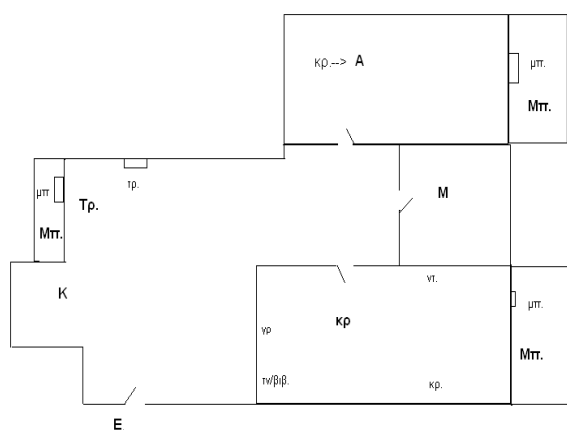
⁶⁴ Εδώ θα πρέπει να διευκρινίσω ότι από τους 5 μεταπτυχιακούς φοιτητές (3 φοιτήτριες και 2 φοιτητές) οι 3 έκαναν τις προπτυχιακές τους σπουδές σε άλλη πόλη και όχι στην Μυτιλήνη, ενώ δύο, 1 φοιτητής και 1 φοιτήτρια βρίσκονται στην Μυτιλήνη από τις προπτυχιακές σπουδές τους. Οι υπόλοιποι, λοιπόν φοιτητές, πέρα από τους μεταπτυχιακούς είναι στο 4^ο ή 5^ο έτος των σπουδών τους.

Η προτίμηση αυτή σε άτομα τα οποία βρίσκονται χρόνια μακριά από το πατρικό έγινε για δύο λόγους. Πρώτον γιατί στην διάρκεια αυτών των ετών απέκτησαν αρκετές εμπειρίες από τα φοιτητικά τους σπίτια, και έτσι οι σημασιοδοτήσεις που προσδίδουν στους χώρους αυτούς συνδέονται με αρκετές βιογραφικές αναφορές και είναι πιο ευκρινής.

Δεύτερον, οι περισσότεροι από αυτούς, φτάνουν στο τέλος των σπουδών τους, προπτυχιακών ή μεταπτυχιακών και έρχονται να αντιμετωπίσουν την αναχώρησή τους από το νησί και κατά συνέπεια από τους χώρους στους οποίους έμεναν όλα αυτά τα χρόνια. Ήταν γι' αυτό το λόγο πιο εύκολο να περιγράψουν τους τυχόν δεσμούς που αναπτύχθηκαν μεταξύ αυτών και των χώρων τους, κάτω από την ιδιαίτερα φορτισμένη συναισθηματικά στιγμή της αποχώρησής τους από το νησί που σημαίνει και το τέλος της φοιτητικής ζωής τους.

Επίσης, θα πρέπει να αναφερθεί ότι από την παρούσα μελέτη εξαιρέθηκαν οι φοιτητές, οι οποίοι κατοικούν σε εστίες. Αυτό έγινε κυρίως λόγω του ότι οι φοιτητές που διαμένουν σε εστίες δεν έχουν τα περιθώρια επιλογής του χώρου στον οποίο θα μείνουν σε αντίθεση με εκείνους που ενοικιάζουν τον χώρο τους. Επιπλέον, οι φοιτητές αυτοί αναγκάζονται να εγκαταλείψουν τις εστίες κατά την διάρκεια των καλοκαιρινών μηνών και έτσι, οι όποιες διαδικασίες εξοικείωσης αναπτύσσονται από αυτούς περιορίζονται σε μεγάλο βαθμό χρονικά. Θα πρέπει να διευκρινίσουμε εδώ, ότι στην πόλη της Μυτιλήνης δεν υπάρχει ένα κεντρικό κτίριο στέγασης των φοιτητών του Πανεπιστημίου Αιγαίου, αλλά η πρακτική η οποία ακολουθείται, είναι η ενοικίαση από το Πανεπιστήμιο ενοικιαζόμενων δωματίων και ξενοδοχείων τα οποία ανήκουν σε ιδιώτες.

Η πρώτη συνέντευξη ήταν με την Μαρία (24/03/04), η οποία είναι στο 4^ο έτος των προπτυχιακών της σπουδών. Η καταγωγή της είναι από Καρδίτσα και στο πατρικό της μοιράζεται το υπνοδωμάτιο της με τον αδερφό της.

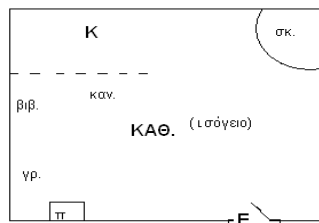
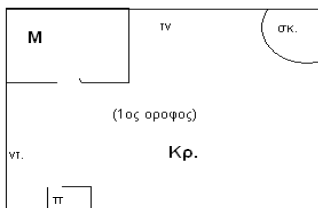
Η Μαρία (24/03/04) ζει στο κέντρο, στον 1^ο όροφο μιας πολυκατοικίας, τουλάχιστον τριάντα χρόνων, που βρίσκεται δίπλα από τον Άγιο Θεράποντα. Ο χώρος της περιλαμβάνει δύο υπνοδωμάτια, την κουζίνα που είναι ενιαίος χώρος με μία ευρύχωρη τραπέζα και ένα ευρύχωρο επίσης μπάνιο. Οι εξωτερικοί χώροι του σπιτιού αποτελούνται από μικρές βεράντες και γενικά ο χώρος είναι αρκετά φωτεινός. Από τα υπνοδωμάτια χρησιμοποιεί μόνο το ένα, το οποίο έχει, εκτός από το κρεβάτι και το γραφείο, την τηλεόραση, το δωμάτιο αυτό το χρησιμοποιεί επίσης και σαν καθιστικό για τους επισκέπτες της. Το άλλο υπνοδωμάτιο το χρησιμοποιεί σαν αποθήκη.

Από τότε που ήρθε στην Μυτιλήνη ζει στον ίδιο χώρο⁶⁵. Αυτό που έκανε αμέσως εντύπωση στο χώρο της είναι, ότι σε σχέση με το ιδιαίτερα στολισμένο, από κουκλάκια και προσωπικά αντικείμενα, υπνοδωμάτιό της οι άλλοι χώροι του σπιτιού είχαν μονάχα τα πράγματα εκείνα που συνδέονταν με την λειτουργία του συγκεκριμένου δωματίου, για παράδειγμα στην κουζίνα υπήρχαν μόνο τα οικιακά σκευή και ο υπόλοιπος ενιαίος χώρος περιλάμβανε μονάχα ένα μικρό τραπέζακι με δύο καρέκλες.

Η επόμενη συνέντευξη ήταν με την Αντωνία στις 25/03/04, που είναι στο 5^ο έτος των προπτυχιακών της σπουδών. Η Αντωνία έχει καταγωγή από τις Σέρρες, από την πλευρά του πατέρα της, και από την Μυτιλήνη, από την πλευρά της μητέρας της. Είχε έρθει, λοιπόν, πολλές φορές πριν από τις σπουδές της στο νησί και μάλιστα τα δύο πρώτα χρόνια των σπουδών της, έμενε στο πατρικό της μητέρας της με την γιαγιά της. Η Αντωνία (25/03/04) αναφέρει γι' αυτή την συγκατοίκηση:

Ε..δεν ευδοκίμησε η συγκατοίκηση, λόγω διαφοράς ηλικίας, μεγάλης και διαφοράς νοοτροπίας

Στο πατρικό της σπίτι μοιράζεται το δωμάτιο μαζί με την αδερφή της. Στην Μυτιλήνη, από τότε που έφυγε από το σπίτι της γιαγιάς της, η Αντωνία ζει στον ίδιο χώρο.

Η Αντωνία (25/03/04), μένει κοντά στο κέντρο της Μυτιλήνης, σε μία δίπατη μονοκατοικία, πρόσφατα ανακαινισμένη εκ θεμελίων, η οποία είναι χωρίς βεράντα με μόνο δύο παράθυρα - ένα σε κάθε όροφο - που βρίσκεται σε ένα στενό κάθετο της Ερμού. Αν και δίπατη η μονοκατοικία, ο χώρος είναι πάρα πολύ μικρός αλλά με αρκετό φως. Στο κάτω πάτωμα βρίσκεται η κουζίνα με έναν ενιαίο χώρο για καθιστικό, στον χώρο αυτόν μόλις και με τα βίαια χωράει ένας μικρός παραδοσιακός διαθέσιος καναπές και ένα τραπέζακι με τον υπολογιστή. Στο επάνω πάτωμα είναι το υπνοδωμάτιό της με ένα κρεβάτι και μία μικρή ντουλάπα και το μπάνιο. Η τηλεόραση βρίσκεται στερεωμένη στον τοίχο απέναντι από το κρεβάτι..

Η διακόσμηση του, πέρα από τα προσωπικά αντικείμενα της Αντωνίας, περιλαμβάνει πολλά κομμάτια λαϊκής τέχνης της Μυτιλήνης⁶⁶, όπως μαξιλαράκια, κίλιμα και λοιπά, τα οποία παρόλο που φαίνεται ότι φορτώνουν ιδιαίτερα τα μικροσκοπικά δωμάτια, δίνουν μια πολύ ιδιαίτερη νότα στο χώρο.

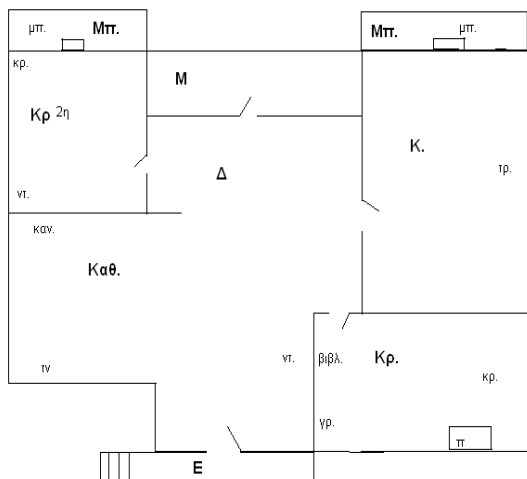
Την ίδια μέρα (25/03/04) ήταν και την τρίτη συνέντευξη, η οποία ήταν με τον Ηρακλή. Ο Ηρακλής βρίσκεται 6 χρόνια στην Μυτιλήνη, έχει τελειώσει τις προπτυχιακές του

⁶⁵ Οι συντομογραφίες όλων των διαγραμμάτων διευκρινίζονται στο Παράρτημα 2.

⁶⁶ Αυτά τα αντικείμενα η Αντωνία τα πήρε από το σπίτι της γιαγιάς της και μάλιστα δήλωσε θαυμάστρια αυτού του είδους τέχνης.

σπουδές και τώρα είναι στο 2^ο έτος των μεταπτυχιακών σπουδών του. Κατάγεται από την Θεσσαλονίκη, όπου στο πατρικό του μοιράζεται το δωμάτιό του με την αδερφή του.

Στην Μυτιλήνη ο Ηρακλής άλλαξε χώρο διαμονής μετά το τέλος των προπτυχιακών του σπουδών. Τώρα ζει στο δεύτερο σπίτι του, όπου πραγματοποιήθηκε και η συνέντευξη. Σε αυτό το χώρο ο Ηρακλής ζει με συγκάτοικο⁶⁷.

Ο χώρος που ζει ο Ηρακλής (25/03/04), είναι μια μονοκατοικία, σχετικά καινούργιας κατασκευής και πρόσφατα ανακαινισμένης, αρκετά μακριά από το κέντρο της Μυτιλήνης. Η μονοκατοικία έχει ευρύχωρους χώρους και αποτελείται από δύο υπνοδωμάτια, ένα για κάθε συγκάτοικο, ένα μικρό καθιστικό, την κουζίνα και το μπάνιο. Εξωτερικά υπάρχουν ευρύχωρες βεράντες και οι μπαλκονόπορτες επιτρέπουν να μπαίνει αρκετό φως.

Αυτό που κάνει εντύπωση στο χώρο του Ηρακλή, είναι η εφευρετική διακόσμηση του από ετερόκλητα αντικείμενα. Στο καθιστικό, για παράδειγμα υπάρχει ένα παλιό ψυγείο, το οποίο ο Ηρακλής και ο συγκάτοικός του το έχουν βάψει και το χρησιμοποιούν σαν βιβλιοθήκη, στο δωμάτιο του Ηρακλή επίσης, υπάρχει ένα μεταλλικό βαρέλι το οποίο χρησιμοποιείται ως σκαμπό, τραπεζάκι και ότι άλλο μπορεί να εξυπηρετεί κατά περίπτωση.

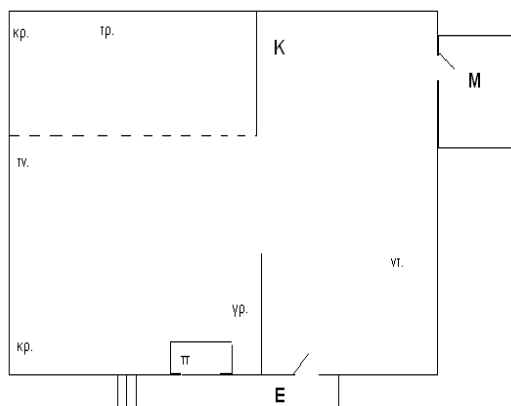
Γενικά όλοι οι χώροι είναι διακοσμημένοι, πέρα από τα βιβλία, τις φωτογραφίες και τα προσωπικά αντικείμενα των παιδιών, με πράγματα όπως πινακίδες δρόμων, αφίσες από εκδηλώσεις του Πανεπιστημίου μέχρι και πανό από καταλήψεις.

Η συνέντευξη που ακολούθησε την επόμενη μέρα, δηλαδή στις 26/03/04, ήταν αυτή του Μιχάλη, ο οποίος είναι μόλις στο 2^ο έτος των προπτυχιακών του σπουδών. Ο Μιχάλης έχει καταγωγή από τα Γιάννενα και στο πατρικό του έχει δικό του δωμάτιο.

Στην Μυτιλήνη έχει αλλάξει μια φορά χώρο διαμονής μετά τον 1^ο χρόνο των σπουδών του. Αυτό που παρατηρεί κανείς αμέσως, στο δεύτερο σπίτι που μένει τώρα, είναι η λιτότητα που διακρίνει τον χώρο, τόσο στα έπιπλα όσο και στην διακόσμησή του, γεγονός που κάνει τα δωμάτια να φαίνονται τεράστια. Ένα κρεβάτι με το κομοδίνο του, ένα ράντσο, ένα μικρό τραπεζάκι για την τηλεόραση, ένα τραπέζι για γραφείο και δύο σκαμπό

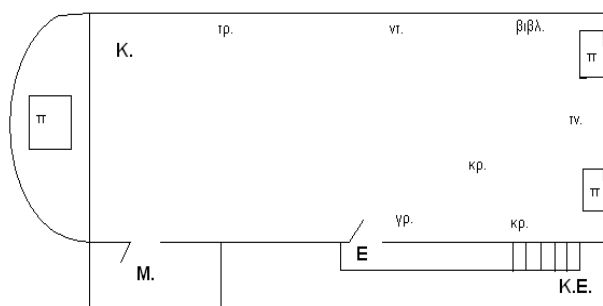
⁶⁷ Ο Ηρακλής συγκατοικούσε όλα τα χρόνια της παραμονής του στην Μυτιλήνη.

είναι όλη και όλη η επίπλωση του σπιτιού, ενώ τρεις – τέσσερις αφίσες, με τον Μαρξ και τον Τσε αποτελούν την προσωπική παρέμβαση του Μιχάλη στο χώρο.

Ο χώρος που μένει ο Μιχάλης (26/03/04) είναι ένα ισόγειο - σχεδόν ημιυπόγειο - μιας μονοκατοικίας στην Πλατεία Αλυσίδας, πολύ κοντά στο κέντρο της Μυτιλήνης, η οποία δεν πρέπει να ξεπερνά τα δέκα χρόνια από τότε που κτίστηκε. Ο χώρος του αποτελείται από δύο ευρύχωρα δωμάτια, μία κουζίνα σε ενιαίο χώρο με το καθιστικό και ένα μικρό μπάνιο. Υπάρχει μοναχά ένα παράθυρο προς την πλευρά του δρόμου με αποτέλεσμα ο χώρος να είναι κάπως σκοτεινός.

Η πέμπτη συνέντευξη, πραγματοποιήθηκε στις 27/03/04, στο χώρο του Κώστα, ο οποίος είναι τώρα στο 5^ο έτος. Ο Κώστας έχει καταγωγή από Αθήνα και στο πατρικό του έχει δικό του δωμάτιο.

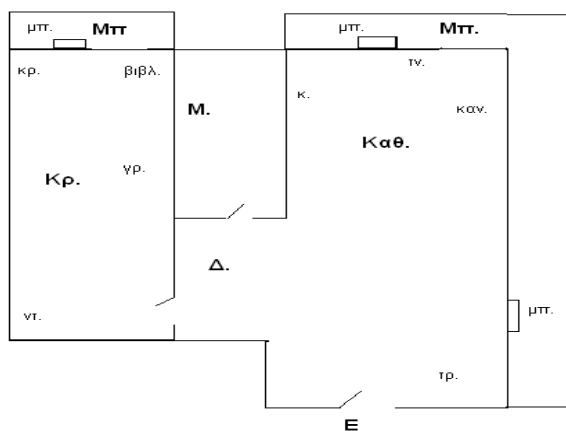
Ο Κώστας (27/03/04) μένει στον πάνω όροφο μιας μονοκατοικίας, καινούργια κατασκευής σε ένα στενό παράλληλο της Ερμού, το κέντρο της πόλης. Ο χώρος του είναι ενιαίος και περιλαμβάνει ένα μεγάλο δωμάτιο, που χρησιμοποιείται και ως υπνοδωμάτιο και ως καθιστικό, μία μικρή κουζίνα και ένα μπάνιο. Στο δωμάτιο αυτό υπάρχουν δύο μεγάλα παράθυρα και έτσι είναι αρκετά φωτεινό. Το δωμάτιο του περιλαμβάνει την εξής επίπλωση: ένα κρεβάτι, ένα κομοδίνο, ένα ράντσο, μία ντουλάπα, ένα μικρό τραπέζακι για την τηλεόραση, και ένα δεύτερο τραπέζι για την κουζίνα, ένα γραφείο με την καρέκλα του, μία μικρή βιβλιοθήκη, μερικά πρόσθετα ράφια στον τοίχο, δυο καρέκλες και ένα σκαμπό.

Στην Μυτιλήνη ο Κώστας, άλλαξε και αυτός χώρο μετά τον 1^ο χρόνο των σπουδών του. Τα προσωπικά αντικείμενα του Κώστα φορτώνουν αρκετά τον χώρο. Εκτός από τα βιβλία και τα ρούχα του, ωστόσο, δεν υπάρχουν πολλά διακοσμητικά, ενώ στον τοίχο έχει κρεμάσει όλες και όλες δύο αφίσες με θέματα από το περιβάλλον.

Την ίδια μέρα, δηλαδή στις 27/03/04, πραγματοποιήθηκε και η έκτη συνέντευξη με την Κατερίνα, η οποία βρίσκεται στην Μυτιλήνη 6 χρόνια και είναι αντίστοιχα στο 6^ο έτος των προπτυχιακών σπουδών της. Η Κατερίνα κατάγεται από την Χίο και στο πατρικό της⁶⁸

⁶⁸ Εδώ αναφέρεται ως πατρικό της Κατερίνας το διαμέρισμα που ζούσε με τους γονείς της και την αδερφή της μέχρι τον ερχομό της στην Μυτιλήνη, έπειτα οι γονείς της άλλαξαν σπίτι. Η Κατερίνα δηλώνει ότι το νέο σπίτι των γονιών της - στο οποίο δεν έχει δικό της δωμάτιο και «φιλοξενείται» στο δωμάτιο της αδερφής της - δεν το νιώθει σαν «πατρικό». Περισσότερα βλ. στην παρακάτω ανάλυση.

μέχρι τα δεκατέσσερα της χρόνια μοιράζονταν το δωμάτιο με την αδερφή της, ενώ έπειτα, μέχρι και τον ερχομό της στην Μυτιλήνη, είχε μετατρέψει το καθιστικό του πατρικού της σε δικό της δωμάτιο.

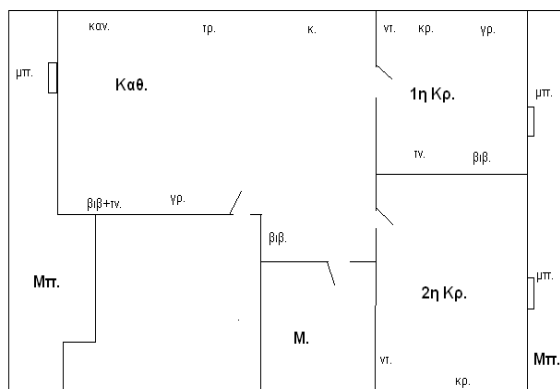

Η Κατερίνα (27/03/04) μένει στον 1^ο όροφο μιας διώροφης, καινούργιας σχετικά μονοκατοικίας στην περιοχή Βουναράκι, αρκετά μακριά από το κέντρο της Μυτιλήνης. Ο χώρος αυτός περιλαμβάνει έναν μεγάλο καθιστικό ενιαίο με την κουζίνα, ένα ευρύχωρο μπάνιο και μια αρκετά μεγάλη κρεβατοκάμαρα. Εξωτερικά υπάρχουν μεγάλες βεράντες με μία θαυμάσια θέα και από τις μπαλκονόπορτες μπαίνει άπλετο φως.

Από την πρώτη της χρονιά στην Μυτιλήνη, η Κατερίνα μένει στον ίδιο χώρο. Εκτός από τα πράγματα τα οποία έχουν χρηστική λειτουργία, όπως για παράδειγμα τα οικιακά σκεύη, η Κατερίνα έχει στολίζει όλους τους χώρους με προσωπικά αντικείμενα, κουκλάκια, διακοσμητικά και λοιπά, ενώ στους τοίχους υπάρχουν δύο τρία καδράκια και δύο αφίσες με θέματα από τον κινηματογράφο.

Η έβδομη συνέντευξη έγινε την επόμενη μέρα, στις 28/03/04 με την Δήμητρα. Η Δήμητρα έχει καταγωγή από την Καβάλα και φέτος είναι στο 2^ο έτος των μεταπτυχιακών σπουδών της, ενώ έχει πραγματοποιήσει και τις προπτυχιακές σπουδές της στην Μυτιλήνη. Βρίσκεται, επομένως, στην πόλη 6 χρόνια. Στο πατρικό της σπίτι είχε δικό της δωμάτιο.

Κατά την διάρκεια της διαμονής της στην Μυτιλήνη, η Δήμητρα άλλαξε συνολικά 4 χώρους, στον πρώτο έμεινε μόνο το 1^ο έτος, στον δεύτερο κάθισε άλλα δύο χρόνια, στον τρίτο έμεινε για το 4^ο έτος και στον τελευταίο χώρο, μένει μέχρι σήμερα, δηλαδή τα δύο χρόνια των μεταπτυχιακών της σπουδών. Στους δύο πρώτους χώρους η Δήμητρα έμεινε μόνη, ενώ στους δύο τελευταίους συγκατοικεί με την αδερφή της και τον σύντροφο της αδερφής της. Ο τελευταίος της χώρος, βρίσκεται πολύ κοντά στο κέντρο, σε ένα στενό παράλληλο στη Ερμού.

Η Δήμητρα (28/03/04) ζει στον 2^ο όροφο μιας ολοκαίνουργιας μονοκατοικίας, η οποία διαθέτει δύο ευρύχωρα υπνοδωμάτια, ένα μπάνιο και την κουζίνα σε ενιαίο χώρο με ένα ευρύχωρο καθιστικό. Γενικά ο χώρος είναι πολύ φωτεινός, ενώ εξωτερικά υπάρχουν μεγάλες βεράντες. Το δωμάτιο της Δήμητρας εκτός από το κρεβάτι και την ντουλάπα, έχει το γραφείο της και την δική της

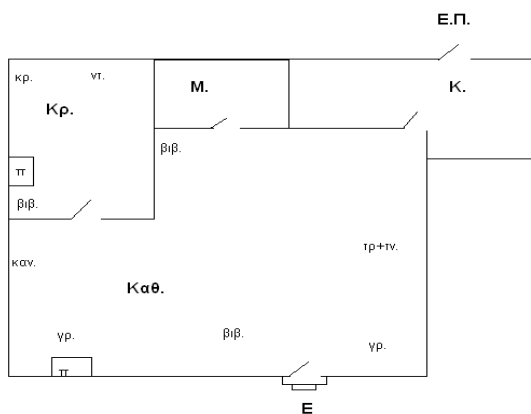
τηλεόραση. Στον χώρο της κουζίνας υπάρχει το τραπέζι με τις καρέκλες του, ενώ στο καθιστικό βρίσκεται το γραφείο της αδερφής της, δύο μεγάλες βιβλιοθήκες, ένας μεγάλος καναπές, μία πολυθρόνα και ένα πουφ.

Αν και ο κύριος όγκος των προσωπικών αντικειμένων της Δήμητρας βρίσκεται στο δωμάτιό της, ωστόσο, υπάρχουν αρκετά πράγματά της, όπως βιβλία, διακοσμητικά, και στους κοινόχρηστους χώρους του σπιτιού, ακόμα και στο μπάνιο. Τα πράγματα της Δήμητρας, από τα πιάτα που έχει στην κουζίνα μέχρι τα σεντόνια της, κάνουν εντύπωση λόγω των ζωνρών και έντονων χρωμάτων τους, δίνοντας μια πολύ ευχάριστη νότα στον χώρο.

Η όγδοη συνέντευξη, έγινε την ίδια μέρα (28/03/04) με τον Γιώργο, ο οποίος είναι στο 4^ο έτος των προπτυχιακών σπουδών του. Κατάγεται από τον Πειραιά και στο πατρικό του μοιράζεται το δωμάτιο με τον αδερφό του.

Ο Γιώργος άλλαξε τρεις φορές χώρο διαμονής κατά την διάρκεια των τεσσάρων ετών που βρίσκεται στην Μυτιλήνη. Στον πρώτο χώρο έμεινε για ένα χρόνο, όπως και στον δεύτερο, ενώ στον τρίτο μένει από το 3^ο έτος μέχρι σήμερα.

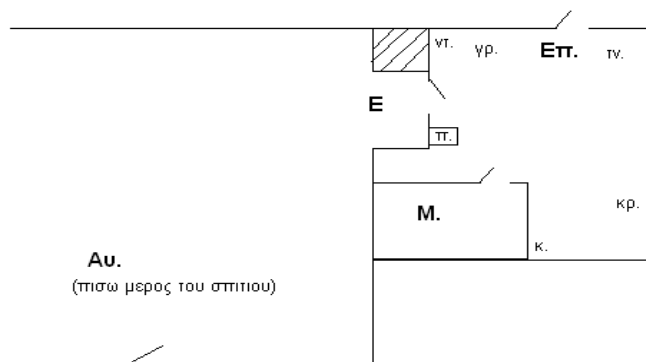
Ο τωρινός χώρος του Γιώργο (28/03/04), είναι στο ισόγειο μιας παλιάς μονοκατοικίας στην περιοχή της Πάνω Σκάλας, η οποία απέχει αρκετά από το κέντρο της Μυτιλήνης. Η μονοκατοικία αυτή αποτελείται από ένα καθιστικό, μία κουζίνα, ένα μικρό μπάνιο και ένα υπνοδωμάτιο. Υπάρχουν, επίσης, τρία παράθυρα, δύο από την πλευρά του δρόμου και ένα από την πίσω πλευρά, τα οποία επιτρέπουν να φωτίζεται ο χώρος αρκετά. Η επίπλωση του καθιστικού περιλαμβάνει ένα τραπέζι με τις καρέκλες του - στο οποίο είναι τοποθετημένη με την τηλεόραση - ένα μικρότερο τραπεζάκι για τον υπολογιστή,

ένα έπιπλο βιβρίνα, μία μικρή σερβάντα, ένα γραφείο και ένα μικρό καναπέ. Το δωμάτιο έχει μόνο το κρεβάτι και την ντουλάπα, ενώ στην κουζίνα υπάρχει μόνο ένα μικρότερο τραπέζι.

Η διακόσμηση του χώρου είναι αρκετά λιτή, πέρα από τα βιβλία του Γιώργου υπάρχουν μονάχα τρεις αφίσες, μία του Τσε, μία από το National Geographic και μία της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Στις 29/03/04, έγινε η συνάντησή με τον Αλέξη για την ένατη συνέντευξη. Ο Αλέξης κατάγεται από την Κεφαλονιά και στο πατρικό του έχει δικό του δωμάτιο. Στην Μυτιλήνη βρίσκεται τέσσερα χρόνια για τις προπτυχιακές σπουδές του. Από τότε που ήρθε στο νησί έχει αλλάξει δύο χώρους, στον πρώτο έμεινε για ένα χρόνο περίπου και στον δεύτερο βρίσκεται μέχρι σήμερα.

Ο Αλέξης (29/03/04) κατοικεί στην πίσω πλευρά του ισογείου ενός παλιού αρχοντικού, στο κέντρο της Μυτιλήνης, απέναντι από τον Ο.Τ.Ε. Είναι ένα απλό μικρό δωματιάκι, το οποίο ήταν παλιά το πλυσταριό του αρχοντικού και το οποίο έχει πρόσφατα ανακαινιστεί. Έχει προστεθεί ένα πολυκουζινάκι και ένα μικρό μπάνιο. Υπάρχει μόνο ένα μικρό παράθυρο, με αποτέλεσμα να μην υπάρχει πολύ φως. Στο δωμάτιο αυτό υπάρχει μία ντουλάπα, το κρεβάτι με ένα μικρό κομοδίνο, ένα τραπέζακι μικρό για την τηλεόραση και το video και ένα μεγαλύτερο τραπέζι που χρησιμοποιείται για γραφείο.

Ο χώρος είναι τόσο μικρός, ώστε περιγράφεται με μεγάλη ευκολία. Αυτό που

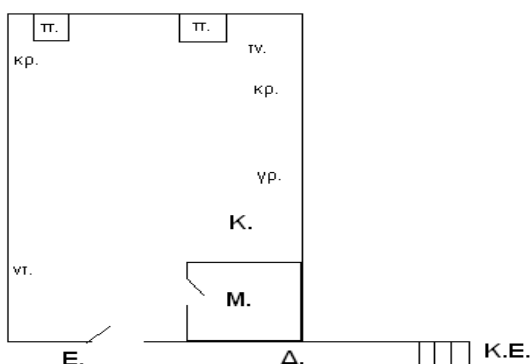
παρατηρεί αμέσως κάποιος είναι ότι ο Αλέξης, εκμεταλλεύεται κάθε διαθέσιμη επιφάνεια για να τοποθετηθούν τα διάφορα προσωπικά του αντικείμενα. Τα πράγματα αυτά είναι ταξινομημένα στο χώρο: τα βιβλία, της σχολής του, τα οποία χρησιμοποιούνται άμεσα είναι πάνω στο τραπέζι, ενώ, αυτά των

προηγούμενων ετών βρίσκονται στο πάνω μέρος της ντουλάπας, τα cd με το ραδιόφωνο είναι πάνω στο κομοδίνο δίπλα στο κρεβάτι, όπως και τα περιοδικά.

Η διακόσμηση του χώρου περιλαμβάνει μερικά παζλ κρεμασμένα στους τοίχους και μια δύο αφίσες από ροκ συγκροτήματα. Εκτός από τα βιβλία, τα cd και τα περιοδικά δεν υπάρχει κάποιο πιο προσωπικό αντικείμενο στο χώρο, ούτε καν φωτογραφίες. Τη μόνη εξαίρεση ίσως αποτελεί η κιθάρα του και η κάρτα του δώρου των φετινών γενεθλίων του, την οποία έχει βάλει πάνω στην τηλεόραση.

Την επόμενη μέρα, στις 30/03/04 έγινε η δέκατη συνέντευξη με τον Δημήτρη, ο οποίος κατάγεται από την Κάρπαθο και στο πατρικό του έχει δικό του δωμάτιο. Ο Δημήτρης είναι στο 4^ο έτος των προπτυχιακών του σπουδών.

Κατά την διάρκεια των τεσσάρων αυτών ετών που βρίσκεται στην Μυτιλήνη, έχει αλλάξει τρεις φορές χώρο διαμονής, στον πρώτο χώρο έμεινε και αυτός μόνο για το 1^ο έτος σπουδών του, στον δεύτερο για τα επόμενα δύο χρόνια και στον τελευταίο μένει τώρα και μερικούς μήνες.

Ο τωρινός χώρος του Δημήτρη (30/03/04) είναι ένα δωμάτιο με ένα πολυκουζινάκι και ένα μικρό μπάνιο στον 1^ο όροφο ενός κτιρίου που χρονολογείται τουλάχιστον από το 1950 και το οποίο βρίσκεται στην αρχή της Ερμού, στο κέντρο της Μυτιλήνης. Σε αυτό το χώρο υπάρχουν δύο μεγάλα παράθυρα και έτσι το δωμάτιο φωτίζεται αρκετά.

Η επίπλωση του χώρου αποτελείται από το στρώμα-κρεβάτι του Δημήτρη, ένα μικρό κομοδίνο, ένα ράντσο, ένα πουφ, ένα τραπέζι για τον υπολογιστή, ένα μικρότερο τραπέζακι για την τηλεόραση, μία ντουλάπα, ένα καροτσάκι από σούπερ μάρκετ και ένα καβαλέτο

που χρειάζεται για την ζωγραφική, η οποία αποτελεί χόμπι του.

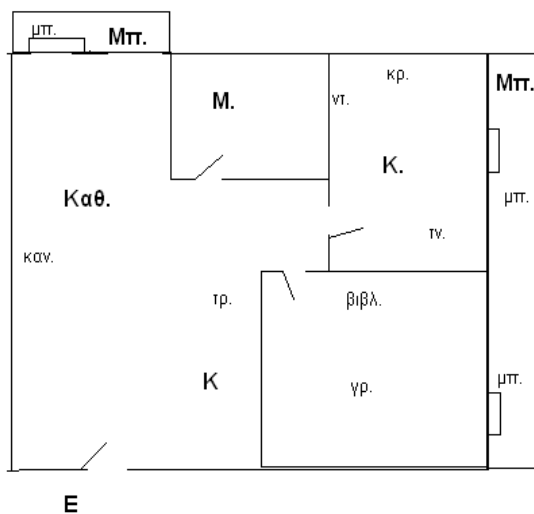
Ο Δημήτρης, προκειμένου να έχει τακτοποιημένα τα σύνεργα της ζωγραφικής, καθώς και για να έχει ταξινομημένα τα cd και τους δίσκους του, χρησιμοποιεί μικρά ξύλινα τελάρα τα οποία

τοποθετεί στο πάτωμα. Τα βιβλία του τα έχει στο πάνω μέρος της ντουλάπας.

Η διακόσμηση του χώρου περιλαμβάνει διάφορα αντικείμενα, υπάρχουν για παράδειγμα στο πάτωμα: ένας πυρσός, κηροπήγια και ξύλινες μάσκες. Οι τοίχοι είναι διακοσμημένοι με εξώφυλλα δίσκων καθώς και με δικές του ζωγραφιές.

Η επόμενη συνέντευξη, η ενδέκατη, έγινε τρεις μέρες αργότερα, στις 02/04/04, με την Άρτεμις, η οποία είναι από την Αθήνα⁶⁹ και στο πατρικό της σπίτι είχε δικό της δωμάτιο. Η Άρτεμις βρίσκεται στην Μυτιλήνη για τις μεταπτυχιακές της σπουδές - προπτυχιακές σπουδές είχε κάνει στην Αθήνα - και είναι τώρα στο 2^ο έτος.

Κατά την διάρκεια των δύο χρόνων που είναι στην Μυτιλήνη έχει αλλάξει δύο χώρους. Στον πρώτο έμεινε για περίπου ενάμιση χρόνο και στον τωρινό της χώρο μετακόμισε μόλις δύο εβδομάδες πριν από την συνέντευξη.

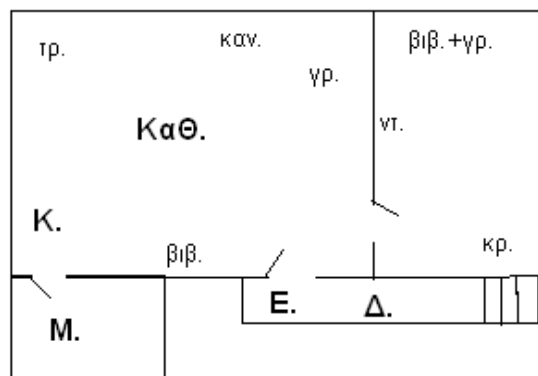
Ο νέος χώρος της Άρτεμις (02/04/04) είναι το ισόγειο μιας καινούργιας πολυκατοικίας, στην περιοχή της Χρυσομαλλούσας, αρκετά μακριά από το κέντρο της πόλης. Περιλαμβάνει δύο μεγάλα δωμάτια, ένα από τα οποία είναι η κρεβατοκάμαρα, με το κρεβάτι και την ντουλάπα και το άλλο χρησιμοποιείται από την Άρτεμις ως γραφείο, όπου έχει το γραφείο με τον υπολογιστή της και μία βιβλιοθήκη, ένας μεγάλος ενιαίος χώρος, στον οποίο βρίσκεται το καθιστικό και η κουζίνα, η επίπλωση του οποίου αποτελείται από έναν καναπέ, ένα τραπέζακι και δύο τρεις καρέκλες και ένα ευρύχωρο μπάνιο. Εξωτερικά υπάρχουν μικρές βεραντούλες, ενώ, οι μεγάλες μπαλκονόπορτες που είναι σε κάθε δωμάτιο φωτίζουν πολύ τον χώρο.

⁶⁹ Η καταγωγή του πατέρα της είναι από την Μυτιλήνη και έτσι η Άρτεμις είχε επισκεφτεί και άλλες φορές το νησί της Λέσβου, για διακοπές, πριν έρθει για τις σπουδές της.

Η διακόσμηση είναι πιο εμφανής στο υπνοδωμάτιο της Άρτεμις, με φωτογραφίες και διάφορα διακοσμητικά και στον ενιαίο χώρο όπου στους τοίχους υπάρχουν φωτογραφίες από νησιά στα οποία έχει πάει διακοπές.

Την ίδια μέρα (02/04/04) έγινε μία ακόμα συνέντευξη, η δωδέκατη, με την Ελένη. Και η Ελένη κάνει στην Μυτιλήνη τις μεταπτυχιακές της σπουδές και είναι τώρα στο 2^ο έτος, έχει τελειώσει της προπτυχιακές σπουδές της στην Θεσσαλονίκη. Η Ελένη κατάγεται από την Κεφαλονιά και στο πατρικό της σπίτι είχε δικό της δωμάτιο. Στην Μυτιλήνη η Ελένη μένει στον ίδιο χώρο από την ημέρα που ήρθε, δηλαδή ενάμιση χρόνο τώρα.

Η Ελένη (02/04/04) ζει στην πίσω πλευρά μιας αρκετά παλιάς μονοκατοικίας σε ένα στενό κάθετο της Καβέτσου, πολύ κοντά από το κέντρο της πόλης. Ο χώρος αυτός είναι πάρα πολύ μικρός. Αποτελείται από ένα πολύ στενό καθιστικό, στο οποίο υπάρχει και η κουζίνα, ένα μικτό μπάνιο και ένα επίσης μικρό υπνοδωμάτιο. Στο καθιστικό της η Ελένη έχει ένα μικρό τραπέζι για τον υπολογιστή, ένα μικρό καναπεδάκι, μία βιβλιοθηκούλα, ένα μικρό τραπέζι για το φαγητό, και μία καρέκλα. Κατά την διάρκεια της συνέντευξης συνειδητοποίησα ότι αν ήθελε να μπει και τρίτο άτομο στο καθιστικό που καθόμασταν, θα ήταν αρκετά δύσκολο! Εξωτερικά η Ελένη δεν έχει μπαλκόνι αλλά χάρις στα δύο παράθυρα, ένα στο καθιστικό και ένα στο υπνοδωμάτιό της, υπάρχει αρκετό φως.

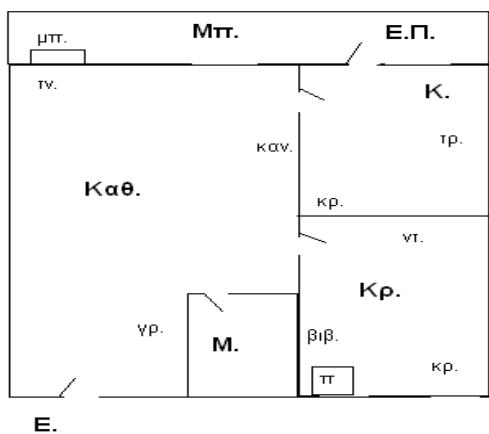
Η διακόσμηση του χώρου είναι αρκετά έντονη, στο καθιστικό υπάρχουν πολλές φωτογραφίες της Ελένης, διακοσμητικά, ενώ στους τοίχους υπάρχει ένα παζλ και μία διακοσμητική χειροποίητη κατασκευή από κοχύλια. Αλλά και στο υπνοδωμάτιό της είναι αρκετά τα προσωπικά της αντικείμενα με τα οποία το έχει στολίσει.

Η προτελευταία συνέντευξη, η δέκατη τρίτη, έγινε την επόμενη μέρα, δηλαδή στις 03/04/04 και ήταν με τον Στέλιο. Ο Στέλιος κατάγεται από ένα μικρό χωριό, κοντά στο Ναύπλιο και στο πατρικό του σπίτι μοιράζονταν το δωμάτιο με την αδερφή του, ενώ έχει άλλα δύο αδέρφια.

Ο Στέλιος στην Μυτιλήνη είναι στο 2^ο έτος των μεταπτυχιακών σπουδών του, ενώ τις προπτυχιακές σπουδές του τις πραγματοποίησε στην Αθήνα⁷⁰. Από τότε που ήρθε στο νησί, μένει στον δεύτερο όροφο μίας νέας πολυκατοικίας στην περιοχή της

⁷⁰ Ο Στέλιος πέρασε την πρώτη φορά που έδινε εξετάσεις σε μία σχολή στην Χαλκίδα, όπου έμεινε έναν χρόνο, την επόμενη χρονιά έδωσε ξανά και πέρασε Αθήνα.

Χρυσομαλλούσας, όπως η Άρτεμις. Ο Στέλιος, όμως, δεν μένει μόνος του, συγκατοικεί με τον σπιτονοικοκύρη του που είναι ντόπιος, δεν μένει συνέχεια εκεί αλλά όταν μένει

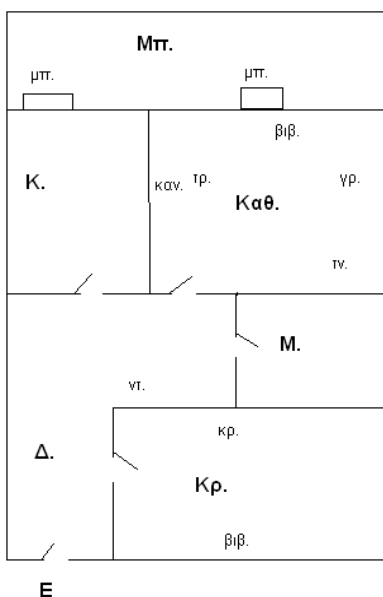

Στον χώρο αυτό του Στέλιου (03/04/04) υπάρχει ένα υπνοδωμάτιο, ένα μεγάλο καθιστικό, μία μεγάλη κουζίνα και ένα ευρύχωρο μπάνιο. Εξωτερικά υπάρχουν ευρύχωρες βεράντες και ο εσωτερικός χώρος είναι πολύ φωτεινός

κοιμάται στην κουζίνα!

Τα προσωπικά αντικείμενα του Στέλιου υπάρχουν κυρίως στο υπνοδωμάτιο του, αφίσες, φωτογραφίες διακοσμητικά καθώς και τα βιβλία και τα Cd του τα οποία έχει ταξινομημένα στο πάτωμα. Η επίπλωση του δωματίου αποτελείται μόνο από το κρεβάτι και την ντουλάπα. Στην κουζίνα έχει δικά του σκεύη και λοιπά, αλλά όχι κάτι που να διακοσμεί το χώρο, ενώ στο καθιστικό η μόνη του παρέμβαση είναι το γραφείο του με τον υπολογιστή, όλα τα διακοσμητικά που υπάρχουν εκεί είναι του συγκατοίκου και σπιτονοικοκύρη του.

Τέλος, η δέκατη τέταρτη συνέντευξη πραγματοποιήθηκε στις 05/04/04 στο χώρο της Τασίας. Η Τασία έχει καταγωγή, από τους γονείς της, από Λάρισα αλλά γεννήθηκε και μεγάλωσε στην Αθήνα, όπου στο πατρικό της έχει δικό της δωμάτιο. Τώρα είναι στο 5^ο έτος των προπτυχιακών σπουδών της.

Η Τασία (05/04/04) μένει σε ένα διαμέρισμα το οποίο βρίσκεται στον 3^ο όροφο μίας πολυκατοικίας του 50' στην Πλατεία Αλυσίδας, πολύ κοντά στο κέντρο της πόλης. Ο 1^{ος} χώρος στον οποίο έμενε η Τασία ήταν το ακριβώς από πάνω διαμέρισμα της ίδιας πολυκατοικίας, δηλαδή ο 4^{ος} όροφος. Ο χώρος περιλαμβάνει ένα υπνοδωμάτιο, ένα μεγάλο καθιστικό, την κουζίνα και ένα ευρύχωρο μπάνιο. Εξωτερικά, από την πλευρά του καθιστικού και της κουζίνας, υπάρχει μία τεράστια βεράντα, ενώ οι μπαλκονόπορτες και τα παράθυρα του σπιτιού αφήνουν να μπαίνει πολύ φως. Στο υπνοδωμάτιο υπάρχει ένας καναπές ανοιγμένος σε διπλό κρεβάτι, μία καρέκλα, δύο τρία ειδικά τετράγωνα χάρτινα κουτιά που σχηματίζουν ένα είδος βιβλιοθήκης, και πίσω από την πόρτα υπάρχει ένας σιδερένιος σκελετός κρεβατιού. Στο διάδρομο υπάρχει μία εντοιχισμένη ντουλάπα για τα ρούχα, στο καθιστικό την επίπλωση την αποτελούν ένα μονό κρεβάτι, το οποίο χρησιμοποιείται

ως καναπές, ένα μεγάλο τραπέζι, όπου υπάρχουν οι υπολογιστές της Τασίας και του φίλου της, δύο καρέκλες, ένα πουφ, δύο μικρότερα τραπέζια για την τηλεόραση με το video και το στερεοφωνικό, ενώ υπάρχει και μία δεύτερη εντοιχισμένη ντουλάπα στην οποία είναι τοποθετημένα τα βιβλία του φίλου της Τασίας, τα cd και οι κασέτες του video.

Στην Μυτιλήνη η Τασία άλλαξε χώρο διαμονής στο 4^ο έτος. Στον πρώτο της χώρο έμεινε για περίπου τρία χρόνια⁷¹ μόνη, ενώ στο τωρινό της χώρο συγκατοικεί με τον σύντροφό της.

Παρά το ότι υπάρχουν οροθετημένοι χώροι όπου βρίσκονται πράγματα της Τασίας ή του φίλου της, ωστόσο, η διακόσμηση του σπιτιού είναι μικτή, υπάρχουν σε όλους τους χώρους αφίσες και διακοσμητικά αντικείμενα και των δύο, ενώ πολλά από τα προσωπικά τους αντικείμενα, ρούχα, βιβλία, cd βρίσκονται διασκορπισμένα παντού ακόμα και στο πάτωμα δημιουργώντας μία ατμόσφαιρα κάπως μποέμ.

⁷¹ Η Τασία ήρθε στη Μυτιλήνη στο 2^ο έτος μιας και έδωσε ξανά Πανελλήνιες.

ΨΑΧΝΩΝΤΑΣ ΓΙΑ ΣΠΙΤΙ

1. «Χώρος» ή «Σπίτι» ;

Πριν ξεκινήσει η ανάλυση των συνεντεύξεων από τους φοιτητές, σχετικά με τους χώρους που διέμεναν κατά την διάρκεια παραμονής τους στην Μυτιλήνη, είναι αναγκαία μία ακόμα διευκρίνιση.

Κατά την διάρκεια των συνεντεύξεων και θέλοντας να είμαι όσο πιο ουδέτερη γίνεται στις πρώτες ερωτήσεις μου, οι οποίες αφορούσαν στους χώρους στους οποίους κατοικούσαν οι συγκεκριμένοι φοιτητές, σκόπιμα διάλεξα την λέξη «χώρος»⁷². Από τις πρώτες συνεντεύξεις όμως διαπίστωνα ότι οι φοιτητές επέλεξαν να μιλήσουν για τα «σπίτια» τους. Η χρήση του όρου «χώρος» δεν τους ήταν βολική, ενώ απ' την άλλη η χρήση του όρου «σπίτι» δεν τους δημιουργούσε κανενός είδους δυσκολία στο να κατανοήσουν ότι μιλούν για τον χώρο τους στην Μυτιλήνη, ούτε και παρεξηγούσαν τον όρο αυτό σε σχέση με το «πατρικό τους σπίτι», εφόσον κάθε φορά που αναφέρονταν στο πατρικό χρησιμοποιούσαν το σχετικό επίθετο.

Δεν θα αναλύσω σε αυτό το σημείο τις διαφορές, συναισθηματικές, λειτουργικές ή άλλες, τις οποίες εντοπίζουν οι φοιτητές παραλληλίζοντας το φοιτητικό με το πατρικό τους σπίτι, ούτε και θα αναφερθώ σε άλλους όρους - οι οποίοι, όντως δημιούργησαν παρανοήσεις⁷³ - και αυτό γιατί τα ζητήματα αυτά θα παρουσιαστούν εκτενέστερα στην παρακάτω ανάλυση.

Αυτό που πρέπει όμως να αναφερθεί σε αυτό το σημείο είναι ότι οι όροι «χώρος» και «σπίτι» δεν σημαίνουν κάτι διαφορετικό, τουλάχιστον όπως φαίνεται από την χρήση τους από τους φοιτητές, γι' αυτό το λόγο στην παρακάτω ανάλυση θα χρησιμοποιούνται εξίσου.

1.1 Η αναζήτηση:

Μετά την είδηση της εισαγωγής τους σε ένα από τα τμήματα του Πανεπιστημίου Αιγαίου και συγκεκριμένα στο νησί της Μυτιλήνης, οι νέοι φοιτητές μπαίνουν στην διαδικασία αναζήτησης του χώρου εκείνου που θα τους στεγάσει για τα φοιτητικά τους

⁷² Εξάλλου αυτή η προτίμηση φαίνεται και από την μέχρι τώρα παρουσίαση του θέματος.

⁷³ Όπως για παράδειγμα η λέξη «νοικοκυριό». Η οποία σε κάποιες περιπτώσεις κατανοείται από τους φοιτητές σαν κοινωνική παρά σαν μια φυσική οντότητα. Βλ. Miller, Daniel. 2001. "Behind Closed Doors". In *Home Possessions: Material Culture Behind Closed Doors*, ed. Daniel Miller. Oxford & New York: Berg. Σελ. 12.

χρόνια, διαδικασία που για τους περισσότερους συνοδεύονταν και από το πρώτο ταξίδι τους στο Νησί⁷⁴.

Η πλειοψηφία των φοιτητών στην αναζήτηση σπιτιού είχε την βοήθεια των γονιών⁷⁵. Η βοήθεια αυτή για την ελληνική οικογένεια είναι ένα γεγονός το οποίο θεωρείται σε μεγάλο βαθμό αυτονόητο. Η εισαγωγή ενός παιδιού σε μία σχολή ανώτερης ή ανώτατης εκπαίδευσης αποτελεί μεγάλη είδηση και κατά συνέπεια η εύρεση κατοικίας στην πόλη που θα σπουδάσει θεωρείται πολύ σοβαρή οικογενειακή υπόθεση. Αυτό επιβεβαιώνεται και από τις δηλώσεις των συγκεκριμένων φοιτητών, στις οποίες φαίνεται ότι η διαδικασία αυτή είναι, στην πλειοψηφία των περιπτώσεων, ευθύνη του πατέρα⁷⁶. Αυτό γιατί μια τέτοια αναζήτηση συνδέεται με τον δημόσιο χώρο, στον οποίο ο άνδρας έχει τον πρωταγωνιστικό ρόλο⁷⁷.

Έλεγα με τον πατέρα μου...λέγαμε ότι θα πρέπει να βρούμε ένα σπίτι, το οποίο να έχει τα βασικά. Έλεγε ο πατέρας μου να μην έχει υγρασία, που εγώ δεν μπορούσα να το δω έτσι εκείνο τον καιρό....Επίσης, κοίταγε να δει, μήπως τα παράθυρα έχουν..., αυτά που δεν μπορούσα να δω, αυτά τα κοίταγε.

(Γιώργος, 28/03/04)

Τα περισσότερα, επειδή ήμουν μαζί με τον πατέρα μου έπρεπε να ικανοποιούν και εκείνον αλλά φυσικά και εμένα....Άλλο ήταν υπόγειο, σκεφτόταν ο πατέρας μου ξέρω γω, άμα βρέξει τι θα γίνει;

(Κατερίνα, 27/03/03)

Ένα άλλο στοιχείο που διαπιστώνεται είναι, ότι η προτίμηση στη βοήθεια της μητέρας, προκειμένου να βρεθεί ένα σπίτι, εκδηλώνεται, μόνο από φοιτήτριες⁷⁸. Γεγονός που έχει να κάνει με την θέαση της συγκεκριμένης διαδικασίας από την πλευρά του ιδιωτικού χαρακτήρα του χώρου που αναζητούν και επομένως η σχέση της μητέρας με τον ιδιωτικό αυτό χώρο υπερισχύει^{79, 80}.

Τέλος, υπάρχουν και περιπτώσεις όπου η διαδικασία αυτή γίνεται από τους φοιτητές χωρίς τη βοήθεια των γονιών⁸¹ τους. Σε αυτές περιπτώσεις, όμως, συντρέχουν κάποιες

⁷⁴ Μόνο 3 από τους 14 φοιτητές είχαν επισκεφτεί και άλλη φορά το νησί, και οι 3 ήταν φοιτήτριες, οι δύο από αυτές λόγω καταγωγής, ενώ η τρίτη είχε κάνει διακοπές στη Μυτιλήνη μόλις την προηγούμενη χρονιά, αυτό φαίνεται εξάλλου και από τα στοιχεία των φοιτητών στην παραπάνω παρουσίασή τους.

⁷⁵ 10 από τους 14 φοιτητές ήρθαν με κάποιον από τους δύο γονείς τους στο νησί.

⁷⁶ Σε 7 από τις 14 περιπτώσεις όπου οι φοιτητές έφτασαν στην Μυτιλήνη μαζί με τον πατέρα τους, οι 5 ήταν φοιτητές και 2 φοιτήτριες.

⁷⁷ Βλ. παραπάνω στην ενότητα Θεωρητικοί Προβληματισμοί, την ανάλυση: *Ο οικιακός χώρος και η μελέτη των αντικειμένων στην Ελληνική Εθνογραφία*.

⁷⁸ Και στις 3 περιπτώσεις που η μητέρα παρέχει αυτή τη βοήθεια, πρόκειται για φοιτήτριες.

⁷⁹ Βλ. παραπάνω στην ενότητα Θεωρητικοί Προβληματισμοί, την ανάλυση: *Ο οικιακός χώρος και η μελέτη των αντικειμένων στην Ελληνική Εθνογραφία*.

⁸⁰ Βέβαια μια τέτοια προτίμηση θα μπορούσε πολύ απλά να υποδηλώνει ταυτόχρονα και μια ιδιαίτερη σχέση των φοιτητριών αυτών από την μητέρα.

⁸¹ Πρόκειται για 2 φοιτητές και 2 φοιτήτριες (1 αγόρι και 1 κορίτσι για το προπτυχιακό και 1 αγόρι και 1 κορίτσι από το μεταπτυχιακό).

ειδικές συνθήκες, όπως για παράδειγμα το γεγονός ότι δύο από τους 4 φοιτητές, οι οποίοι έψαχναν μόνοι τους για σπίτι, είχαν έρθει στην Μυτιλήνη για μεταπτυχιακές σπουδές, άρα ήταν φοιτητές μεγαλύτεροι ηλικίας και θεωρούνταν ικανοί να επιλέξουν οι ίδιοι το χώρο στον οποίο θα μείνουν.

Οι τρόποι με τους οποίους γίνεται η αναζήτηση φοιτητικής κατοικίας ποικίλουν. Οι σημαντικότεροι είναι το ψάξιμο μέσω αγγελιών, είτε από τα «ΕΝΟΙΚΙΑΖΕΤΑΙ» που βρίσκονται σε στύλους και σε δέντρα, είτε από εφημερίδες⁸².

Υπάρχουν όμως και άλλοι τρόποι, όπως το να ρωτούν στις γειτονιές, απλούς κατοίκους ή γειτονικά μπακάλικα αν νοικιάζεται κάτι⁸³, ή ακόμα και η ενεργοποίηση των δικτύων των γνωστών της οικογένειας του φοιτητή που βρίσκονται στο νησί⁸⁴. Η Μαρία (24/03/04) αναφέρει χαρακτηριστικά:

Και είχαμε και οικογενειακούς φίλους, το κυριότερο, που μας περίμεναν στο λιμάνι, μας φιλοξένησαν, ε..μας βοήθησαν να βρούμε το σπίτι...

Τέλος υπάρχει και η λύση του μεσιτικού γραφείου, η οποία όμως, απ' ό,τι φαίνεται, χρησιμοποιείται μόνον όταν έχουν εξαντληθεί οι πιθανότητες να βρεθεί κάτι μέσω των παραπάνω μεθόδων⁸⁵.

1.2 Οι δυσκολίες:

Στην προσπάθεια ανεύρεσης σπιτιού στην πόλη της Μυτιλήνης, οι δυσκολίες που κλήθηκαν να αντιμετωπίσουν οι φοιτητές, όπως οι ίδιοι τις περιγράφουν, ήταν αρκετές. Μερικοί φτάνουν στο σημείο να κάνουν λόγο για απογοήτευση:

Στην αρχή απογοητεύτηκα λιγάκι, γιατί είδα κάποιες αποθήκες που είχαν μετατραπεί σε σπίτια, με έπιπλα που προϋπήρχαν και σε πολύ άσχημη κατάσταση, ιδιαίτερα μακριά από την πόλη, ε..λίγο ακριβά..

(Μαρία, 24/04/04)

Όπως φαίνεται, και από τα λεγόμενα των υπολοίπων φοιτητών, οι κυριότερες δυσκολίες στο να βρουν σπίτι, ήταν τα ακριβά ενοίκια και η κακή κατάσταση των ενοικιαζομένων, είτε αυτά ήταν διαμερίσματα, είτε μονοκατοικίες, είτε απλά δωμάτια. Είναι ενδιαφέρον ότι η κακή κατάσταση των υποψήφιων σπιτιών δεν είχε να κάνει μόνο με

⁸² 10 από τους 14 φοιτητές ανέφεραν ότι αυτός ήταν ο κύριος τρόπος με τον οποίο έψαξαν για σπίτι.

⁸³ Δύο φοιτητρίες δήλωσαν ότι χρησιμοποίησαν τον τρόπο αυτό.

⁸⁴ Δύο φοιτητρίες ανέφεραν την βοήθεια των γνωστών τους όταν προσπαθούσαν να βρουν σπίτι.

⁸⁵ Δύο φοιτητρίες επέλεξαν τελικά την λύση αυτή, εφόσον πρώτα είχαν δοκιμάσει όλες τις παραπάνω μεθόδους.

την κακή συντήρηση ή με την παλαιότητα των κτιρίων⁸⁶, αντίθετα οι φοιτητές ανέφεραν την προσπάθεια των ιδιοκτητών να εκμεταλλευτούν οποιοδήποτε χώρο, προκειμένου να τον μετατρέψουν σε ενοικιαζόμενο δωμάτιο για φοιτητές.

Είχα απογοητευτεί...πλατύσκαλα που τα 'χανε κάνει διαμερίσματα, χαλάσματα κοινώς...

(Αντωνία, 25/03/04)

...και σου λέει, «Βρε έχω εκείνο το κελάρι στο παλιό το σπίτι, μπορώ να το προσαρμόσω να το κάνω», και τότε έγιναν μες την πόλη κάποια τέτοια μικρά δωματιάκια.

(Δημήτρης, 30/03/04)

Όμως, υπήρχε ακόμα ένας παράγοντας που δυσκόλευε την κατάσταση. Τρεις από τους φοιτητές διευκρίνισαν ότι την χρονιά που ήρθαν στο νησί⁸⁷, δεν υπήρχαν ακόμα πολλά σπίτια προς ενοικίαση:

Ψάξαμε μέσα στην πόλη, τότε υπήρχαν και λίγα σπίτια, δεν κτίζονταν πολλά και ήταν πολύ δύσκολα τα πράγματα.

(Γιώργος, 28/03/04)

Πέρα από αυτές τις δυσκολίες, κατά περίπτωση, υπήρχαν και άλλοι πιο προσωπικοί λόγοι για τους οποίους κάποιος από τους συγκεκριμένους φοιτητές απέρριπτε τα σπίτια τα οποία έβλεπε. Για παράδειγμα ο Ηρακλής (25/03/04) δεν ήθελε να μείνει σε ενοικιαζόμενο δωμάτιο ή γκαρσονιέρα, ή η Άρτεμις (02/04/04), η οποία απέρριψε ένα από τα σπίτια που είδε γιατί ήταν πολύ «περιοριστικές» οι συνθήκες από την ιδιοκτήτρια και ένα άλλο γιατί της φάνηκε κακός ο ιδιοκτήτης:

Το πρώτο ήταν φρικιαστικό. Ήταν μια κυριούλα εκνευριστική, η οποία το είχε κάνει, δεν ξέρω, ήθελε να κάνει σχολείο για κορίτσια όταν ήταν μικρή; Νόμιζε ότι ήταν παρθεναγωγείο το σπίτι της. Ήταν δωμάτια-δωμάτια, χωρίς μπάνια και κουζίνα δικά τους και μένανε μόνο κορίτσια, μόνο φοιτήτριες, που δεν έπρεπε να καπνίζουν....Το επόμενο δεν ήταν φρικτό το σπίτι...αλλά μου φάνηκε κακός ο ιδιοκτήτης και έχει πολύ σημαντικό ρόλο, αν ο ιδιοκτήτης είναι καλός. Αυτός μου έμοιαζε ότι ήταν επικίνδυνος και έφυγα, τρέχοντας.

1.3 Τα κριτήρια:

Από την περιγραφή του τρόπου με τον οποίο αναζητούσαν οι φοιτητές το νέο τους σπίτι και από τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν στην αναζήτηση αυτή, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι ήξεραν τι δεν ήθελαν. Όταν όμως ζήτησα να μου περιγράψουν τα κριτήρια με τα οποία έψαχναν για τον χώρο τους, τι ήθελαν με λίγα λόγια να έχει το σπίτι τους, τότε οι απαντήσεις ήταν αρκετά μπερδεμένες.

⁸⁶ Το πρόβλημα της υγρασίας ήταν το κυριότερο στην περίπτωση αυτή.

⁸⁷ Και οι 3 αυτοί φοιτητές ήρθαν το 1998.

Σχεδόν όλοι οι φοιτητές δήλωσαν ότι δεν τους ένοιαζε και δεν επηρεάστηκαν καθόλου από τα πρότυπα του πατρικού τους σπιτιού, προκειμένου να ψάξουν να βρουν κάποιο σπίτι με τα ίδια. Ήξεραν ότι οι ανάγκες που θα κάλυπτε ο χώρος που αναζητούσαν δεν ήταν οι ίδιες με αυτές που κάλυπτε το πατρικό τους. Επίσης, πολλοί από του φοιτητές, ιδιαίτερα όσοι στο πατρικό τους σπίτι δεν είχαν δικό τους δωμάτιο, υποστήριξαν ότι προσπάθησαν να βρουν κάτι ακριβώς αντίθετο από το πατρικό τους.

Κοίτα να δεις, στο σπίτι μου στην Θεσσαλονίκη, σ' αυτό που μεγάλωσα, ήταν ένα αρκετά μικρό σπίτι...μοιραζόμουν το δωμάτιο με την αδερφή μου ήθελα πάντα να έχω ένα δικό μου αποκλειστικά χώρο.

(Ηρακλής, 25/03/04)

Τον μοιραζόμουνα [τον χώρο] με τον αδερφό μου, με αποτέλεσμα, ε...σαν πιο μικρός να προσθέτει εκείνος..να του παραχωρώ τον δικό μου χώρο...Όχι, όχι, ήθελα ακριβώς το αντίθετο, να μη μοιάζει...με το σπίτι μου στην Καρδίτσα.

(Μαρία, 24/03/04)

Απ' την άλλη ήταν και τρεις φοιτήτριες, οι οποίες ανέφεραν την επιρροή τους από το πατρικό σε σχέση με το φοιτητικό τους σπίτι, η Κατερίνα⁸⁸ αναφέρει χαρακτηριστικά:

Αμα σου πω, στο διαμέρισμα που έμενα είναι ακριβώς η ίδια θέα με αυτήν εδώ, ακριβώς η ίδια θέα. Δηλαδή, μου έκανε τόσο πολύ εντύπωση. Στην Χίο ήμασταν πάνω σε λόφο, από κάτω η πόλη, θάλασσα και Τουρκία. Εδώ πάλι είμαι πάνω σε λόφο, από κάτω η πόλη, θάλασσα και Τουρκία. Και μου έκανε τρομερή εντύπωση αυτό. Και λέω, εντάζει.

(Κατερίνα, 27/03/04)

Ωστόσο, και σε αυτές τις τρεις περιπτώσεις, οι φοιτήτριες δεν έψαχναν να βρουν ένα σπίτι με την θέα, την τοποθεσία ή την διαρρύθμιση του πατρικού τους σπιτιού, απλά έτυχε. Οι περισσότεροι φοιτητές, επίσης, υποστήριξαν ότι έψαχναν για κάτι ευρύχωρο, φωτεινό, κοντά στο κέντρο και με φθηνό ενοίκιο. Γενικά όμως ήταν φανερό, από όλες τις αναφορές τους σχετικά με αυτό το θέμα, ότι δεν έψαχναν κάτι συγκεκριμένο, αλλά έκριναν κατά περίπτωση τα υποψήφια σπίτια που έβλεπαν. Αντί, λοιπόν, να περιγράψουν τα κριτήρια με τα οποία έψαχναν το σπίτι, τους ήταν πολύ πιο εύκολο να πουν για ποιο λόγο επέλεξαν το σπίτι που ζούσαν.

Εξάλλου, μεγάλο ρόλο σε αυτό έπαιξε και ο περιορισμός των επιλογών που αναφέραμε και προηγουμένως. Γι' αυτό το λόγο οι περισσότεροι φοιτητές κατέληγαν σε δηλώσεις οι οποίες έδειχναν ότι η επιλογή τους, ήταν σε έναν μεγάλο βαθμό αναγκαστική:

⁸⁸ Η Κατερίνα εδώ μιλά για το παλιό πατρικό της και όχι αυτό στο οποίο μετακόμισαν οι γονείς της όταν εκείνη βρισκόταν ήδη στην Μυτιλήνη. Σε σχέση με το νέο σπίτι των γονιών της η Κατερίνα ήταν απόλυτη στο ότι δεν ήθελε το δικό της σπίτι στην Μυτιλήνη να μοιάζει με αυτό.

Ναι, σίγουρα δεν πλήρη όλες τις προϋποθέσεις, είναι πάρα πολύ μικρό, δεν βολεύει ιδιαίτερα, αλλά ήταν το μόνο κατοικήσιμο σε σχέση με τα υπόλοιπα που είχα δει.

(Αντωνία, 25/03/04)

Όχι, είχαμε και απαιτήσεις κιόλας. Γι' αυτό καταλήξαμε να πάμε πολύ μακριά. Για να βρεις κάποιο καλό σπίτι σε συμφέρουσα τιμή θα φύγεις από την πόλη μέσα.

(Δημήτρης, 30/03/04)

1.4 Αλλαγή σπιτιού

Η αναγκαστική αυτή λύση σε σχέση με το πρώτο σπίτι, ήταν φυσικό να έχει ως αποτέλεσμα την αναζήτηση νέας κατοικίας μέσα στα επόμενα χρόνια.

γιατί οι περισσότεροι από το πρώτο έτος και μετά αλλάζουν ούτως ή άλλως [σπίτι], το πρώτο είναι το αναγκαστικό, με το που ήρθες και δεν ξέρεις...

(Αντωνία, 25/03/04)

Πράγματι, πολλοί από τους φοιτητές αναγκάστηκαν να μετακομίσουν και σε μερικές περιπτώσεις περισσότερες από μία φορές, προκειμένου να βρουν κάπου καλύτερα να μείνουν.

Πιο συγκεκριμένα από τους 14 φοιτητές άλλαξαν σπίτι οι 9. Το πιο ενδιαφέρον όμως σε αυτές τις μετακομίσεις είναι η διαφορά που παρουσιάζεται ανάμεσα στα φύλα. Από τις 7 φοιτήτριες οι τέσσερις παρέμειναν στα σπίτια που βρήκαν αρχικά, παρά τα όποια προβλήματα είχαν αυτά τα σπίτια⁸⁹. Για παράδειγμα η Αντωνία (25/03/04) και η Ελένη (02/04/04) παραδέχονται ότι τα σπίτια τους είναι πάρα πολύ μικρά, γεγονός που τους προκαλεί μεγάλο πρόβλημα, ωστόσο, δεν μπήκαν στην διαδικασία να βρουν πιο ευρύχωρο σπίτι και η δικαιολογία τους είναι ότι έχει μείνει πλέον λίγος χρόνος που θα παραμείνουν εκεί.

Από τις τρεις κοπέλες που άλλαξαν σπίτι, η μία, η Τασία (05/04/04), άλλαξε χώρο μετά από τριάνμισι χρόνια και παρά το ότι εντόπιζε από καιρό τα προβλήματα που την οδήγησαν σ' αυτή την αλλαγή⁹⁰, δεν την έκανε για όλο αυτό το διάστημα. Αφορμή για την αλλαγή ήταν σε μεγάλο βαθμό το γεγονός ότι θα έμενε στο νέο χώρο με τον σύντροφό της.

Οι υπόλοιπες δύο φοιτήτριες υποστηρίζουν ότι δεν ήθελαν να φύγουν από τα σπίτια τους, παρά τα τεράστια προβλήματα που αντιμετώπιζαν, και ότι το αποφάσισαν, κυρίως,

⁸⁹ Μέσα σε αυτές τις τέσσερις φοιτήτριες συμπεριλαμβάνεται και η Ελένη (02/04/04), η οποία κατά την διάρκεια των προπτυχιακών σπουδών της στην Θεσσαλονίκη είχε αλλάξει συνολικά 3 σπίτια αλλά κατά την διάρκεια παραμονής της στην Μυτιλήνη, που είναι η περίοδος και ο τόπος που εξετάζουμε, δεν έχει αλλάξει.

⁹⁰ Όπως ανέφερε η Τασία, το παλιό της σπίτι είχε πολύ κρύο το χειμώνα και πολύ ζέστη το καλοκαίρι και επειδή ήταν από την εξωτερική πλευρά της πολυκατοικίας είχε πολύ θόρυβο, το νέο της σπίτι που το ακριβώς από κάτω διαμέρισμα είναι πιο ζεστό και από την μέσα πλευρά.

επειδή προέκυψαν άλλου είδους προβλήματα. Προβλήματα στη σχέση τους με τους σπιτονοικοκύρηδες:

...στην πρώτη ιδιοκτήτρια η οποία ποτέ δεν μου είχε εμπιστοσύνη για τίποτα. Αυτό κυρίως ήταν και ο λόγος που ήθελα να φύγω. Δηλαδή αισθανόμουν ότι δεν με αποδέχεται και δεν μου έχει εμπιστοσύνη για το σπίτι, και βέβαια δημιουργήθηκαν και άλλες καταστάσεις.

(Δήμητρα, 28/03/04)

Ναι. Δεν έφυγα, γιατί ήθελα να φύγω. Δηλαδή στο τέλος ήθελα να φύγω, αλλά μου άρεσε και αν ήταν λίγο σε πιο καλή κατάσταση, θα το κράταγα, αλλά ήταν λόγοι που είχαν να κάνουν με το ότι ήταν πάρα πολύ παλιό και σχεδόν κινδύνευα εκεί μέσα...Δεν έκαναν τίποτα (οι σπιτονοικοκύρηδες), δεν ήθελαν να ξοδέψουν λεφτά...Δεν γινόταν άλλο.

(Άρτεμις, 02/04/04)

Από την πλευρά των φοιτητών τα πράγματα είναι πολύ διαφορετικά, 6 στους 7 άλλαξαν σπίτι κατά την διάρκεια παραμονής τους στην Μυτιλήνη⁹¹. Μόνο ο ένας από αυτούς άλλαξε χώρο μετά από τέσσερα χρόνια⁹², ενώ οι υπόλοιποι 5 άλλαξαν από τον δεύτερο χρόνο και από αυτούς οι 2 άλλαξαν και για τρίτη φορά σπίτι.

Οι λόγοι που ανάγκασαν τους 5 αυτούς φοιτητές να αλλάξουν χώρο, ήταν η απόσταση του σπιτιού από το κέντρο της πόλης, η αύξηση ενοικίου, ενώ και εδώ υπάρχουν τέσσερις περιπτώσεις όπου κύρια αιτία ήταν η κακή σχέση με τους σπιτονοικοκύρηδες, αν και ως αφορμή για την αλλαγή μπορεί να παρουσιαζόταν κάτι άλλο.

Για παράδειγμα ο Κώστας (27/03/04) ενώ αρχικά αναφέρει τους λόγους που τον έκαναν να φύγει από το πρώτο σπίτι ως εξής:

Κοίτα, ήταν παλιό σπίτι, δηλαδή μπορεί να είχε θέρμανση δεν ήταν πολύ καλή όμως, ούτε τα υδραυλικά ήταν καλά, ζήτησε και αύξηση ο ιδιοκτήτης πολύ παραπάνω απ' όσο περίμενα και ήταν και λίγο πιο μικρό....

στην συνέχεια της συνέντευξης συμπληρώνει:

Να σου πω, ο σπιτονοικοκύρης ήταν ας το πούμε περίεργος, να μην πούμε κάτι άλλο..

Παρόμοια και ο Δημήτρης (30/03/04):

...μετά όμως ήταν κρύο το σπίτι το χειμώνα υπερβολικά, ήταν υπερβολικά ζεστό το καλοκαίρι, δεν υπήρχε κεντρική θέρμανση, δεν υπήρχε τίποτα. Τελικά κατάφερε να φτάσουμε και σχεδόν στα δικαστήρια με τον σπιτονοικοκύρη. Γιατί του καθυστέρησα ένα νοίκι....και γιατί δεν δέχτηκα να βάλει στο άλλο δωμάτιο άλλη μια γυναίκα. Να μείνουμε μαζί στο ίδιο σπίτι δηλαδή.

⁹¹ Ο ένας φοιτητής που δεν άλλαξε χώρο είναι ο Στέλιος, ο οποίος ήρθε στην Μυτιλήνη μόνο για τις μεταπτυχιακές του σπουδές. Στην Αθήνα, κατά την διάρκεια των προπτυχιακών σπουδών του είχε αλλάξει και αυτός 3 σπίτια, όμως εδώ, θα επικεντρωθούμε στις αλλαγές των σπιτιών από τους φοιτητές στην Μυτιλήνη.

⁹² Ήταν ο Ηρακλής, ο οποίος άλλαξε σπίτι λόγω του ότι άλλαξε και συγκάτοικο.

Ενώ, ο Γιώργος (28/03/04), εξηγεί ευθέως ότι:

Επίσης, η σπιτονοικοκυρά...ήταν για μένα και κακός άνθρωπος βέβαια και αυτός ήταν και ο λόγος που με οδήγησε στο να αλλάξω πάλι σπίτι, ενώ δεν είχα κάποιο πρόβλημα με το σπίτι αυτό καθεαυτό.

Από τις περιγραφές αυτές και από την συχνότητα της αλλαγής του χώρου των φοιτητών, σε σχέση με την συχνότητα των φοιτητριών, μπορούμε να καταλήξουμε στις εξής υποθέσεις. Από την πλευρά τους οι φοιτητές, ίσως επιλέγουν επιπόλαια το πρώτο τους σπίτι και δεν υπολογίζουν σωστά τα πρακτικά προβλήματα που πιθανόν να προκύψουν στο μέλλον, ζώντας σε αυτό⁹³, με αποτέλεσμα να αναζητούν νέο χώρο αργότερα. Όμως, αυτή η συχνότητα της αλλαγής του χώρου τους μπορεί απλά να υποδηλώνει, ότι δεν δένονται με ένα σπίτι, έτσι, όταν δουν ότι το συγκεκριμένο δεν τους εξυπηρετεί, δεν έχουν κανένα πρόβλημα να μετακομίσουν αλλού. Από την άλλη οι φοιτήτριες, είτε επειδή έχουν βουλευτεί, είτε επειδή έχουν αναπτύξει ένα αρκετά πιο δυνατό δέσιμο με το σπίτι που έχουν επιλέξει δεν το βρίσκουν εύκολο να το αποχωριστούν, θεωρώντας πως όποιο πρόβλημα και αν εμφανιστεί, εφόσον σαν χώρος καλύπτει πιο βασικές για εκείνες ανάγκες, μπορούν να το αντιμετωπίσουν.

Τέλος, θα πρέπει να συμπληρώσουμε ότι στην συντριπτική πλειοψηφία⁹⁴ η αναζήτηση ενός νέου χώρου από τους φοιτητές και η εγκατάστασή τους σε αυτόν, γίνεται αυτή τη φορά χωρίς την βοήθεια των γονιών τους. Στην περίπτωση αυτή η βοήθεια προέρχεται από τους συμφοιτητές, τόσο στην ανεύρεση νέου σπιτιού, όσο και κατά την μετακόμιση.

2. Συγκατοίκηση:

Θα περίμενε κανείς, ότι από την στιγμή που το οικονομικό είναι ένας αρκετά σημαντικός παράγοντας για τους φοιτητές⁹⁵, να προτιμάται η συγκατοίκηση προκειμένου να εξοικονομηθούν χρήματα. Και όμως, απ' ότι δείχνουν οι δηλώσεις των φοιτητών πάνω σε αυτό το θέμα, η ιδέα της συγκατοίκησης δεν είναι δημοφιλής ούτε στους φοιτητές, αλλά ούτε στις φοιτήτριες.

⁹³ Για παράδειγμα το ότι η απόσταση του σπιτιού από την πόλη θα τους δημιουργήσει μεγάλες δυσκολίες.

⁹⁴ Μόνο ένας φοιτητής που έχει αλλάξει χώρο άλλες δύο φορές, ανέφερε ότι ο πατέρας του ήρθε και τον βοήθησε την δεύτερη μόνο φορά.

⁹⁵ Και για τις οικογένειές τους, εφόσον αυτές επιβαρύνονται τα έξοδα.

Πιο συγκεκριμένα από τους 14 φοιτητές οι 10 δεν συγκατοικούν⁹⁶ και φάνηκαν ιδιαίτερα διστακτικοί στην πρακτική της συγκατοίκησης, αναφέροντας σχεδόν τις ίδιες ενστάσεις ανεξαρτήτως φύλου:

Ε...θα το σκεφτόμουν με πολύ συγκεκριμένα κριτήρια, όσον αφορά τον άνθρωπο, θα πρέπει να 'τανε κάποιος είτε πολύ κοντινός μου, είτε κάποιος ο οποίος να λείπει πολλές ώρες απ' το σπίτι. Ε...γενικά με τον ιδιωτικό χώρο έχω μια μανία, θέλω κάποια πράγματα να είναι όπως τα θέλω, ε..οπότε ένας άλλος άνθρωπος ίσως να εισέβαλε διαφορετικά, είτε στην αισθητική μου, είτε στον τρόπο ζωής μέσα...που ίσως να με ξένιζε.

(Αντωνία, 25/03/04)

Δεν θα μπορούσα να συγκατοικήσω. Θα επηρέαζε εμένα. Θα επηρέαζε την δική μου διάθεση. Σαν να έμπαινε ο άλλος στην διάθεσή μου, όπως μπαίνει στον χώρο μου και να μου κανόνιζε αυτό.

(Δημήτρης, 30/03/04)

Είναι εμφανής η αίσθηση ότι ο συγκατοίκος είναι ένα είδος εισβολέα, όχι μόνο στον προσωπικό χώρο αλλά και στην διάθεση και στην αισθητική του άλλου. Τόσο οι φοιτητές, όσο και οι φοιτήτριες, θέλουν να νιώθουν ότι στον ιδιωτικό τους χώρο μόνο αυτοί έχουν λόγο στο πως θα είναι το καθετί.

Απλά μου φαίνεται λίγο δύσκολη η συγκατοίκηση. Εξαρτάται και ποιος θα σου τύχει...Μπορεί να θέλω να μείνω τελείως μόνη μου. Και ένα θετικό από την Χίο [πατρικό] έως εδώ, ήταν ότι έμεινα μόνη μου...ήρθα εδώ και έβγαλα το απωθημένα μου. Λέω επιτέλους μόνη. Δηλαδή κάτι να μην με ενοχλεί κανείς.

(Κατερίνα, 27/03/04)

Νομίζω ήμουν από πάντα αρνητικός στο θέμα συγκατοίκησης. Ήθελα να είχα ένα χώρο δικό μου προσωπικό. Δηλαδή να απομονώνομαι κάποιες στιγμές. Να μην έχω άλλον δίπλα μου...ήθελα να είμαι μόνος...Και στην Κεφαλονιά [πατρικό] δεν έχω αδέρφια και συνήθως είμαι μόνος μου σε ένα δωμάτιο. Δηλαδή δεν είχα ποτέ άλλο παιδί στο σπίτι. Συνήθως όλο μόνος μου είμαι. Ναι, ίσως είναι και αυτό ένας λόγος.

(Αλέξης, 29/03/04)

Επίσης, είναι φανερό και η επίδραση του πατρικού σπιτιού στην ιδέα της συγκατοίκησης με δύο τρόπους. Οι φοιτητές που έχουν συνηθίσει να είναι μόνοι στο πατρικό τους το βρίσκουν δύσκολο να προσαρμοστούν σε μία συγκατοίκηση, ενώ απ' την άλλη, όσοι είχαν αδέρφια και μοιράζονταν τον χώρο τους στο πατρικό, βλέπουν το νέο τους σπίτι ως την ευκαιρία να έχουν επιτέλους έναν εντελώς δικό τους χώρο.

Ωστόσο, οι φοιτητές δεν αποκλείουν την συγκατοίκηση μέσα σε ορισμένα πλαίσια, όπως για παράδειγμα, να ξέρουν πολύ καλά τον άλλο με τον οποίο πρόκειται να

⁹⁶ Σε αυτούς που δεν συγκατοικούν συμπεριλαμβάνεται και η Ελένη, η οποία κατά την διάρκεια των προπτυχιακών σπουδών της στην Θεσσαλονίκη συγκατοικούσε με την αδερφή της και τον σύντροφο της αδερφής της. Στην Μυτιλήνη επέλεξε να μην συγκατοικεί, παρόλο που είδε ότι τα σπίτια ήταν ακριβά, γιατί, όπως δήλωσε, είχε κουραστεί στις συγκατοικήσεις. Ελένη (02/04/04).

συγκατοικήσουν και να υπάρχουν κανόνες, οι οποίοι θα τεθούν από την αρχή και θα ακολουθηθούν μέχρι τέλους:

Καταρχήν αν θα μπορούσα με κάποιον να συγκατοικήσω θα ήταν με έναν ή δύο πολύ στενούς φίλους μου, τους οποίους τους ξέρω χρόνια.

(Δημήτρης, 30/03/04)

Πιστεύω ότι πρέπει να τηρούνται, να υπάρξουν από την αρχή κάποιες συμβάσεις συμφωνημένες και να τηρούνται μέχρι τέλους, δηλαδή ποιες είναι οι ώρες κοινής ησυχίας, τι γίνεται όταν κάποιος φιλοξενεί, ένας από τους δύο συγκατοίκους κάποιον άλλο, τι γίνεται με την καθαριότητα, πάρα πολύ βασικό, τι γίνεται με τον ανεφοδιασμό από το σούπερ μάρκετ, επίσης πολύ βασικό και η τήρηση πληρωμής λογαριασμών ενοικίου, τέτοιων πραγμάτων. Αυτά για βασικά.

(Αντωνία, 25/03/04)

Εδώ, θα πρέπει να αναφέρουμε επίσης και ένα παράδειγμα μιας συγκατοίκησης η οποία δεν έγινε, όχι επειδή δεν την ήθελαν οι ίδιοι οι φοιτητές, αλλά γιατί την εμπόδισαν οι γονείς, πρόκειται για την συγκατοίκηση ενός φοιτητή με μία απλή φίλη του φοιτήτρια:

Είναι τα κλασικά της Ελλάδας, κορίτσι να συγκατοικήσει με αγόρι, το έβρισκαν πάρα πολύ extreme και το βρίσκανε και πάρα πολύ extreme και οι γονείς της Αγγελικής. Αλλά οι δικοί μου δε θέλανε, το ξέρω δηλαδή, δε θέλανε, μου το είπαν.

(Γιώργος, 28/03/04)

Στην συγκεκριμένη περίπτωση, οι φοιτητές ήθελαν από την αρχή να κοινοποιήσουν στους γονείς τους την πρόθεσή τους να συγκατοικήσουν, δείχνοντας με τον τρόπο αυτό ότι η συγκεκριμένη συγκατοίκηση δεν υπέκρυπτε κάτι «πονηρό», δηλαδή μια ερωτική σχέση μεταξύ των φοιτητών. Όμως, ακόμα και με αυτή τους την ενέργεια η συγκατοίκηση αυτή δεν έγινε αποδεκτή από τους γονείς τους. Η συγκατάθεση των γονιών για μια τέτοιας μορφής συγκατοίκηση, μεταξύ φοιτητή και φοιτήτριας, δεν είναι κοινωνικά πρέπουσα για την ελληνική πραγματικότητα, καθώς εγείρει ερωτήματα σχετικά με την φύση της σχέσης των δύο φοιτητών και υπάρχει ο κίνδυνος να στιγματιστεί κοινωνικά, ιδιαίτερα, η φοιτήτρια⁹⁷.

Υπάρχει, όμως, και μια άλλου είδους συγκατοίκηση, την οποία οι φοιτητές την θεωρούν πιο εφικτή και είναι η μόνη μορφή, όπου οι ενδιαρμοί μπορεί να μην εξαφανίζονται αλλά μειώνονται αισθητά. Είναι η συγκατοίκηση με το σύντροφο τους:

⁹⁷ Είναι γνωστή η διττή θέση της γυναίκας, αναφορικά με την προστασία της τιμής της, στην ελληνική κοινωνία από την πασίγνωστη μελέτη του J. Campell, από την οποία προέκυψε και η ανθρωπολογική κατασκευή του διπόλου τιμή/ντροπή, το οποίο κυριάρχησε στην μελέτη του λεγόμενου «Μεσογειακού χώρου». Βλ. Campell, J. 1964. *Honour, Family and Patronage: A Study of Institutions and Moral Values in a Greek Mountain Community*. Oxford: Clarendon Press. Αυτή η θέση της γυναίκας, εμφανίζεται, με λιγότερο έντονες συνδηλώσεις, σε πολύ πιο σύγχρονες μελέτες, π.χ. βλ. Cowan, Jane. 1998 (1992) *Η Κατασκευή της Γυναίκας Εμπειρίας σε μια Μακεδονική Πόλη. Στο Ταυτότητες και Φύλο στη Σύγχρονη Ελλάδα*, επιμ. Ε. Παπαταξιάρχης και Θ. Παραδέλλης. Εκδ. Αλεξάνδρεια: Αθήνα. σ.σ. 127-147.

Όχι, σ' αυτό δεν θα είχα κανένα απολύτως πρόβλημα...στο ζήτημα σχέσης..νομίζω ότι θα συγκατοικούσα και θα έπαιρνα και οποιοδήποτε ενδεχόμενο ρίσκου έχει η συγκατοίκηση... όμως μόνο σε εκείνη την περίπτωση.

(Μιχάλης, 26/03/04)

Με τη σχέση σου είσαι άνετος να εμφανιστείς όπως θες και να κυκλοφορείς όπως θέλεις μέσα στο σπίτι σου.

(Γιώργος, 28/03/04)

Πριν αναλύσουμε, όμως, περισσότερο τις αφηγήσεις των φοιτητών για αυτή την μορφή συγκατοίκησης, θα πρέπει να αναφερθούμε σε ένα πολύ σημαντικό χαρακτηριστικό της, σε αυτό της απόκρυψής της από τις οικογένειες των φοιτητών. Όταν οι φοιτητές συγκατοικούν με τον ή την σύντροφό τους οι οικογένειές τους δεν γνωρίζουν τίποτα γι' αυτό και αν κάποτε μάθουν, αυτό θα συμβεί πολύ καιρό αργότερα.

Μέσα σε αυτά τα πλαίσια, συγκατοικεί και η Τασία (05/04/04) με το σύντροφό της, μια συγκατοίκηση η οποία ήταν κρυφή για αρκετά μεγάλο διάστημα από τη μητέρα της. Η ίδια η Τασία αναφέρει τις δυσκολίες και τις διαφορές που εντοπίζει ανάμεσα σε αυτή την συγκατοίκηση και στην εποχή που έμενε μόνη και όπως έλεγε, δε σκεφτόταν να συγκατοικήσει:

Εντάξει η συγκατοίκηση πάντα είναι δύσκολη, προσπαθούμε γενικώς να διατηρούμε τις ισορροπίες. Αυτό που άλλαξε ήταν ότι όταν ήμουν μόνη μου μπορούσα, ήμουν κυρία του σπιτιού μου, δηλαδή μπορούσα, δεν έδινα λογαριασμό σε κανένα για το που θα είχα το κάθε τι στο σπίτι μου και για το αν θα τακτοποιούσα ή όχι.

Από την άλλη ο Ηρακλής (25/03/04) - ο μόνος από τους φοιτητές που επέλεξε την συγκατοίκηση λόγω χαρακτήρα, όπως υποστήριξε, και την βλέπει πολύ θετικά γενικά σαν πρακτική – εξηγεί την άποψή του για την συγκατοίκηση με σύντροφο:

Αυτό είναι πιο εύκολο γιατί...εκεί ρε παιδί μου, εντάξει, και τους κανόνες να μην θέσεις, μέσα από ένα καβγαδάκι, το οποίο πολύ γρήγορα θα ξεπεραστεί λόγω της σχέση σου, μπορούν να βελτιωθούν τα πράγματα.

Ο Ηρακλής, έχοντας ζήσει και τα έξη χρόνια που βρίσκεται στην Μυτιλήνη με συγκατοίκους, έχει βιώσει, όπως λέει ο ίδιος, και τα τρία είδη συγκατοίκησης, με σύντροφο, - όπως μας περιέγραψε - με φίλο του ίδιου φύλου (γνωστό και άγνωστο) και με φίλο του αντίθετου φύλου⁹⁸. Συγκρίνοντας τις συγκατοικήσεις αυτές καταλήγει στις εξής παρατηρήσεις:

Το να συγκατοικείς με κάποιον και αυτός να μη είναι μέλος της οικογένειάς σου είναι αρκετά δύσκολο, ιδίως αν τον άλλον τον ξέρεις καλά...το ότι τον ξέρεις καλά δεν βοηθάει ώστε να βάλεις από την αρχή ξεκάθαρους κανόνες...όταν είναι

⁹⁸ Πρόκειται για μία φοιτήτρια, φίλη του από τα παιδικά του χρόνια, την οποία οι γονείς του γνώριζαν πολύ καλά και έτσι δεν έφεραν αντίρρηση στην συγκεκριμένη συγκατοίκηση.

φίλος σου...κάνεις το λάθος και θεωρείς ότι θα τα πας καλά, αλλά επειδή δεν έχεις ζήσει με αυτόν τον άνθρωπο σιγά-σιγά προκύπτουν τα προβλήματα και όταν προκύπτουν τα προβλήματα είναι ήδη αρκετά αργά για να βάλεις τους κανόνες...

Νομίζω ότι όταν συγκατοίκησα με ένα άτομο το οποίο δεν τον ήξερα καθόλου...τα πράγματα ήταν καλύτερα. Βέβαια και ο χαρακτήρας του ατόμου βοηθούσε πάρα πολύ, γιατί ήταν πάρα πολύ χαλαρός, ανεκτικός και τα λοιπά, αλλά και το γεγονός ότι από την αρχή είπαμε ότι αυτό είναι έτσι κι αυτό είναι έτσι, μας βοήθησε ώστε να τηρήσουμε αυτά τα πράγματα μέχρι τέλος και να μην έχουμε προβλήματα.

Τα πράγματα είναι πιο δύσκολα, θεωρώ εγώ, στην συγκατοίκηση με άτομα του άλλου φύλου που δεν είναι η κοπελιά σου ή ο σύντροφός σου. Κι αυτό ίσως φταίει και η ηλικία στην οποία συγκατοικήσαμε, ίσως φταίει και το γεγονός ότι δεν θα μπορούσε να υπάρξει κάποιου είδους φλερτ μεταξύ μας το οποίο ίσως θα εξομάλυνε τα πράγματα...

Επίσης, όσο αφορά τον προσωπικό χώρο, ο Ηρακλής είναι πολύ περιγραφικός και για τις τρεις περιπτώσεις συγκατοίκησης:

Όταν συγκατοικείς με τον φίλο σου, την σύντροφό σου, την κοπελιά σου, ο προσωπικός χώρος μάλλον δεν υφίσταται με την έννοια που υφίσταται όταν συγκατοικείς με κάποιον άλλο. Και αυτό ίσως δημιουργεί κάποιο πρόβλημα...Στου αντίθετου φύλου [συγκατοίκηση] τα πράγματα ήταν ακόμα πιο ξεκάθαρα... ποιος χώρος είναι ποιανού. Στην συγκατοίκηση με άτομα του ίδιου φίλου, εντάξει, πάλι έχεις το προσωπικό σου χώρο αλλά αυτός είναι πιο εύκολα προσβάσιμος στον άλλον, απ' ότι αν είναι του άλλου φύλου. Χωρίς να σε ενοχλεί αυτό.

Γενικά ο Ηρακλής χαρακτηρίζει την συγκατοίκηση μια πολύ ενδιαφέρουσα εμπειρία και μία πολύ καλή άσκηση, από την οποία μπορείς να μάθεις πολλά όπως το να σέβεσαι τις επιθυμίες του άλλου, μάλιστα αναφέρει χαρακτηριστικά:

..δεν έχω το βίτσιο να διώχνω (γέλιο) την σκόνη από το σπίτι μου, αλλά εντάξει, επειδή ο συγκατοικός μου έχει το βίτσιο ας πούμε μαθαίνεις να σέβεσαι αυτό. Ότι εντάξει, μπορεί το δικό μου δωμάτιο να είναι χάλια, αλλά δεν μπορεί να είναι χάλια και το μπάνιο...θα συμβιβαστείς με το ότι ο άλλος το θέλει καθαρό και θα το καθαρίσεις...θα συμβιβαστείς και θα το κάνεις.

Οι άλλοι δύο φοιτητές που συγκατοικούν στην Μυτιλήνη, αναφέρουν και αυτοί ότι η συγκατοίκηση δεν είναι κάτι που το επιθυμούν, προτιμούσαν τον προσωπικό τους χώρο.

Απ' την μια ο Στέλιος (03/04/04)⁹⁹ αναφέρει χαρακτηριστικά:

Τα λάθη του παρελθόντος έχουν μία ισχύ 3-4 χρόνων. Επαναλαμβάνονται. Γιατί και εδώ συγκατοίκο είχα. Όχι ότι είμαι δυσαρεστημένος, εντάξει, αλλά εδώ είναι και ειδική περίπτωση συγκατοίκησης. Δηλαδή ο άνθρωπος είναι από εδώ...έρχεται κάποιες μέρες μόνο... τώρα τελευταία έχουν αυξηθεί ανησυχητικά.

⁹⁹ Ο Στέλιος έχει συγκατοικήσει ξανά όταν είχε περάσει την πρώτη χρονιά στην Χαλκίδα (βλ. παραπάνω) αλλά στις προπτυχιακές σπουδές του στην Αθήνα επέλεξε να μην συγκατοικήσει λόγω του «κακού προηγούμενου» όπως το αποκαλεί ο ίδιος.

Ενώ, τέλος, η Δήμητρα (28/03/04), που συγκατοικεί τα τελευταία τρία χρόνια, από τα πέντε συνολικά στην Μυτιλήνη, με την αδερφή της και τον σύντροφο της αδερφής της παραδέχεται ότι ήταν «ψιλοαναγκαστική» αυτή η συγκατοίκηση και διευκρινίζει:

Σαφώς έχει αλλάξει [η ζωή μου], πάρα πολύ. Κατ' αρχήν έχουν σταματήσει οι ακατάλληλες ώρες επισκέψεων, δεν μπορώ να καλέσω κάποιον εάν φυσικά η ώρα δεν το επιτρέπει ή η κατάσταση του σπιτιού δεν το επιτρέπει. Ναι, βέβαια περνάω καλά, δεν έχω παράπονο, γιατί συνεννοούμαι και με την αδερφή μου και με τον Δημήτρη, το φίλο της αδερφής μου, αλλά υπάρχουν διάφορα πράγματα τα οποία πλέον δεν μπορώ να κάνω...Γενικά έχω περιοριστεί αρκετά...Ναι. Περιορισμένη με την καλή έννοια, αλλά προφανώς έχει αλλάξει η ζωή μου. Ναι.

Από τις παραπάνω αφηγήσεις, λοιπόν, των φοιτητών σε σχέση με την συγκατοίκηση μπορούμε να συμπεράνουμε σε γενικές γραμμές τα εξής. Η διστακτικότητα των φοιτητών στο να συγκατοικήσουν με κάποιο άλλο άτομο οφείλεται, βασικά, στην μεγάλη σημασία που αποδίδουν στην ιδιωτικότητα [privacy] του χώρου τους.

Η πιθανότητα του να συγκατοικήσουν γίνεται μεγαλύτερη με την προϋπόθεση το άτομο με το οποίο θα συγκατοικήσουν να το γνωρίζουν καλά. Άρα, αναφέρονται κυρίως σε άτομα του ίδιου φύλου, δηλαδή, οι φοιτήτριες στις «κολλητές» τους και οι φοιτητές στους «κολλητούς» τους, άτομα με τα οποία μοιράζονται τις περισσότερες από τις καθημερινές τους εμπειρίες και θεωρούν ότι αυτού του είδους η στενή σχέση που έχουν είναι ιδανική για μια ευχάριστη συγκατοίκηση.

Δεν θα πρέπει, όμως, στο σημείο αυτό, να ξεχνάμε ότι αυτή η προτίμηση σε στενούς φίλους, μπορεί να κρύβει και δυσάρεστες εκπλήξεις σε μια συγκατοίκηση, ακριβώς επειδή πρόκειται για άτομα που έχουν στενές σχέσεις και είναι δύσκολο, λόγω της φιλίας, να απαιτηθούν πράγματα και από τις δύο πλευρές για μια ομαλή συμβίωση. Εδώ, έρχεται η δεύτερη βασική προϋπόθεση που αναφέρουν οι φοιτητές, οι κανόνες. Η ύπαρξη ξεκάθαρων κανόνων σε σχέση με τον προσωπικό χώρο, την διαχείριση ενός σπιτιού και τις υποχρεώσεις των συγκατοίκων είναι πολύ σημαντική.

Τέλος, η συγκατοίκηση ανάμεσα στους φοιτητές και τους συντρόφους τους φαίνεται να είναι πιο βιώσιμη. Αυτό γιατί η φύση της σχέσης των συγκατοίκων, τους επιτρέπει να αμβλύνουν κάθε πρόβλημα που ενδεχόμενα θα προκύψει και να μπορούν κάθε στιγμή να επαναδιαπραγματεύονται του κανόνες της συμβίωσής τους.

ΧΡΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ

Πριν περάσουμε σε κεντρικότερα θέματα αυτής της ανάλυσης, όπως η διακόσμηση του σπιτιού ή ο χρόνος που περνάνε οι φοιτητές μέσα σε αυτό, είναι ενδιαφέρον να δούμε πως απάντησαν οι φοιτητές στο ερώτημα του τι έκαναν την πρώτη μέρα που έμειναν στον νέο τους χώρο.

Οι απαντήσεις είναι καθαρά διαφοροποιημένες από πλευράς φύλου. Συγκεκριμένα, σχεδόν όλες οι φοιτήτριες - εκτός από δύο¹⁰⁰ - ανέφεραν ότι πρώτη τους ενέργεια στο νέο σπίτι ήταν το καθάρισμα, για όλες, αυτή η διαδικασία ήταν πολύ σημαντική:

Ξεκινάμε να καθαρίζουμε το σπίτι. Βασικά η μαμά μου ξεκινάει να το καθαρίζει το σπίτι...Καθαρίζαμε, καθαρίζαμε....Αυτό γινόταν. Καθαρίζαμε ακόμα και τους τοίχους....Γιατί εμένα με πιάνει και σιχαίνομαι όταν πηγαίνω σε άλλα σπίτια. Αν ένα σπίτι είναι παλιό, με πιάνει αυτό...Μην κοιτάς που είναι όλο έτσι, αλλά τώρα πια είναι δική μου η βρωμιά εδώ μέσα. Δεν είναι του προηγούμενου.

(Ελένη, 02/04/04)

Καθάρισα φυσικά, γιατί (γέλιο) το σπίτι παρόλο που ήταν βαμμένο ήταν πάρα πολύ βρόμικο, δηλαδή είχα έρθει και με την μητέρα μου να το καθαρίσουμε μαζί και το καθαρίσαμε, χωρίς να φανεί υπερβολικό, πέντε φορές!! Ε..γενικά στα σούπερ μάρκετ οι χλωρίνες δεν χρησιμοποιούνται (γέλιο) ιδιαίτερα και τις καταναλώσαμε εμείς.

(Μαρία, 24/03/04)

Από τις αναφορές αυτές, αντιλαμβανόμαστε και την μεγάλη βοήθεια που προσέφεραν οι μητέρες των φοιτητριών στην διαδικασία αυτή. Μπορεί, όπως είπαμε νωρίτερα, η αναζήτηση του νέου σπιτιού να είναι υπόθεση του πατέρα, αλλά το καθάρισμα είναι υπόθεση της μητέρας. Είναι ενδιαφέρον το ότι ακόμα και στις περιπτώσεις των φοιτητριών που είχαν έρθει με τον πατέρα τους να βρουν σπίτι, όπως η Μαρία, αργότερα, ήρθε η μητέρα τους να τις βοηθήσει. Αυτό μας δίνει μια σαφή εικόνα, όσον αφορά την ιδέα που έχουν οι ίδιες οι φοιτήτριες, για την κατανομή των υποχρεώσεων των γονιών τους, σε σχέση με το νέο τους σπίτι.

Ωστόσο, υπήρχαν και φοιτήτριες, οι οποίες, εκτός από το καθάρισμα θεωρούσαν σημαντικό το να τοποθετηθούν τα προσωπικά τους αντικείμενα στο χώρο, από την πρώτη μέρα, προκειμένου να τον νιώσουν, όπως είπαν πιο οικείο:

¹⁰⁰ Οι δύο φοιτήτριες ήταν η Τασία (05/04/04), η οποία δήλωσε ότι το καθάρισμα είχε γίνει νωρίτερα από ανθρώπους που είχε βάλει η σπιτονοικοκυρά, και η Δήμητρα (28/03/04), η οποία είπε στην αρχή ότι στο πρώτο σπίτι την βοήθησε η μητέρα της και το καθάρισμα ήταν μία ενέργεια αυτονόητη γι' αυτήν, ξέροντάς την προσωπικά γνωρίζω ότι αυτός είναι ο λόγος που δεν το ανέφερε.

Να βγάλω τα πράγματα από τις κούτες. Να το στολίσω. Να βάλω αυτά που μου φτιάχνουν την διάθεση πρώτα...να τα ταιριάξω έτσι στον χώρο...να μου αρέσει...Στην αρχή ήταν πολύ άδειο το σπίτι...Και το πρώτο πράγμα που προσπαθούσα ήταν να το κάνω να φαίνεται πιο ζεστό, πιο οικείο σε μένα.

(Κατερίνα, 27/03/04)

Ήθελα να βάλω τα πράγματά μου, να τα στήσω έτσι όπως θέλω εγώ ώστε να νιώθω οικείο το περιβάλλον...ότι είναι δηλαδή δικό μου το μέρος.

(Δήμητρα, 28/03/04)

Από την πλευρά των φοιτητών, οι προτεραιότητες ήταν σαφώς διαφορετικές, μόνο δύο από αυτούς αναφέρθηκαν, αν και τελείως επιφανειακά, στην διαδικασία της καθαριότητας. Οι περισσότεροι ασχολήθηκαν με την διαρρύθμιση των επίπλων και των πραγμάτων τους στον χώρο, ενώ, άλλοι δύο από αυτούς δεν έκαναν ούτε αυτό αλλά όπως οι ίδιοι είπαν:

Δεν έκανα τίποτα, προσπαθούσα να το δω, να δω εάν υπάρχει καμία ατέλεια, ιδιαίτερα σε αυτό που είναι μεγαλύτερο, ενώ στην γκαρσονιέρα φαινότανε, μετά τα κλασικά, μήπως έχει υγρασία στο μπάνιο, το ένα το άλλο...

(Μιχάλης, 26/03/04)

Τίποτα, τίποτα. Τα αφήνω με τον καιρό, δηλαδή με τον καιρό έβλεπα τι ήθελα και τι χρειαζόταν το σπίτι.

(Δημήτρης, 30/03/04)

Βλέπουμε, λοιπόν, ότι από την πρώτη κιόλας μέρα οι φοιτήτριες νιώθουν πολύ πιο έντονα την ανάγκη να εξοικειωθούν με τον νέο τους χώρο, να τον κάνουν πιο ζεστό, όπως λένε, να τον κάνουν δικό τους. Από την άλλη, οι φοιτητές δε δείχνουν τον ίδιο ζήλο, αλλά θεωρούν ότι η διαδικασία αυτή γίνεται σταδιακά και δεν φαίνεται να αισθάνονται τόσο άβολα στο νέο τους χώρο, ώστε να προσπαθούν να τον νιώσουν πιο οικείο.

1 Διακόσμηση

Είδαμε τις προτεραιότητες των φοιτητών την πρώτη μέρα της εγκατάστασής τους στον νέο τους χώρο. Αν μελετήσουμε, όμως, την διαδικασία της διακόσμησης, μέσα από τις αναφορές των φοιτητών, για όλο το χρονικό διάστημα που έμειναν στα σπίτια τους, θα δούμε ότι οι παραπάνω διαφορές μεταξύ των φύλων μοιάζει να εξισώνονται σε ένα βαθμό ενώ, παράλληλα, εμφανίζονται άλλες.

Αρχικά, όλες οι φοιτήτριες επέλεξαν σπίτια τα οποία δεν ήταν επιπλωμένα, αυτό δεν φάνηκε να το επιδίωκαν, εφόσον δεν το ανέφεραν ούτε στα κριτήρια που παρουσιάσαμε παραπάνω. Από τις γενικότερες δηλώσεις τους, ωστόσο, δημιουργείται η εντύπωση ότι ήθελαν να επιπλώσουν οι ίδιες τον χώρο τους, η Μαρία (24/03/04) αναφέρει χαρακτηριστικά:

Όχι δεν ήταν επιπλωμένο, ούτε μετέφερα κάποια έπιπλα από Καρδίτσα. Τα πάντα ήτανε καινούργια και με δική μου επιλογή.

Η επιθυμία τους, όμως αυτή και η ευκαιρία που τους δίνονταν για νέες αγορές, δεν πραγματοποιήθηκε σε όλες τις περιπτώσεις. Λόγω των οικονομικών της οικογένειας, οι περισσότερες φοιτήτριες κατέφυγαν σε πιο οικονομικές λύσεις. Για παράδειγμα, η Δήμητρα (28/03/04) αγόρασε τα έπιπλά της από έναν φοιτητή που έφευγε, η Κατερίνα (27/03/04) έφερε τα έπιπλα που υπήρχαν στο εξοχικό των γονιών της, η Τασία (05/04/04) δανείστηκε κάποια έπιπλα από μία ξαδέρφη της και η Αντωνία (25/03/04) πήρε τα έπιπλα που χρειαζόταν από την γιαγιά της¹⁰¹:

..επειδή μ' αρέσει η λαϊκή τέχνη της Μυτιλήνης και ακόμα περισσότερο επειδή τα είχε και η γιαγιά αυτά τα πράγματα, όπως υφαντά, κιλίμια...που τα χρειαζόμουν ούτως ή άλλως, είτε για το πάτωμα, είτε για τον καναπέ..Αν δεν υπήρχαν και υπήρχε κάτι άλλο, για οικονομικούς λόγους θα επέλεγα κάποιο άλλο στυλ ίσως, αλλά και μ' άρεσαν, οπότε και τα επέλεξα, και υπήρχανε...

(Αντωνία,, 25/03/04)

Τέλος, αρκετά πράγματα μεταφέρθηκαν από το πατρικό των φοιτητριών στα νέα τους σπίτια¹⁰².

Ωστόσο, τις λύσεις αυτές, αν και δεν ήταν αυτό που θα επιθυμούσαν, τις προτιμούσαν από το να υπάρχει κάτι στο σπίτι τους που να μην ήταν δικό τους, η Άρτεμις (02/04/04) μάλιστα φτάνει στο σημείο να λέει:

Δεν είχε τίποτα. Είχε μία απαίσια βιτρίνα, την οποία ανάγκασα το σπιτονοικοκύρη να την εξαφανίσει, γιατί μου την έδινε στα νεύρα και δεν ήθελα να έχει κάτι ξένο μέσα. Καλά, αν ωραίο θα το κράταγα, αλλά δεν ήταν δικό μου.

Από την άλλη οι φοιτητές, μπορεί να μην ανέφεραν ως πρωταρχικό κριτήριο το να είναι επιπλωμένος ο νέος τους χώρος¹⁰³, από τις επιλογές τους, όμως, φαίνεται ότι προτιμούσαν να έχουν επιπλωμένα σπίτια, έτσι οι 5 από τους 7, βρήκαν χώρους που να έχουν τουλάχιστον τα βασικά έπιπλα.

Το ενδιαφέρον στις περιπτώσεις αυτές είναι, ότι οι φοιτητές, αν και ήθελαν τα έπιπλα, δεν ένιωθαν καθόλου άνετα όταν το σπίτι ήταν πολύ «φορτωμένο» από πράγματα του ιδιοκτήτη και όταν συνέβαινε αυτό, μπορούσε να αποτελέσει και έναν από τους λόγους για να βρουν οι φοιτητές άλλο χώρο:

¹⁰¹ Βλ. και παραπάνω το σχετικό σχόλιο και στην ενότητα «Περιγραφή των χώρων μελέτης & γνωριμία με τους φοιτητές που συμμετέχουν στην έρευνα».

¹⁰² Αυτές οι λύσεις παραπέμπουν στην διαπίστωση του Miller, ο οποίος αναφέρει ότι «υπάρχουν διάφοροι λόγοι που αποδεικνύουν ότι η απλή ιδέα πως το σπίτι κάποιου είναι μια άμεση έκφραση του γούστου του είναι λανθασμένη». Βλ. Miller, Daniel. 2001. "Possessions". In *Home Possessions: Material Culture Behind Closed Doors*, ed. Daniel Miller. Oxford & New York: Berg. Σελ. 111-112.

¹⁰³ Εκτός από τον Δημήτρη (30/03/04) που ήταν και ο μόνος που το ανέφερε σαν κριτήριο.

Ήταν φορτωμένος ήδη ο χώρος, οπότε δεν είχα και πολύ όρεξη ούτε να τα βγάλω όλα για να βάλω δικά μου, ούτε να προσθέσω κάποια άλλα, μου φαινότανε και αντιαισθητικό στην αρχή...Και από άποψη αν θες γούστου...όταν ζυπνάς και είναι επιπλωμένο και δεν έχεις αλλάξει τίποτα είναι σαν να ζυπνάς σε διαφορετικό σπίτι...δεν μπορούσα να κάνω τίποτα γιατί είχαν βάλει ταπετσαρία που ήταν και κακόγουστη τελείως.

(Κώστας, 27/03/04)

Επομένως, μπορεί ένα επιπλωμένο σπίτι να εξυπηρετούσε έναν φοιτητή, αλλά και οι φοιτητές ήθελαν να έχουν εκείνοι τον τελευταίο λόγο στο τι θα υπάρχει μέσα στον χώρο τους¹⁰⁴.

Όσον αφορά τώρα την τοποθέτηση των επίπλων στον χώρο, οι περισσότεροι από τους φοιτητές και τις φοιτήτριες δήλωσαν, ότι δεν επηρεάστηκαν από τη θέση που είχαν τα έπιπλα στο πατρικό τους σπίτι, δηλαδή δεν προσπάθησαν να τα βάλουν σε «συμβολικά» ίδιες θέσεις με αυτές που είχαν και στο σπίτι των γονιών τους. Όμως υπάρχουν και 3 περιπτώσεις, ενός φοιτητή και δύο φοιτητριών, που υποστήριξαν ότι έγινε και αυτό, το συνειδητοποίησαν μάλιστα την ώρα της συνέντευξης, και ότι είναι κάτι που τελικά γίνεται ασυνείδητα:

Το κρεβάτι επειδή είναι και στην Θεσσαλονίκη [πατρικό] και εδώ είναι κολλητά στον τοίχο. Είναι σε γωνία τοίχο με τοίχο, γιατί έτσι είχα συνηθίσει από μικρός και αυτό με βολεύει...τα πράγματα τα οποία μπορούσαν να γίνουν με τον ίδιο τρόπο, έγιναν με τον ίδιο τρόπο...Ηθελα - δεν είναι ότι το επιλέγεις, λες ότι εγώ θα τα βάλω έτσι. Το χέρι σου πάει μόνο του. Δηλαδή τώρα που το συζητάμε συνειδητοποιώ ότι γίνανε έτσι γιατί έτσι ήταν.

(Ηρακλής, 25/03/04)

Μπορεί να έγιναν ασυναίσθητα...γιατί ξέρω ότι το κρεβάτι θέλω να είναι οπωσδήποτε σε τοίχο. Δεν μπορώ να το έχω μέσα στην μέση.

(Κατερίνα, 27/03/04)

Στους κοινόχρηστους χώρους μπορώ να πω ότι χρησιμοποίησα...τις θέσεις που υπάρχουν για τα έπιπλα στο πατρικό μου σπίτι, στον προσωπικό μου χώρο, δηλαδή στο υπνοδωμάτιό μου, αυτό το χρησιμοποίησα μόνο για το κρεβάτι...

(Τασία, 05/04/04)

Υπάρχουν, όμως, και τα διακοσμητικά αντικείμενα που έφεραν οι φοιτητές και οι φοιτήτριες από το πατρικό τους. Από την πλευρά των φοιτητών, οι τέσσερις δεν είχαν φέρει παρά μόνο ένα-δύο διακοσμητικά από το πατρικό και μάλιστα αυτό, όπως ανέφεραν, έγινε συνειδητά και ηθελημένα, δεν ενδιαφέρονταν να τα φέρουν στην Μυτιλήνη, γιατί η νέα τους ζωή είναι διαφορετική, ο Γιώργος (28/03/04), αναφέρει χαρακτηριστικά:

¹⁰⁴ Η αντίδραση φοιτητών και φοιτητριών απέναντι στα αντικείμενα που υπήρχαν στο νέο τους σπίτι, συμφωνεί με το σχόλιο του J. Clarke, ο οποίος υποστηρίζει ότι η μετακόμιση σε ένα σπίτι παρουσιάζει την διακόσμηση σαν ένα μέρος της διαδικασίας να καθαριστεί ο χώρος από τους προηγούμενους ιδιοκτήτες. Βλ. J. Clarke, Alison. 2001. "The Aesthetics of Social Aspiration". In *Home Possessions: Material Culture Behind Closed Doors*, ed. Daniel Miller. Oxford & New York: Berg. Σελ. 26.

Δε με ενδιέφερε. Εδώ θα έκανα μια άλλη ζωή, μια τελείως διαφορετική ζωή. Δεν θα είχε καμία σχέση...έχω πράγματα στην Αθήνα [πατρικό]. Δηλαδή ένα κομοδίνο είναι δικό μου. Έχω μέσα πράγματα, φωτογραφίες, πάνω στο κομοδίνο δικά μου αντικείμενα, αλλά δε θα τα έφερνα με τίποτα. Πράγματα που είχα κάτω, τα έβαλα στην ντουλάπα την οποία έχω στην Αθήνα και τα άφησα εκεί, δεν πήρα τίποτα μαζί μου.

Οι υπόλοιποι, όμως, φοιτητές δήλωσαν ότι έφεραν κάποια πράγματα από το πατρικό, όπως φωτογραφίες ή δώρα φίλων, αλλά σε όλες τις περιπτώσεις αυτά ήταν ελάχιστα και σίγουρα πολύ λιγότερα από αυτά που έφεραν οι φοιτήτριες.

Ωστόσο, και από την πλευρά των φοιτητριών διατυπώνεται η θέση ότι δεν μεταφέρθηκαν πολλά προσωπικά αντικείμενα από το πατρικό τους στην Μυτιλήνη, ακριβώς επειδή στην Μυτιλήνη ξεκινούσε ένα «άλλο κομμάτι ζωής» γι' αυτές. Συγκεκριμένα, η Αντωνία (25/03/04), αναφέρει:

...δεν μ' ενδιέφερε να τα κουβαλήσω, είναι σε άλλο κομμάτι ζωής, εδώ το βρήκα σαν ξεκίνημα διαφορετικό και το σπίτι ήταν επίσης, έτσι, ήταν και ένα σύμβολο ότι αλλάζει πάλι μια κατάσταση.

Η συγκεκριμένη αντίδραση των φοιτητών και των φοιτητριών, μπορεί να ερμηνευτεί σαν μια προσπάθεια αποκοπής τους από τον χώρο του πατρικού. Αποκοπή, η οποία αντανακλάται όχι μόνο υλικά, «τα αφήνω όλα πίσω», αλλά και συναισθηματικά. Γιατί, από την στιγμή που τα αντικείμενα βρίσκονται στην καρδιά της κατασκευής μιας ανάμνησης της σχέσης μεταξύ δύο ατόμων, όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Jean-Sebastien Marcoux, η άρνηση της μεταφοράς τους στο νέο χώρο σηματοδοτεί και την προσπάθεια αποκοπής των φοιτητών από αυτή την συναισθηματική φόρτιση που μπορεί να προκαλέσουν τα αντικείμενα των σχέσεων με συγγενείς ή φίλους. Τα συγκεκριμένα αντικείμενα από το πατρικό με λίγα λόγια, μετατρέπονται σε «φορτικούς συντρόφους», όπως τα αποκαλεί χαρακτηριστικά ο Marcoux¹⁰⁵.

Γενικά, όμως, όσοι φοιτητές και φοιτήτριες έφεραν τέτοιου είδους αντικείμενα από το πατρικό, δείχνουν ότι αυτά έχουν μία ιδιαίτερη αξία για τους ίδιους:

...ήτανε πράγματα που αφορούν άτομα που αγαπούσα πολύ και συνεχίζω να αγαπώ και να έχω σχέση μαζί τους...και γι' αυτό τα μετέφερα, όχι μόνο για να βγουν στην επιφάνεια τελικά και να έχουν και αυτά το χώρο τους, αλλά επειδή ήμουν και εγώ συνδεδεμένη συναισθηματικά μαζί τους...μάλλον είχε αφήσει κάθε άνθρωπος το στίγμα του πάνω σε κάθε αντικείμενο και νομίζω ότι την παρουσία του την ήθελα εδώ...τα αντικείμενα αυτά....δηλαδή ήτανε έμψυχα όχι κάτι άψυχο

¹⁰⁵ Βλ. σχετική ανάλυση στο Marcoux, Jean-Sebastien. 2001. "The Refurbishment of Memory". In *Home Possessions: Material Culture Behind Closed Doors*, ed. Daniel Miller. Oxford & New York: Berg. Σελ. 80-81.

και ταυτόχρονα μαζί με αυτά ένιωθα και την παρουσία των ανθρώπων που εγώ δεν μπορούσα να έχω εκείνη τη στιγμή δίπλα μου.

(Μαρία, 24/03/04)

[Έφερα τα πράγματα αυτά] για να μου θυμίζουν ιδιαίτερες καταστάσεις και γιατί είναι ο συνδετικός κρίκος ανάμεσα σε μένα και σε άτομα τα οποία βρέθηκα πάρα πολύ κοντά...γι' αυτό, μόνο αυτός ο λόγος. Ακόμα και με κάποιους που δεν είμαι πλέον κοντά, είναι καλό να μου τους θυμίζει....

(Μιχάλης, 26/03/04)

Καταλαβαίνουμε, λοιπόν, από τις μαρτυρίες αυτές, ότι τα αντικείμενα αυτά λειτούργησαν σαν ένα είδος διατήρησης και υπενθύμισης των σχέσεων ανάμεσα στους φοιτητές και στα άτομα που είχαν αφήσει πίσω στον τόπο του πατρικού τους, από αυτή την άποψη ήταν ιδιαίτερα «φορτισμένα» συναισθηματικά.

Εξάλλου, ο ρόλος των κινητών υπαρχόντων, είναι να εξασφαλίσουν την μνήμη εν κινήσει. Επειδή τα αντικείμενα αυτά μετακινούνται, σε σχέση με τον χώρο, μπορούν να αναπαριστούν την σταθερότητα όσον αφορά τα άτομα και τις αντίστοιχες σχέσεις αυτών των ατόμων. Γι' αυτό χρησιμοποιούμε και φράσεις όπως, τα αντικείμενα μας «συνοδεύουν»¹⁰⁶.

Σ' αυτό το σημείο, επίσης, θα πρέπει να αναφέρουμε και μία άλλη πολύ ενδιαφέρουσα διάσταση σε σχέση με τα αντικείμενα που προέρχονται από το πατρικό, κάτι που επισήμαναν δύο φοιτήτριες:

Τώρα έχω εντονότερη την...Τέλος πάντων, θέλω να νιώσω περισσότερο κοντά μου την Καβάλα [πατρικό] λόγω του ότι έρχεται ο καιρός που πρέπει να γυρίσω, και προσπαθώ μάλλον έμμεσα να μου βάλω στο μυαλό ότι θα είναι και εκεί εξίσου καλά όπως και εδώ. Και είναι και η πρώτη χρονιά που έχω κουβαλήσει και πράγματα φίλων μου από κει εδώ...Δηλαδή κάποια μυστήρια πράγματα, που τώρα παρατηρώ για πρώτη μου φορά ότι μου συμβαίνουν..

(Δήμητρα, 28/03/04)

Στην αρχή, είναι η αλήθεια, στο πρώτο έτος είχα λίγο ένα κόλλημα να πάρω κάτι από την Κεφαλονιά, έναν χάρτη ξέρω γω, κάτι τέτοιο. Μετά μου πέρασε αυτό το κόλλημα και άρχισε να με ξαναπιάνει τώρα εδώ προς το τέλος που φεύγουμε. Τώρα μου βγαίνει γιατί έχω κουραστεί και μου λείπουν και οι δικοί μου. Δηλαδή...μου λείπει να ξεκουραστώ, να πάω στο σπιτάκι μου, να κάτσω στον άνετο καναπέ, να δω την τηλεόρασή μου, μου λείπει αυτό.

(Ελένη, 02/04/04)

Η ανάγκη να μεταφέρουν ένα κομμάτι του πατρικού τους και της ζωής τους εκεί, μέσω των αντικειμένων, παρουσιάζεται δύο φορές χρονικά. Κατά τον ερχομό τους στο νησί, προκειμένου να νιώθουν κοντά σε οικείο περιβάλλον, αλλά και κατά την αναχώρησή τους.

¹⁰⁶ Βλ. σχετική ανάλυση στο Marcoux, Jean-Sebastien. 2001. "The Refurbishment of Memory". In *Home Possessions: Material Culture Behind Closed Doors*, ed. Daniel Miller. Oxford & New York: Berg. Σελ. 69-71. Ο Marcoux, στο σημείο αυτό, κάνει μια κατηγοριοποίηση των αντικειμένων, τα οποία μεταφέρονται σε μια νέα κατοικία: α) στα «λειτουργικά», β) στα «μικρής σημασίας» και γ) στα αντικείμενα μεγάλης συναισθηματικής αξίας.

Η μεταφορά αντικειμένων από τον τόπο στον οποίο θα επιστρέψουν, τους βοηθά να εγκλιματιστούν πιο εύκολα στο περιβάλλον που τους περιμένει.

Πέρα από τα πράγματα, όμως, τα οποία προέρχονται από το πατρικό, υπάρχουν, φυσικά, και άλλοι παράγοντες οι οποίοι επηρεάζουν την διακόσμηση των σπιτιών των φοιτητών αυτών. Ένας από τους σημαντικότερους είναι τα ενδιαφέροντα, όπως η μουσική, οι σπουδές, ο κινηματογράφος, ή τα ταξίδια:

Ναι, γιατί έχω μια ιδιαίτερη μανία με τον κινηματογράφο. Οι περισσότερες αφίσες έχουν να κάνουν με ταινίες. Επίσης επειδή και καλά σπουδάζω Χαρτογραφία, είχα βάλει και 2-3 χάρτες έτσι για να μπω στο πνεύμα.

(Κατερίνα, 27/03/04)

Είναι αυτό το τελευταίο που είπες, το τι σε ενδιαφέρει. Δεν είναι συνήθως το τι σ' αρέσει...Είναι το τι είναι ενδιαφέρον. Με ενδιέφερε πάρα πολύ ο Τσε και η ζωή του. Έβαλα μία αφίσα. Με ενδιέφερε πάρα πολύ η Αμερική...την έβαλα.....Το τι με ενδιαφέρει να κάνω μόνο.

(Γιώργος, 28/03/04)

Επίσης ένας άλλος σημαντικός παράγοντας που επηρεάζει την διακόσμηση των σπιτιών των φοιτητριών και των φοιτητών, είναι το γούστο¹⁰⁷, το τι αρέσει σε κάθε φοιτητή, το γούστο μπορεί επίσης να συνδυάζεται και με άλλα πράγματα, όπως με τα ενδιαφέροντα που αναφέραμε ή με την καταγωγή:

Υπάρχουν κάποια κριτήρια. Μου αρέσει να έχω φωτογραφίες από τα νησιά που είναι και δικές μου ή μου αρέσει να έχω έναν ωραίο πίνακα...Πρέπει να ταιριάζει και με τον χώρο κάτι...άμα δω κάτι και μου αρέσει...αλλά δεν είναι ανάγκη να είναι από τη Σχολή, μπορεί να είναι οτιδήποτε.

(Αρτεμης, 02/04/04)

...δεν ξέρω αν είδες αυτό το ωραίο στο κρεβάτι, το οποίο είναι της γιαγιάς μου επίσης...Χράμι είναι. Αυτό το οποίο μου άρεσε πάρα πολύ. Και την είχα παρακαλέσει πάρα πολύ για να μου το δώσει...γιατί μου άρεσε πάρα πολύ, και είναι και πολύ σπάνιο. Γιατί συνήθως αυτά τα πολύ παλιά, αυτό είναι πλεγμένο σε αργαλειό, δεν τα φτιάχνανε έτσι σε έντονα χρώματα...Οπότε με αυτό ενθουσιάστηκα. Λέω που τα βρήκατε τα κόκκινα και τα μπλε και τα κίτρινα. Και έτσι είναι και λίθο έθνικ, και είναι πολύ ωραίο...Αλλά νομίζω ότι συνδυάζονται. Δηλαδή έχουν να κάνουν με κομμάτια της ζωής μου αλλά αν δεν μου άρεσε, δε θα το έβαζα στο σπίτι μου. Δηλαδή έχει να κάνει και με το γούστο μου. Όχι τα ενδιαφέροντά μου...αν δεις έχει και δύο αφίσες, μία θεατρική, αυτή της ΑΛΚΗΣΤΗΣ και μία του Γούντι Άλεν...Συνδυάζει και το θέατρο όμως. Δηλαδή δεν είναι τυχαίο ότι δύο αφίσες που βρίσκονται μέσα ή μία είναι από σινεμά και η άλλη από θέατρο...Βέβαια περνάνε από το γούστο μου. Αν δεν μου άρεσαν και σαν αφίσες, δεν θα έμπαιναν μέσα...

(Στέλιος, 03/04/04)

Εδώ, θα πρέπει να προσθέσουμε και τις αλλαγές που συνειδητοποίησαν οι φοιτητές, όσον αφορά το γούστο τους, το οποίο διαμορφώθηκε στην ουσία κατά την περίοδο που

¹⁰⁷ Παρότι αναφέραμε και παραπάνω ότι το γούστο κάποιου δεν αντανακλάται απόλυτα στο χώρο του, βλ. σχετικό σχόλιο στην υποσημείωση 102, μιλάμε για τον βαθμό που μπορούν να το εκφράσουν οι φοιτητές.

έμεναν μόνοι στην Μυτιλήνη, αλλαγές οι οποίες οφείλονται και στην αλλαγή των ενδιαφερόντων τους¹⁰⁸, η Δήμητρα (28/03/04), για παράδειγμα παρατηρεί:

Στο πατρικό μου ας πούμε, δεν είχα ποτέ πίνακες κρεμασμένους στον τοίχο, ενώ τώρα έχω, και μου αρέσουν πολύ οι αφίσες και όλα αυτά...Γενικά νομίζω ότι έχει αλλάξει η ζωή μου λίγο όταν έχω έρθει. Δηλαδή με το να μείνω μόνη μου και να ζήσω στο σπίτι μου, έχει αλλάξει η ζωή μου κάπως.

Ένας ακόμα παράγοντας που καθορίζει σε μεγάλο βαθμό το ποια αντικείμενα θα διακοσμήσουν τον χώρο των φοιτητών, είναι και τα αντικείμενα που απέκτησαν από την ζωή τους στην Μυτιλήνη, δώρα από φίλους, φωτογραφίες από εκδρομές, πράγματα που προστέθηκαν με το χρόνο τόσο στα σπίτια των φοιτητών όσο και σε αυτά των φοιτητριών. Τα αντικείμενα αυτά, επίσης, μπορεί να προέρχονται και από σπίτια άλλων φοιτητών, οι οποίοι έχουν φύγει από την Μυτιλήνη και λειτουργούν πλέον ως αναμνηστικά διαφόρων καταστάσεων, χαρακτηριστικά ο Ηρακλής (25/03/04) αναφέρει:

Έχω στο δωμάτιό μου μια αφίσα, είναι της φίλης Κατερίνας, που μου άρεσε ...και όταν έφυγε μου την άφησε. Είναι μία ωραία αφίσα που θα μπορούσα ίσως να είχα αγοράσει. Δεν την αγόρασα...όχι γιατί δεν ήθελα να δώσω λεφτά για να αγοράσω μια αφίσα, αλλά βρέθηκε σε μένα και γιατί μου αρέσει και για να μου θυμίζει την Κατερίνα και το σπίτι της Κατερίνας, το οποίο είχαμε περάσει πολύ ωραία...ή η βιβλιοθήκη, είναι της Βίκης που μου την άφησε όταν έφυγε. Το ψυγείο είναι της Δόμνας, το οποίο δεν λειτουργεί σαν ψυγείο αλλά σαν ντουλάπα, που το ψυγείο της Δόμνας το είχε βάψει ο τάδε και τα πράγματα πάνε έτσι.

Όπως αναφέρθηκε και νωρίτερα, πολλοί φοιτητές θα επιθυμούσαν να αγοράσουν πολλά πράγματα για τον νέο τους χώρο, όπως έπιπλα. Ωστόσο, εφόσον δεν το επέτρεπαν και οι οικονομικές συνθήκες, αυτές οι αγορές δεν έγιναν. Όσον αφορά, όμως, τις αγορές για τα διακοσμητικά, εδώ έχουμε μία σαφή διαφορά μεταξύ των φοιτητών και των φοιτητριών. Οι φοιτητές δήλωσαν ότι αυτά που αγόρασαν για την διακόσμηση των σπιτιών τους ήταν ελάχιστα, από την άλλη οι φοιτητρίες, μέσα στα πλαίσια που τους επέτρεπαν τα οικονομικά τους, αγόρασαν σαφώς περισσότερα, αν και δεν ήταν και πάλι όλα όσα θα επιθυμούσαν:

...την ίδια μέρα επίσης αγόρασα δύο πολύ ωραία πιάτα. Ήταν δηλαδή παρανοϊκό να μην έχεις ούτε μία καρέκλα να κάτσει και να πηγαίνεις να αγοράζεις τα ωραιότατα πιατάκια...αλλά μου άρεσε...Εγώ ήθελα να το φτιάξω ωραίο, αλλά από τη μία ήταν τα έξοδα και από την άλλη ήταν αυτό που στους δικούς μου φαινόταν παρανοϊκό...Αλλά εγώ ήθελα.

(Αρτεμης, 02/04/04)

¹⁰⁸ Περισσότερη ανάλυση για αυτό το θέμα θα γίνει παρακάτω στην σύγκριση των προσωπικών χώρων των φοιτητών στο πατρικό και το φοιτητικό τους σπίτι.

Με λίγα λόγια, οι φοιτήτριες, είδαν την εγκατάστασή τους στο νέο χώρο και ως ευκαιρία για αγορές. Η μετακόμιση αποτέλεσε λόγω για αυξημένη κατανάλωση.

Από την άλλη, οι φοιτητές, όχι μόνο δεν αγόραζαν ιδιαίτερα πράγματα για την διακόσμηση του σπιτιού, αλλά ακόμα και το πράγματα που στόλιζαν τον χώρο τους είχαν και μια λειτουργική, πρακτική πλευρά γι' αυτούς:

Βασικά τα παζλ τα έβαλα γιατί τα έφτιαξα...Αφού τα έφτιαξα να διακοσμούν κιόλας. Δεν τα πήρα μόνο για να τα κρεμάσω...Οι αφίσες, δεν τις είχα βάλει από την αρχή, τις έβαλα πιο μετά. Έχουν και λίγο λειτουργικό ρόλο, γιατί από πίσω έχει πέσει ο σοβάς και έχουν πιο πολύ λειτουργικό ρόλο και όχι διακοσμητικό.

(Αλέξης, 29/03/04)

Αυτή η διαφορά στην αντίληψη περί διακόσμησης που εμφανίζεται μεταξύ των φοιτητών και των φοιτητριών, περιγράφεται γλαφυρότατα στην μαρτυρία του Γιώργου (28/03/04):

Δεν χρησιμοποιώ πράγματα που λένε «εδώ θα βάλω μια κορνίζα». Έχω μια φίλη, η οποία έλεγε στο σπίτι θα πάρουμε αυτά τα καλύμματα για τον καναπέ - αυτό [το κάλυμμα στον καναπέ του] σημειωτέον, μια και είπα για καλύμματα, το πήρε η μαμά μου, επειδή ήρθε εδώ και είχε δει τον καναπέ που ήταν άδειος...και πήρε από τη λαϊκή που είχε εδώ, αυτό. Ποτέ δεν μπόρεσα να καταλάβω γιατί ο καναπές πρέπει να έχει αυτό, ας πούμε για να κάτσω τώρα μαζί σου. Ποτέ δεν θα μου πέρναγε από το μυαλό. Η μάνα μου μάλλον έχει μια άλλη λογική, μια άλλη αντίληψη, ότι χρειάζεται ο καναπές να έχει το κάλυμμά του.

Όπως η φίλη μου, εμένα αυτό μου ήρθε πρώτα στο μυαλό, γιατί έλεγε: «πρέπει να πάρουμε κάλυμμα για τον καναπέ, εδώ θα βάλουμε αυτή την κορνίζα...εδώ θα βάλω τα κεριά...εδώ το ένα, εδώ το άλλο». Και λέω, ρε πούστη τι λέει τώρα; Εμένα γιατί δε με νοιάζει το να θα το διακοσμήσω; Εγώ π.χ. έχω ένα κεριό εκεί, το οποίο θα μπορούσε κανείς να το πει διακοσμητικό, αλλά είναι από το σούπερ μάρκετ, δεν είναι καθόλου διακοσμητικό, είναι η χρησιμότητα την οποία έχει, γιατί κόβεται συχνά το ρεύμα και δεν έχω φακό...Μπορεί και να διακοσμή το κεριό, να είναι ωραίο να φαίνεται, για μένα είναι πολύ χρήσιμο το χειμώνα, δεν έχει διακοσμητική αξία. Κατάλαβες;

Εδώ, παρατηρούμε ότι ο έμφυλος ρόλος της μητέρας και νοικοκυράς¹⁰⁹, «επέβαλε» στην μητέρα του Γιώργου να αγοράσει το κάλυμμα για τον καναπέ από την λαϊκή. Από την άλλη, ο ίδιος ο Γιώργος αν και έχει μια τελείως διαφορετική άποψη για το θέμα αυτό, γεγονός που φαίνεται και στο ότι κοροϊδεύει την συμφοιτήτριά του που σκέφτεται με αυτόν τον τρόπο, ωστόσο, δέχεται να υπακούσει στην επιθυμία της μητέρας του και κρατάει το κάλυμμα. Με τον τρόπο αυτό πραγματώνει την εικόνα του καλού και υπάκουου γιου.

Εδώ, θα πρέπει να συμπληρώσουμε μία ακόμα πολύ σημαντική διάσταση της διαδικασίας της διακόσμησης, μέσα στο συμφραζόμενο στο οποίο την μελετάμε. Μπορεί

¹⁰⁹ Βλ. παραπάνω στην ενότητα Θεωρητικοί Προβληματισμοί, την ανάλυση: *Ο οικιακός χώρος και η μελέτη των αντικειμένων στην Ελληνική Εθνογραφία.*

να ακολουθούνται ορισμένες από τις κοινωνικές συμβάσεις για το πως θα πρέπει να είναι διακοσμημένος ο χώρος, ιδιαίτερα από την πλευρά των φοιτητριών¹¹⁰, αλλά αρκετά φοιτητικά σπίτια μπορούν να χαρακτηριστούν εντελώς αντισυμβατικά, ο Miller αναφέρει μελέτες ανθρωπολόγων, όπου το σπίτι μπορεί να μην αντανακλά κοινωνική ταξινόμηση - σε αντίθεση με τις απόψεις του Bourdieu - αλλά να αποτελεί ένα μέσο με το οποίο να προβάλλεται ο ατομικισμός.¹¹¹ Και αυτό γιατί τα φοιτητικά σπίτια είναι από τις λίγες κατηγορίες σπιτιών, όπου μπορούν να διακοσμηθούν με κάθε τρόπο.

Οι φοιτητές μπορούν να βάλουν στους χώρους τους τα πιο ετερόκλητα αντικείμενα, μπορούν να αυτοσχεδιάσουν και να υιοθετήσουν όποιο στυλ θέλουν, γεγονός που αποδεικνύεται και στις φωτογραφίες από τα σπίτια των φοιτητών παραπάνω, στην ενότητα «Περιγραφή των χώρων μελέτης & γνωριμία με τους φοιτητές που συμμετέχουν στην έρευνα». Επίσης, μπορούν να χρησιμοποιήσουν πολλά αντικείμενα με τελείως διαφορετικό τρόπο από αυτόν που είναι «προορισμένα»¹¹².

Ανακεφαλαιώνοντας τις παραπάνω αφηγήσεις των φοιτητών, βλέπουμε ότι οι κυριότεροι παράγοντες που καθορίζουν την διακόσμηση των σπιτιών τους και οι οποίοι ισχύουν με την ίδια ένταση τόσο για τις φοιτήτριες, όσο και για τους φοιτητές, είναι τα αντικείμενα που φέρνουν από το παρελθόν, δηλαδή από το πατρικό τους και τα αντικείμενα του παρόντος, που σχετίζονται με τα ενδιαφέροντα και το γούστο τους, όπως αυτά διαμορφώνονται κατά την περίοδο των σπουδών τους.

Η μεγαλύτερη έμφυλη διαφορά που παρατηρούμε έχει να κάνει με την διακοσμητική χρήση των αντικειμένων. Από την πλευρά των φοιτητριών δίνεται μεγάλη σημασία στο να δημιουργήσουν μια ευχάριστη και άνετη ατμόσφαιρά στο σπίτι τους, ακολουθώντας το παράδειγμα των μητέρων τους, με αυτόν τον τρόπο εισάγονται σιγά σιγά στην επιτέλεση του έμφυλου κοινωνικού τους ρόλου, ως νοικοκυρές. Από την πλευρά τους οι φοιτητές, δεν ασχολούνται καθόλου με αυτή την διάσταση των αντικειμένων και επιμένουν περισσότερο στην χρηστική τους αξία, ίσως γιατί δεν έχουν αντίστοιχο πρότυπο με αυτό των φοιτητριών, έτσι οι όποιες δραστηριότητές τους προς την κατεύθυνση αυτή, οφείλονται περισσότερο στην δική τους διάθεση να κάνουν τον χώρο τους πιο άνετο.

¹¹⁰ Οι οποίες εμφανίζονται να έχουν αντιλήψεις, όπως αυτή με το στόλισμα που προαναφέραμε, τις οποίες υιοθέτησαν από το σπίτι και συγκεκριμένα από την μητέρα τους.

¹¹¹ Βλ. Miller, Daniel. 2001. "Behind Closed Doors". In *Home Possessions: Material Culture Behind Closed Doors*, ed. Daniel Miller. Oxford & New York: Berg. Σελ. 5.

¹¹² Βλ. παραπάνω στην ενότητα «Περιγραφή των χώρων μελέτης & γνωριμία με τους φοιτητές που συμμετέχουν στην έρευνα», για παράδειγμα την περιγραφή του χώρου του Ηρακλή, όπου ένα βαρέλι μπορεί να χρησιμοποιηθεί σαν σκαμπό, ή ένα ψυγείο σαν μια βιβλιοθήκη.

Δεν θα πρέπει, όμως, να παραλείψουμε και μια ακόμα σημαντικότερη διάσταση της διαδικασίας της διακόσμησης, δηλαδή το ότι αποτελεί μια πρακτική με την οποία οι φοιτητές και οι φοιτήτριες εξοικειώνονται με τον χώρο τους.

Παρά τις όποιες διαφορές εμφανίζονται ανάμεσα στα φύλα, όλοι παραδέχτηκαν ότι το να υπάρχουν τα προσωπικά αντικείμενα κάποιου στο χώρο που ζει είναι πολύ σημαντικό, γιατί με τον τρόπο αυτό δημιουργείται η αρχή για μια σχέση μεταξύ του ατόμου και του χώρου.

Μπορεί, η διακόσμηση του χώρου να μην τον καθιστά αυτόματα και αυτονόητα οικείο¹¹³, ειδικά στην αρχή, όπως παρατηρεί η Τασία (05/04/04):

Ας πούμε όταν πρωτοήρθα στην Μυτιλήνη δεν μπορώ να πω ότι αισθανόμουν το σπίτι το καινούργιο σαν απόλυτα οικείο γιατί δεν είχα ζήσει καθόλου, ήμουν 2-3 μέρες, μπορεί να το είχα επιπλώσει και να το είχα διακοσμήσει σε ένα βαθμό όπως θα ήθελα, αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι έμπαινα μέσα στο σπίτι και έλεγα ότι αυτό είναι το σπίτι μου, δηλαδή έπρεπε να το πω, δεν ήταν κάτι αυτονόητο.

αλλά είναι αναμφίβολη η διάσταση οικειότητας που αναπτύσσεται με τα αντικείμενα που βρίσκονται στον χώρο:

Επίσης, δέσιμο με τα δικά μου πράγματα στο σπίτι θα με κάνουν να αισθάνομαι καλά. Δηλαδή ένα βιβλίο μου στο σαλόνι ίσως...ή πράγματα ξέρω γω ένα Cd μου να παίζει στο μεγάλο το στερεοφωνικό και όλα αυτά, νομίζω ότι με κάνει πάντα να αισθάνομαι καλύτερα. Μάλλον τα προσωπικά σου αντικείμενα, ο χαρακτήρας σου, ή πράγματα από τις σπουδές μου, οι φωτογραφίες των φίλων μου επίσης με κάνουν να δένομαι αρκετά με τον χώρο.

(Δήμητρα, 28/03/04)

Σύμφωνα με τις αναφορές των φοιτητών, αυτό που συμπεραίνουμε, είναι ότι η διακόσμηση σε ένα χώρο, με όποιο τρόπο και με όποια κριτήρια και αν γίνεται, παίζει μεγάλο ρόλο στο να νιώθουν άνετα στο χώρο τους, τόσο οι φοιτητές, όσο και οι φοιτήτριες.

1.2 Αλλαγές στην διακόσμηση και την διαρρύθμιση του χώρου:

Η διαδικασία της διακόσμησης, ωστόσο, δεν τελειώνει ποτέ, συνεχώς προσθέτονται πράγματα στον χώρο, ή αλλάζουν θέσεις, υπάρχει μια συνεχής μεταβολή, πράγμα που σχολιάζει χαρακτηριστικά η Άρτεμις (02/04/04):

Είμαι στο στάδιο, ότι θέλω να το κάνω να φαίνεται όσο γίνεται πιο ωραίο, να ασχολούμαι συνέχεια με το τι κάδρα θα βάλω εδώ και πως θα φτιάξω αυτό τον τοίχο...πάντα υπάρχει μια τέτοια διαδικασία. Δε σταματάει η διαδικασία του να το

¹¹³ Παίζουν σημαντικό ρόλο και άλλοι παράγοντες τους οποίους θα αναλύσουμε παρακάτω.

φτιάξεις...έχει να κάνει με το ότι τελικά μου αρέσει να μένουν άφτιαχτα κομμάτια, έτσι ώστε να τα έχω συνέχεια στον νου μου.

Μέσα σε αυτά τα πλαίσια ρώτησα τους φοιτητές και τις φοιτήτριες αν τους άρεσε να αλλάζουν γενικά την διαρρύθμιση του χώρου τους. Από τις απαντήσεις που πήρα ήταν ξεκάθαρη η εξής διαφορά.

Στις φοιτήτριες άρεσε πολύ να αλλάζουν τακτικά την διαρρύθμιση, ή έστω την διακόσμηση του χώρου τους, ακόμα και αν ο χώρος αυτός ήταν πολύ μικρός και δεν τους επέτρεπε να κάνουν κάτι πολύ διαφορετικό, η οποία αλλαγή και αν γινόταν τις ανανέωνε και τις έκανε να αισθάνονται καλύτερα. Μάλιστα πολλές από τις φοιτήτριες, είπαν ότι το να αλλάξει η διαρρύθμιση του σπιτιού, συνήθως οφειλόταν στο ότι δεν ήταν καλά ψυχολογικά και ότι κάνοντας κάτι τέτοιο τις τόνωνε, η Αντωνία (25/03/04), αναφέρει ενδεικτικά:

...αλλάζει σχεδόν κάθε μήνα, ανεβάζω πόστερς, κατεβάζω, βάζω τα βιβλία διαφορετικά, αλλάζω χαλιά, καλύμματα, μαξιλαράκια, αλλάζουνε συνέχεια. Είναι πολύ μικρό [το σπίτι], οπότε...αν αλλάζει χρώματα τουλάχιστον, αλλάζει λίγο και η διάθεση...Ε, αλλάζω τα έπιπλα γύρω-γύρω πως περιφέρονται αλλά δεν μου επιτρέπει ο χώρος να κάνω τρομερές αλλαγές,... Μου αρέσει ν' αλλάζουνε, τεμπελιάζω να τ' αλλάξω...αλλά γενικά μ' αρέσει να βλέπω διαφορετικές παραστάσεις.

Από την άλλη, οι φοιτητές όλοι, δήλωσαν ότι δεν τους αρέσει να αλλάζουν θέση στα πράγματά τους και αυτό γιατί από την αρχή τα τοποθετούν στην θέση που τους «βολεύει», στην θέση που είναι πρακτική γι' αυτούς, ο Κώστας (27/03/04) αναφέρει χαρακτηριστικά:

Μμμμ, όχι, είμαι πρακτικός σ' αυτό το θέμα, άμα βολεύει εκεί, με βολεύει, αλλά εντάξει, εξαρτάται άμα αλλάξεις κάτι, να συ πω ένα παράδειγμα, παλιά τα κρεβάτια δεν ήταν ακριβώς έτσι, ήταν ακριβώς ανάποδα, γιατί άλλαζαν; Γιατί μπήκε το σώμα [καλοριφέρ] και δεν χώραγε στο μήκος. Πάλι το βρήκα πως θα είναι, αλλά η αλλαγή έγινε για καθαρά πρακτικούς λόγους.

Όπως, λοιπόν, παρατηρεί ο Κώστας, η μόνη περίπτωση να αλλάξει κάτι στους χώρους των φοιτητών είναι αν προστεθεί ένα άλλο έπιπλο και η αλλαγή θα γίνει προκειμένου να αποκτήσουν τα πράγματα και πάλι μια βολική θέση. Επίσης, όμως, ο Ηρακλής (25/03/04) αναφέρει και έναν άλλο λόγο για τον οποίο δεν θέλει να μπει σε αυτή την διαδικασία της αλλαγής διαρρύθμισης:

Όχι, δεν μ' αρέσει. Θέλω τα πράγματα να είναι έτσι. Επειδή υπάρχει γενικότερα μια ακαταστασία στους χώρους στους οποίους ζω, αν άλλαζα και συχνά τη διαρρύθμιση των πραγμάτων, τότε θα ήταν πολύ δύσκολα χρηστικά. Οπότε θέλω τα πράγματα να είναι εκεί και να υπάρχει μια στασιμότητα στο χάος, να μην αλλάζει θέση η ακαταστασία μου.

Η αντίδραση που περιγράψαμε τόσο των φοιτητριών, όσο και των φοιτητών σε σχέση με την αναδιάταξη του χώρου, έρχεται σε πλήρη συμφωνία και με άλλες μελέτες πάνω σε αυτό το θέμα. Συγκεκριμένα, η Pauline Garvey¹¹⁴, αναφέρει ότι η διαδικασία της αναδιάταξης των επίπλων - η οποία μπορεί να προκύπτει είτε επειδή τα άτομα έχουν βαρεθεί τον χώρο που ζουν, είτε γιατί θέλουν να εφαρμόσουν μια νέα ιδέα, είτε ακόμα γιατί με αυτόν τον τρόπο αντιδρούν σε μια συναισθηματική κατάσταση - μπορεί να προσληφθεί σαν μια διαδικασία διακόσμησης που έχει σαν στόχο να αναζωογονηθεί μια «αποπνικτική» ατμόσφαιρα ή να επανέλθει στον χώρο ένας απών δυναμισμός και μπορεί να αντανakλά και μια ταυτόχρονη «τακτοποίηση συναισθημάτων ή σκέψεων».

Επίσης, είναι και μια μορφή αποδοχής του περιβάλλοντος στο οποίο ζει ένα άτομο, με την έννοια ότι αποδέχεται τα οικονομικά όρια που έχει για την διακόσμηση του χώρου του. Η αναδιάταξη των επίπλων ως πρακτική είναι ανέξοδη και αυτό είναι μεγάλο πλεονέκτημα για τους φοιτητές.

Η Garvey, όμως, συμπεραίνει ότι αυτή η διαδικασία παρουσιάζεται ως μία γυναικεία δραστηριότητα. Αυτό το δικαιολογεί υποστηρίζοντας ότι οι γυναίκες, μένοντας περισσότερο χρόνο μέσα στο σπίτι αισθάνονται πιο έντονη την ανάγκη να ανανεώνουν το περιβάλλον του σπιτιού, ενώ οι άνδρες όντας τον περισσότερο χρόνο έξω, αναζητούν σταθερότητα. Ισχυρισμός, ο οποίος επιβεβαιώνεται και εδώ στην περίπτωση των φοιτητών, όπως θα δούμε παρακάτω εξετάζοντας τον χρόνο που περνούν μέσα στο σπίτι.

Μέσα στο ίδιο πλαίσιο, η επόμενη ερώτηση που τέθηκε στους φοιτητές, ήταν αν σκέφτηκαν να κάνουν ή αν έκαναν ριζικές αλλαγές στους χώρους τους, αν για παράδειγμα ήθελαν να βάνουν τα δωμάτια του σπιτιού, να προσθέσουν ράφια στους τοίχους και λοιπά. Όλοι, τόσο οι φοιτητές, όσο και οι φοιτήτριες δήλωσαν ότι αν και το σκέφτηκαν, δεν προχώρησαν στο να το υλοποιήσουν¹¹⁵. Είναι ενδιαφέρον, ωστόσο, ότι οι λόγοι που τους εμπόδισαν είναι διαφορετικοί για τα δύο φύλα.

Οι φοιτητές είπαν ότι δεν το έκαναν κυρίως γιατί δεν θα έμεναν για μεγάλο χρονικό διάστημα, αλλά και γιατί είτε βαριόταν, είτε γιατί τους εμπόδισαν πρακτικοί λόγοι, όπως η υγρασία. Οι φοιτήτριες, όμως, δήλωσαν ότι δεν ήξεραν αν θα τους επέτρεπε ο ιδιοκτήτης κάτι τέτοιο, δηλαδή, το ότι δεν ήταν δικό τους το σπίτι ήταν ο κύριος ανασταλτικός

¹¹⁴ Βλ. Garvey, Pauline. 2001. "Organized Disorder: Moving Furniture in Norwegian Homes". In *Home Possessions: Material Culture Behind Closed Doors*, ed. Daniel Miller. Oxford & New York: Berg. Σ.σ. 47-68.

¹¹⁵ Εκτός από μία φοιτήτρια, την Δήμητρα (28/03/04), η οποία ανέφερε ότι στα σπίτια που έμεινε έβαψε τους τοίχους και έκανε κάποιες τέτοιου είδους αλλαγές.

παράγοντας. Ενδεικτικά ο Γιώργος (28/03/04), η Μαρία (24/03/04) και η Κατερίνα (27/03/04), αντίστοιχα, αναφέρουν:

...δε θα το σκεφτόμουν ούτε το σκέφτηκα....επειδή ήξερα ότι ο δικός μου χρόνος έχει ημερομηνία λήξης, αν ξέρεις αυτό, για μένα είναι ανούσιο να χρησιμοποιείς το χώρο για κάτι...Είναι πολύ σημαντικό, έχει ημερομηνία λήξεως. Δηλαδή ξέρω ότι στις 30 Ιουνίου 2004 θα φύγω.

Ε..δεν νομίζω να ήτανε ανοικτή [η σπιτονοικοκυρά] ως προς σε αυτό, γιατί...υπάρχει και το φαινόμενο ότι (γέλιο) είναι αρκετά παραδόπιστοι στην Μυτιλήνη και όσο λιγότερα χρήματα ξοδεύουν για το σπίτι το οποίο νοικιάζουν τόσο το καλύτερο, γι' αυτούς. Και όσες λιγότερες φθορές υπάρχουν..τόσο το καλύτερο γι' αυτούς.

Το σκεφτόμουν αυτό, αλλά δεν θα μπορούσα ποτέ να το κάνω σε ένα σπίτι που το νοικιάζω. Μόνο αν ήτανε δικό μου το διαμέρισμα, θα ήθελα να κάνω πάρα πολλά πράγματα...Αλλά τα σκέφτομαι όλα αυτά, ξέρω ότι δεν είναι δικό μου το σπίτι, οπότε ξέρω ότι δεν θα είναι δικό μου για πάντα.

Από τις δηλώσεις αυτές, καταλαβαίνουμε ότι οι φοιτήτριες δίνουν μεγάλη σημασία στην ιδιοκτησία ενός χώρου και το γεγονός αυτό τις εμποδίζει, όσο άνετα και αν νιώθουν στα φοιτητικά τους σπίτια, να τα αισθανθούν δικά τους. Οι φοιτητές από την άλλη, χρησιμοποιούν το χώρο συνειδητά για λίγο, ο χώρος απλά τους εξυπηρετεί. Έτσι, το να τον αλλάξουν είναι θέμα της διάθεσής τους και ο σημαντικότερος παράγοντας που θα τους εμπόδιζε, είναι το ότι δεν αξίζει να επενδύσουν τόσα πολλά σε ένα χώρο, ο οποίος κατοικείται από αυτούς προσωρινά. Αυτή η αντίληψη, ωστόσο, δεν τους εμποδίζει να νιώσουν άνετα και να αναπτύξουν οικειότητα με τον χώρο που ζουν.

2. Μόνος/η στο σπίτι: Δραστηριότητες εξοικείωσης

Ο χρόνος που περνάει ένα άτομο στον χώρο που ζει, είναι ένας από τους καθοριστικούς παράγοντες για την σχέση ατόμου και χώρου. Όταν οι φοιτητές ρωτήθηκαν για τον χρόνο που περνούν μόνοι στο σπίτι, οι απαντήσεις τους φανέρωσαν μια ακόμα διαφορά μεταξύ των δύο φύλων. Από τις 7 φοιτήτριες, οι 6 δήλωσαν ότι περνούν αρκετό από τον ελεύθερο χρόνο τους μόνες. Ειδικότερα, αν και διευκρινίζουν ότι τον πρώτο καιρό στην Μυτιλήνη δεν έμεναν και πολύ μέσα, τον τελευταίο καιρό, δηλαδή κατά το 3^ο και 4^ο έτος των σπουδών τους περνούν αρκετό χρόνο στο σπίτι και τους αρέσει αυτό. Το γεγονός αυτό άλλωστε τις έκανε να θέλουν να δημιουργήσουν ένα ωραίο περιβάλλον μέσα στο σπίτι. Η Μαρία (24/03/04) και η Κατερίνα (27/03/04) αντίστοιχα, αναφέρουν χαρακτηριστικά:

...περνάω πολλές ώρες στο σπίτι και το περιβάλλον για μένα στο οποίο ζω και κινούμαι θέλω να είναι οικείο σε μένα, γιατί με εμπνέει να κάνω και κάποια άλλα πράγματα.

Πάρα πολύ [χρόνο περνάω]. Σχεδόν όλο. Γι' αυτό ήθελα να μου αρέσει. Το πρώτο πράγμα που θέλω...είναι να μου αρέσει το σπίτι μου....το πρώτο πράγμα που σκέφτομαι είναι, πηγαίνετε με όπου θέλετε αρκεί να βρω ωραίο σπίτι να είμαι μέσα...άμα είναι εντάξει το σπίτι, δεν έχω κανένα πρόβλημα.

Από την άλλη, οι φοιτητές στην πλειοψηφία τους δήλωσαν ότι δεν μένουν σπίτι μόνοι αλλά μόνο όταν έχουν παρέα, χρησιμοποιούν δηλαδή με λίγα λόγια το χώρο του σπιτιού κυρίως για ύπνο και για ένα μπάνιο. Το γεγονός αυτό δημιουργεί δυσκολίες σε αυτούς να αισθανθούν πολύ οικεία με τον χώρο τους. Ο Μιχάλης (26/03/04) αναφέρει:

..γενικότερα δεν περνάω και ιδιαίτερη ώρα στο σπίτι εκτός από την ώρα του ύπνου...τις περισσότερες ώρες δεν είμαι στο σπίτι, οπότε δεν μπορώ να πω ότι είναι οικείο ιδιαίτερα ο χώρος σε μένα εδώ.

Το να μην περνούν πολύ από το χρόνο τους στο σπίτι, το να μην το «ζουν» με άλλα λόγια, αναφέρεται από πολλούς φοιτητές ως παράγοντας που δημιουργεί απόσταση των ατόμων από το χώρο. Χαρακτηριστικά η Τασία (05/04/04) αναφερόμενη στο δεύτερο σπίτι της στην Μυτιλήνη, τονίζει:

Τον πρώτο χώρο τον ένιωθα πολύ οικείο, τον δεύτερο όχι τόσο γιατί δεν έχω περάσει τις ώρες που πέρασα στον άλλο χώρο εδώ. Είναι ίσως επειδή φεύγω τα πρωινά, ενώ στο άλλο σπίτι ζυπνούσα, το έβλεπα το πρωί πως ήταν, έχει σημασία και αυτό για μένα, δεν έχανα ώρα του άλλου σπιτιού, ενώ εδώ δεν ξέρω πως είναι το πρωί ουσιαστικά...αν δεν δούλευα, μπορούσα να το ζήσω περισσότερο.

Ωστόσο, και από την πλευρά των φοιτητών, υπάρχουν κάποιοι, οι οποίοι περνούν αρκετό χρόνο σπίτι μόνοι τους. Όμως και εδώ, ακόμα και σε αυτή την ομάδα των φοιτητών, διακρίνουμε μια τάση ιδιαίτερης σύνδεσης του γυναικείου φύλου με τον οικιακό χώρο, σε αντίθεση με το ανδρικό. Αυτό που κάνει εντύπωση όμως, είναι ότι αυτή η τάση δεν έχει βαθύτερες εκφάνσεις και αυτό γιατί οι τρόποι με τους οποίους περνούν τον χρόνο αυτό στο σπίτι και οι φοιτητές και οι φοιτήτριες δεν διαφέρει.

Όλοι ανέφεραν ότι διαβάζουν βιβλία λογοτεχνικά, ή ακούν μουσική, ή βλέπουν τηλεόραση, ή ασχολούνται με τον Η/Υ. Υπάρχουν και φοιτητές που ασχολούνται και με τα χόμπι τους όπως ο Δημήτρης (30/03/04) που ασχολείται με την ζωγραφική και ο Αλέξης (29/03/04) που παίζει κιθάρα.

Ένα άλλο στοιχείο, το οποίο δεν παρουσιάζει διαφορά λόγω φύλου, είναι η συνηθισμένη θέση των φοιτητών και των φοιτητριών στο σπίτι τους. Σχεδόν όλοι αναφέρουν ως αγαπημένη θέση το κρεβάτι ή τον καναπέ, τα οποία συνοδεύονται από την

απαραίτητη τηλεόραση που είναι τοποθετημένη απέναντί τους. Εναλλακτικά μερικοί από τους φοιτητές κάνουν λόγο και για τον υπολογιστή τους. Αυτές είναι οι θέσεις στις οποίες ξεκουράζονται, όπως λένε, και χαλαρώνουν όταν γυρνούν σπίτι.

Υπάρχουν όμως δύο δραστηριότητες που κάνουν οι φοιτητές και οι φοιτήτριες στα σπίτια τους, είτε περνούν πολλές ώρες σε αυτά είτε όχι, τις οποίες αξίζει να τις δούμε ξεχωριστά. Η πρώτη είναι το μαγείρεμα¹¹⁶. Το μαγείρεμα είναι ιδιαίτερο γιατί δείχνει σε ποιο βαθμό χρησιμοποιείται ο χώρος της κουζίνας στα φοιτητικά σπίτια.

Σε αυτή την διαδικασία του μαγειρέματος έχουμε έναν ακόμα λόγο να υποστηρίξουμε αυτό που αναφέραμε και νωρίτερα, ότι δηλαδή η ιδιαίτερη σύνδεση που φαίνεται να υπάρχει μεταξύ των φοιτητριών και των σπιτιών τους, δεν αντανακλά απαραίτητα και μια παραπέρα ταύτιση των φοιτητριών με τα καθήκοντα των γυναικών στον οικιακό χώρο.

Συγκεκριμένα, από τις φοιτήτριες μόνο οι 3 αναφέρουν ότι μαγειρεύουν αρκετά συχνά για τον εαυτό τους. Οι υπόλοιπες δηλώνουν ότι δεν ασχολούνται πολύ με την κουζίνα και το μαγείρεμα και όταν ασχολούνται φτιάχνουν συνήθως κάτι πρόχειρο. Το γεγονός αυτό το δικαιολογούν λέγοντας ότι βαριούνται την διαδικασία του μαγειρέματος και δεν τους πολυαρέσει, ή γιατί δεν έχουν πολύ χρόνο και λόγω των καθημερινών προγραμμάτων τους προτιμούν την διευκόλυνση - τόσο την οικονομική όσο και την πρακτική - του να παίρνουν φαγητό από την λέσχη με τα κουπόνια του Πανεπιστημίου.

Ίδια περίπου αναλογία υπάρχει και στους φοιτητές¹¹⁷, οι οποίοι επικαλούνται και τις ίδιες τις δικαιολογίες των φοιτητριών για το γιατί δεν ασχολούνται με την μαγειρική. Το ενδιαφέρον είναι ότι κανείς, είτε φοιτητής, είτε φοιτήτρια δεν αναφέρει ότι δεν ξέρει να μαγειρεύει.

Οι δύο από τους φοιτητές που ασχολούνται συχνά με την μαγειρική περιγράφουν τις ενδιαφέρουσες εμπειρίες τους από αυτή την διαδικασία:

Τα πρώτα χρόνια, στο πρώτο σπίτι ειδικά που ήταν πιο απομονωμένο, αρκετά συχνά μαγείρευα, εκεί έμαθα να μαγειρεύω και έκανα πειράματα με το στομάχι μου (γέλιο) και στο δεύτερο σπίτι επίσης μαγείρευα συχνά...Αλλά μαγειρεύω, μου αρέσει να μαγειρεύω. Στο πατρικό μου απλά, επειδή η μητέρα μου δούλευε, αν προλάβαινε, μας είχε φαΐ, αν δεν προλάβαινε, είτε έφτιαχνα εγώ κάτι...Μου άρεσε κιόλας. Επίσης, όταν πέρναγα πιο μικρός χρόνο στους παππούδες μου, μαγείρευαν και οι δύο..τους έβλεπα και μου αρέσει και εμένα. Και εδώ ήταν η ευκαιρία απλά.

(Γιώργος, 28/03/04)

¹¹⁶ Εδώ θα αναφερθούμε στην διαδικασία του μαγειρέματος που κάνουν οι φοιτητές όταν είναι μόνοι. Γενικά από τα λεγόμενα των φοιτητών το μαγείρεμα έχει μεγάλη βαρύτητα όταν έχουν παρέα στο σπίτι, αλλά αυτό είναι κάτι που θα το εξετάσουμε στην επόμενη ενότητα.

¹¹⁷ 5 από τους 7 δεν ασχολούνται με την μαγειρική όταν είναι μόνοι.

...τόρα πολύ στη Μυτιλήνη, που μαγειρεύω πιο πολύ απ' ό τι συνήθως, και ξέρεις, χτυπάνε κάτι τηλέφωνα στη μάνα μου την ώρα του μαγειρέματος: «Έλα ρε μάνα, έχω τις φακές πάνω στη φωτιά. Πόση ώρα να τις αφήσω;» Μου λέει πρέπει να βράσουν. Πολλές φορές δηλαδή αυτό, με το φαγητό κυρίως... Το φαγητό είναι που είναι λίγο πιο περίεργο. Και εντάξει πειραματίζεσαι κιόλας. Εγώ έχω κάνει και πειραματισμούς εδώ στην Μυτιλήνη, σε καλό μου έχουνε βγει μέχρι στιγμής...

(Στέλιος, 03/04/04)

Είναι σημαντικό το γεγονός ότι για τους περισσότερους φοιτητές η περίοδος ζωής τους στην Μυτιλήνη είναι και η πρώτη ευκαιρία να έρθουν σε επαφή με την διαδικασία της μαγειρικής. Αυτό, φυσικά, έχει επίπτωση και στην σχέση τους με τον φοιτητικό χώρο, ο οποίος φορτίζεται ακόμα περισσότερο μέσω της ενασχόλησης τους με αυτή την διαδικασία..

Βλέπουμε, λοιπόν, να παρουσιάζεται η ίδια εικόνα και στα δύο φύλα, σε σχέση το μαγείρεμα, μια οικιακή δραστηριότητα ιδιαίτερα φορτισμένη, ακόμα και στο συμβολικό επίπεδο και παραδοσιακά ταυτισμένη με το γυναικείο φύλο στα πλαίσια της Ελληνικής Εθνογραφίας.

Η δεύτερη ιδιαίτερη δραστηριότητα που κάνουν οι φοιτητές και οι φοιτήτριες στα σπίτια τους είναι το διάβασμα, η συγγραφή των εργασιών τους για το Πανεπιστήμιο, το διάβασμα για τις εξετάσεις και λοιπά. Την διαδικασία αυτή την εξετάζουμε ξεχωριστά, γιατί, όπως αναφέρουν οι φοιτητές που την επικαλέστηκαν, μέσω αυτής, έχουμε έναν ακόμα τρόπο με τον οποίο αναπτύσσεται οικειότητα μεταξύ του χώρου και των ατόμων που ζουν σε αυτόν. Μάλιστα το διάβασμα, φτάνει να αποτελεί και μια από τις κύριες αναμνήσεις των φοιτητών από τα σπίτια τους.

Ενδεικτικά, οι φοιτητές αναφέρουν:

Το δέσιμο το συγκεκριμένο που έχω με αυτό το σπίτι είναι...όσες εργασίες έχω κάνει ή ότι ακαδημαϊκή δουλειά έχω κάνει είναι σε αυτό το σπίτι. Το σπίτι εμπνέει για να κάνεις τέτοια.

(Γιώργος, 28/03/04)

Δεν ξέρω, πιο πολύ αυτό το σπίτι με το διάβασμα το έχω συνδέσει, μου φαίνεται...Το διάβασμα και τις εργασίες. Με αυτό το έχω συνδέσει.

(Ελένη, 02/04/04)

...είναι μια διαδικασία που δεν την είχα ζήσει πιο παλιά, να γράφω εργασίες, τα ξενύχτια που έχω ρίξει μπροστά στον υπολογιστή ξεχνιούνται αυτά; Πρέπει να ακολουθήσω ειδική θεραπεία για να τα ξεχάσω, βέβαια τι λέμε τώρα. Αναγκαστικά είναι στοιχεία που δεν έχουν σχέση με τον χώρο, τα συνδυάζεις εσύ με τον χώρο...από τον υπολογιστή και την λάμπα πάνω από το κεφάλι λες και είμαι η Σάρων Στόουν στο Βασικό Ένστικτο.

Τον φορτίζει, γιατί συνήθως έτσι νομίζω ότι φορτίζεται ο χώρος, από τις καταστάσεις που ζεις...αυτό μπορεί να φαίνεται λιγάκι όχι ευχάριστο αλλά τελικά

είναι και αυτό ευχάριστο, έχει μια δικιά του γοητεία ας πούμε. Εντάξει δεν θα τον θυμάμαι άσχημα φαντάζομαι εάν φύγω από δω.

(Στέλιος, 03/04/04)

Μια άλλη σημαντική χρήση του σπιτιού από τους φοιτητές, είναι για να απομονώνονται. Για να χαλαρώνουν, για να σκεφτούν, αλλά κυρίως για να μείνουν μόνοι όταν το χρειάζονται και για να ξεπεράσουν μια δύσκολη κατάσταση. Σχεδόν όλοι παραδέχτηκαν ότι χρησιμοποιούν τον χώρο τους με αυτό τον τρόπο.

Μέσα στο πλαίσιο αυτό, ο χώρος τους λειτουργεί σαν «καταφύγιο», σαν «φρούριο» που τους προστατεύει και που νιώθουν ότι αν θέλουν κανείς δεν μπορεί να μπει να τους ενοχλήσει, είναι η στιγμή που ο χώρος γίνεται απόλυτα «ιδιωτικός»:

Το σπίτι για μένα είναι πιο πολύ καταφύγιο. Είναι για να κοιμάμαι και όταν δεν είμαι αρκετά χαρούμενος να είμαι εκεί για να νιώθω κατά κάποιο τρόπο προστατευμένος. Ναι, σαν καταφύγιο.

(Ηρακλής, 25/03/04)

...νιώθω ώρες ώρες ότι με προστατεύει. Δηλαδή πάω στο σπίτι μου και δεν με ενοχλεί κανείς. Ανακούφιση, ασφάλεια πες το, δεν μπορώ να το εξηγήσω παραπάνω...Ναι, προτιμώ να είμαι στο σπίτι μου. Δηλαδή και να φανταστείς, στιγμές που ήξερα ότι ήθελα να μείνω μόνη μου και ήξερα ότι όλοι θα με βρουν στο σπίτι μου και δεν ήθελα να με ενοχλήσει κανείς, πάλι στο σπίτι ήμουν. Ρισκάροντας ότι θα έρθει κάποιος να με βρει ας πούμε.

(Κατερίνα, 27/03/04)

Ένιωθα ασφάλεια γιατί είναι ο χώρος μου, ναι...Ναι, νομίζω ότι κλείνομαι αρκετά στο σπίτι. Θέλοντας να ξεπεράσω καταστάσεις, πάντα μένω στο σπίτι μόνη μου...Μάλλον το επιλέγω διότι έχω γύρω μου αγαπημένα πράγματα και τέλος πάντων αισθάνομαι λίγο κάπως ασφαλέστερα μέσα στο δικό μου χώρο...

(Δήμητρα, 28/03/04)

Ναι, η ηρεμία που σου δίνει μέσα στο σπίτι σου είναι απίστευτη και είναι από τα λίγα ωραία πράγματα που έχει ένα σπίτι, όπως και να είναι, είτε είναι καλό είτε όχι, ακόμα και να έχει τα ελαττώματά του, είναι πάρα πολύ βασικό. Η ηρεμία και η γαλήνη του σπιτιού δεν συγκρίνεται νομίζω με άλλους χώρους.

(Γιώργος, 28/03/04)

3. Παρέες:

Από τις αναφορές τόσο των φοιτητών, όσο και των φοιτητριών μπορούμε να καταλάβουμε ότι τα φοιτητικά σπίτια αποτελούν έναν δημοφιλή τόπο συγκέντρωσης για τις παρέες των φοιτητών. Πολλοί φοιτητές χαρακτηρίζουν αυτές τις συγκεντρώσεις στα σπίτια σαν μία άλλου είδους «έξοδο», ιδιαίτερα όταν τα οικονομικά των φοιτητών δεν τους επιτρέπουν αν πάνε κάπου αλλού:

...να έρχονται φίλοι, που είναι ένα άλλου είδους εξόδο και πάλι, δηλαδή το σπίτι γίνεται...δεν είναι πλέον σπίτι, είναι ουσιαστικά εξωτερικός χώρος, εκείνη τη στιγμή...

(Αντωνία, 25/03/04)

Έτσι, και για τους φοιτητές και τις φοιτήτριες τις έρευνας αυτής, το να έρχεται αρκετός κόσμος στα σπίτια τους δεν ήταν κάτι παράξενο. Υπάρχουν, ωστόσο, διαφορές ανάμεσα στα σπίτια ανάλογα με τον κόσμο που μαζεύεται, δηλαδή, υπάρχουν σπίτια «στέκια» για τους φοιτητές και σπίτια στα οποία συχνάζουν συγκεκριμένες παρέες.

Στην πρώτη κατηγορία σπιτιών θα εντάσσαμε 4 σπίτια φοιτητών και 2 σπίτια φοιτητριών, ενώ στην δεύτερη βρίσκουμε όλα τα υπόλοιπα. Αν και δεν φαίνεται με την πρώτη ματιά, μπορούμε, ωστόσο, να εντοπίσουμε - τόσο με βάση τις συνεντεύξεις των φοιτητών, όσο και από την επιτόπια έρευνα και από τις συζητήσεις off the record πάνω σε αυτό το θέμα - ότι υπάρχει μια τάση τα σπίτια των φοιτητών να χαρακτηρίζονται πιο εύκολα ως «στέκια» απ' ότι αυτά των φοιτητριών.

Αυτό, ίσως, να οφείλεται στην αυξημένη κοινωνικότητα που αναπτύσσουν οι φοιτητές στην φοιτητική κοινότητα σε σχέση με τις φοιτήτριες. Οι φοιτητές ασχολούνται περισσότερο με τα κοινά, με τους διάφορους συλλόγους και με δραστηριότητες της φοιτητικής κοινότητας, όπως τον αθλητισμό. Κάτι τέτοιο τους κάνει να γίνονται γνωστοί σε περισσότερο κόσμο και να έχουν μεγαλύτερες παρέες.

Όμως, δεν θα πρέπει να είμαστε απόλυτοι σε ένα τέτοιο συμπέρασμα, εφόσον και οι φοιτήτριες στην Μυτιλήνη είναι αρκετά ενεργές σε σχέση με τα κοινά, αλλά και με τις υπόλοιπες δραστηριότητες. Εξάλλου, για να γίνει ένα φοιτητικό σπίτι, στέκι, εξαρτάται από πολλούς παράγοντες πέρα από την κοινωνικότητα του ιδιοκτήτη, όπως για παράδειγμα, η θέση του σπιτιού, αν δηλαδή είναι στο κέντρο ή όχι. Κατά συνέπεια είναι δύσκολο, μέσα στα περιορισμένα όρια της μελέτης αυτής, να περιγράψουμε τους όρους εκείνους που ένα σπίτι θεωρείται «στέκι» και που θα μας επιτρέψουν να βγάλουμε συγκεκριμένα και ικανοποιητικά συμπεράσματα σε σχέση με το τι ρόλο παίζει ο παράγοντας «φύλο».

Για την σημασία των σπιτιών, τα οποία μπορούν να χαρακτηριστούν ως «στέκια», στην φοιτητική κοινότητα, ο Ηρακλής (25/03/04), μας λέει:

Και γίνεται και το άλλο, ή γινόταν παλιότερα όταν ήμασταν λιγότεροι φοιτητές εδώ...Δηλαδή κάποια σπίτια στα οποία γίνονταν πολλά πράγματα, έμειναν στα πλαίσια της φοιτητικής κοινότητας σαν τα σπίτια αυτουνού. Δηλαδή υπάρχουν σπίτια ας πούμε που λες που μένει αυτός; Που έμενε ο τάδε, εκεί. Έχει μείνει το σπίτι του τάδε ας πούμε. Έχει χαρακτηριστεί σαν τέτοιο γιατί εκεί βρίσκονταν πολλοί άνθρωποι και αυτό λειτούργησε έτσι.

Για τους φοιτητές και τις φοιτήτριες της έρευνάς μας, λοιπόν, είτε έχουν σπίτια πολυσύχναστα είτε όχι, το να υποδέχονται κόσμο στο σπίτι τους είναι κάτι επιθυμητό και σε μεγάλο βαθμό πραγματοποιήσιμο. Σε αυτού του είδους τις συγκεντρώσεις εξάλλου, παρουσιάζεται η «δημόσια» πλευρά του χώρου των φοιτητών. Ο «δημόσιος» χαρακτήρας του χώρου είναι πολύ εμφανής ιδιαίτερα στα φοιτητικά σπίτια, από την στιγμή, που όπως αναφέραμε, μία συγκέντρωση σε ένα φοιτητικό σπίτι, «στέκι» ή μη, αποτελεί και τρόπο διασκέδασης, τόσο για τους φοιτητές, όσο και για τις φοιτήτριες.

Για να έρθει κάποιος στο σπίτι ενός φοιτητή ή μίας φοιτήτριας δεν είναι απαραίτητη η προειδοποίηση:

Ε, όχι, ούτε καν συνεννόηση, είναι κέντρο διερχομένων, όλοι ξέρουν ότι..εάν περάσουν, επειδή είναι και σε κεντρικό σημείο, περνάν, χτυπάνε την πόρτα, αν είμαι εδωπέρα θα πιούμε καφέ, ή βράδυ θα κάτσουμε μέχρι το πρωί.

(Αντωνία, 25/03/04)

Συνήθως περνάνε, άλλοι στέλνουν και μήνυμα. Οι πιο πολλοί περνάνε έτσι.

(Αλέξης, 29/03/04)

Υπάρχουν, όμως, και φοιτητές, όπως η Μαρία (24/03/04), η οποία αναφέρει ότι παίζει ρόλο η σχέση που έχει με τα άτομα για το αν θα είναι προειδοποιημένη μια επίσκεψη ή όχι, δηλαδή, οι «κολλητοί» συνήθως, δεν προειδοποιούν, αλλά το κάνουν οι απλοί γνωστοί. Επίσης προειδοποίηση υπάρχει στην περίπτωση μιας επίσκεψης σε ακατάλληλη ώρα:

Εξαρτάται από τους συμφοιτητές μου. Με αυτούς που συναναστρέφομαι σε καθημερινή βάση έρχονται και απροειδοποίητα, δηλαδή όποτε εκείνοι θέλουν...και δεν χρειάζεται να μου στείλουνε κάποιο μήνυμα ή να με πάρουνε τηλέφωνο για να με επισκεπτούνε...Αν είναι κάποια ώρα...για παράδειγμα ή μεσημέρι ή πολύ αργά το βράδυ γίνεται πάντα προσυνεννόηση.

Αν και οι υπόλοιποι φοιτητές και φοιτήτριες δηλώνουν ότι οι επισκέψεις σε ακατάλληλες ώρες δεν τους ενοχλούν, ωστόσο κάποιοι από αυτούς, αναφέρουν πολύ παραστατικά το πόσο ενοχλούνται από τους επισκέπτες όταν βρίσκονται στο σπίτι για να απομονωθούν και το πώς αντιδρούν σε αυτές τις περιπτώσεις:

...όσον αφορά το πόσο ανοικτός είναι ακριβώς αυτός ο χώρος σε ανθρώπους που...έχουμε στενή σχέση, ήταν ένα ολόκληρο απόγευμα...όπου ήμουνα μ' έναν φίλο μου και εκείνο το απόγευμα ήτανε να έρθουμε πιο κοντά...και από τις πέντε το απόγευμα μέχρι τις δέκα περίπου το βράδυ επί μισή ώρα όλο και κάποιος χτυπούσε το κουδούνι, έμπαινε μέσα, διέκοπτε.....ήξερα ότι ήτανε κάτι παροδικό και ότι φυσικά ούτε οι άνθρωποι μπορούσαν να ξέρουνε τι ήθελα εγώ να κάνω εκείνη τη στιγμή...και κείνη τη στιγμή ακόμα ήξερα ότι έτυχε σήμερα να 'ναι η ώρα τέτοια, όλο το σύμπαν συνωμότησε εναντίον μου (γέλιο)...όχι, όχι δεν με πείραζε, ήτανε κάτι που ήξερα απλώς ότι εκείνη την συγκεκριμένη στιγμή θα μ' ενοχλούσε κατά τα άλλα είναι κάτι ευπρόσδεκτο....

(Αντωνία 25/03/04)

Αλλά όταν προβληματίζε, προβληματίζε πολύ (γέλιο) και όχι γιατί συνέβαινε κάτι το οποίο ας πούμε διακοπτόταν, αλλά επειδή εκείνη την ώρα ήθελες να είσαι μόνος σου. Δηλαδή, δεν είναι ότι αυτή τη στιγμή εγώ διαβάζω και με ενοχλείς...ή ότι εγώ είμαι με την κοπέλα μου..Αυτά δεν πειράζουν καθόλου. Με ενοχλείς γιατί εγώ τώρα θέλω να είμαι μόνος μου...Αλλά πάλι δεν,..με ενοχλείς αλλά κάτσε. Αυτό...Περάστε, καθίστε, αλλά αν θέλετε καφέ θα τον φτιάξετε μόνοι σας (γέλιο). Τρόπος του λέγειν. Αλλά πάντα το σπίτι είναι ανοικτό.

(Ηρακλής, 25/03/04)

[Όταν έρχονται φίλοι και θέλω ν' απομονωθώ] Χαμός γίνεται, τι να γίνει;...Εντάξει δεν διώχνω κόσμο, δεν έχω διώξει ποτέ κανέναν..Απλά κάποιες φορές θέλω κι εγώ να μείνω λίγο μόνος...Καμιά φορά τους το λέω κιόλας.. Γι' αυτό είναι οι φίλοι. Άμα θέλεις να τους βρίσεις, τους βρίζεις κιόλας...Ναι, με ξέρουν αρκετά χρόνια τώρα και με καταλαβαίνουν. Ξέρουν δηλαδή πότε πρέπει να φύγουν. Άλλο που δεν φεύγουν, ε, βέβαια (γέλιο).

(Αλέξης, 29/03/04)

Διαπιστώνουμε, λοιπόν, ότι ακόμα και στις στιγμές που η παρέα είναι «ανεπιθύμητη» στα σπίτια των φοιτητών αυτά παραμένουν ανοικτά, το μόνο που μπορεί να αλλάζει είναι η συμπεριφορά του οικοδεσπότη και ο τρόπος φιλοξενίας, αλλά και αυτό δεν παρεξηγείται από την παρέα.

Εκτός όμως από τις απροειδοποίητες επισκέψεις, υπάρχουν και οι οργανωμένες συγκεντρώσεις, οι οποίες γίνονται για κάποιο σκοπό, όπως για παράδειγμα για να παρακολουθήσουν κάποιον αγώνα, ή μια ταινία ή για μπάρμπεκιου:

Μερικές φορές οργανώναμε μπάρμπεκιου...έφερνε κάποιος ψησταριά και αρχίζαμε τα κοψίδια κλπ Και μετά γλυκό, καθόμασταν, μπορεί να περνάγαμε όλη την ημέρα μας εδώ. Απλά αυτό το οργανώναμε. Ας πούμε, συνήθως Κυριακές.

(Κατερίνα, 27/03/04)

[Προσυνεννόηση] Μόνο για αγώνες. Για κανέναν άλλο λόγο.

(Γιώργος, 28/03/04)

Γενικά, αν θέλαμε να αναφέρουμε τους κυριότερους λόγους για τους οποίους οι φοιτητές ανταλλάσσουν επισκέψεις μεταξύ τους, είτε με προσυνεννόηση είτε όχι, θα λέγαμε ότι αυτοί είναι για να δουν ταινία, να μιλήσουν, για να διαβάσουν τυχόν μαθήματα, για να παίξουν Η/Υ και τέλος για φαγητό. Αυτός ο τελευταίος λόγος αν και εμφανίζεται με μεγαλύτερη συχνότητα στα σπίτια των φοιτητριών, ωστόσο, δεν αποκλείει και το μαγείρεμα στα σπίτια των φοιτητών.

Επίσης, όσον αφορά το φαγητό, θα πρέπει σε αυτό το σημείο να αναφερθούμε και σε μια άλλη σημαντική διάκριση ανάμεσα στο μαγειρεμένο φαγητό και στο φαγητό απ' έξω, δηλαδή την παραγγελία. Τα φοιτητικά σπίτια στα οποία υπάρχει μαγειρευτό φαγητό, δηλαδή όπως το λένε οι φοιτητές «σπιτικό», είναι ιδιαίτερα δημοφιλή. Απ' την άλλη, η

πρακτική της παραγγελίας φαγητού έχει γίνει για τους φοιτητές καθημερινή συνήθεια, έτσι η Μαρία (24/03/04) και η Δήμητρα (28/03/04) αντίστοιχα, λένε χαρακτηριστικά:

Για φαγητό...για φαγητό δεν έρχονται τόσο συχνά ώστε να καλώ σπίτι φίλους για σπιτικό φαγητό...εάν είναι να δούμε τηλεόραση ή κάποιο έργο ή να παραγγείλουμε πίτσα και τα σχετικά, αυτό συμβαίνει αρκετά συχνά.

...να μαγειρέψω κάτι για τους φίλους μου και όλα αυτά...Όσο ζούσα μόνη μου πολύ περισσότερο. Δηλαδή συνήθως μαγειρεύαμε ο ένας στο σπίτι του άλλου σχεδόν σε καθημερινή βάση και τρώγαμε κυκλικά...

Όμως, οι φοιτητές μπορούν να συγκεντρωθούν σε ένα σπίτι και χωρίς λόγο, όπως αναφέρουν οι φοιτητές και οι φοιτήτριες της έρευνας, μπορεί συναντηθούν και χωρίς συγκεκριμένο λόγο, απλά για να ειπωθούν, γιατί βαριούνται μόνοι, για να χαλαρώσουν, ή όπως οι ίδιοι λένε για να «αράξουν».

Μια άλλη σημαντική παράμετρος στις επισκέψεις που δέχονται οι φοιτητές και οι φοιτήτριες στα σπίτια τους είναι η επισκέψεις εκείνες που περιλαμβάνουν και διανυκτέρευση. Στα σπίτια όλων των φοιτητών και των φοιτητριών τυχαίνει, και αρκετά συχνά να φιλοξενηθεί και κάποιος, φίλος από τον τόπο τους, συγγενής, δεσμός ή συμφοιτητής.

Οι φοιτητές δηλώνουν, ότι τα σπίτια τους είναι ανοικτά για οποιονδήποτε έχει ανάγκη να κοιμηθεί σπίτι τους, ακόμα και αν είναι ένας απλός γνωστός, ή ακόμα και ένας γνωστός γνωστού, λέγοντας:

Καθόλου, καθόλου δεν με ενοχλεί, το σπίτι είναι ανοικτό, όποιος θέλει μπορεί να κάτσει και να κοιμηθεί...Δεν νομίζω τώρα, άτομα τα οποία δεν έχουν φιλική σχέση, δεν νομίζω να έρθουν στο σπίτι το δικό μου να κοιμηθούν αλλά και πάλι εάν υπάρχει πρόβλημα και απλά είναι γνωστός μου ο άλλος και μου το ζητήσει δεν θα πω εγώ μην έρθεις, είναι ανοικτό το σπίτι μου γενικώς.

(Μιχάλης, 26/03/04)

Όχι, όχι, για όνομα του Θεού. Όποιος βρισκότανε και πέραγε εδώ και ήθελε να μείνει, ή αν κάποια μέρα καθόμασταν σπίτι μέχρι αργά με κάποιον φίλο και αυτά, και βαριόταν να γυρίσει πίσω, χαλαρά.

(Στέλιος, 03/04/04)

Από την μεριά τους οι φοιτήτριες, φιλοξενούν χωρίς κανένα πρόβλημα φίλους και συγγενείς, αλλά αν και αρχικά δηλώνουν στην πλειοψηφία τους ότι θα φιλοξενούσαν και όποιον άλλο θα τους το ζητούσε, στην συνέχεια εμφανίζονται πιο επιφυλακτικές:

...δεν θα είχα πρόβλημα αλλά όχι να έμενε στο σπίτι μου επί καθημερινής βάσεως, θα την εξυπηρετούσα ευχαρίστως για όσο διάστημα χρειαζόταν αλλά δεν θα μπορούσα να φανταστώ να μοιραστώ τον χώρο μου με ένα άτομο που δεν έχω ιδιαίτερες σχέσεις μαζί του...

(Μαρία, 24/03/04)

Δεν έμεναν και άγνωστοι. Έπρεπε με αυτόν τον άνθρωπο που θα μείνει στο σπίτι μου να αισθάνομαι οικεία. Να αισθάνομαι ζεστά δηλαδή, ότι θα το εκτιμήσει αυτό.

(Δήμητρα, 28/03/04)

Στις επισκέψεις αυτές, είτε συμπεριλαμβάνεται διανυκτέρευση είτε όχι, οι φοιτητές γενικά παραδέχονται ότι δεν τους πειράζει να χρησιμοποιούν το χώρο τους, αλλά και τα προσωπικά τους αντικείμενα οι επισκέπτες τους. Η Δήμητρα (28/03/04), δηλώνει χαρακτηριστικά:

Ναι. Και μάλιστα μου άρεσε, γιατί σημαίνει ότι τέλος πάντων σε εκτιμούν και σε δέχονται γι' αυτό το πράγμα που είσαι, και ότι...Ιδίως μου αρέσει πάρα πολύ όταν θαυμάζουν τον χώρο μου. Όταν τους αρέσει δηλαδή αυτό που φτιάχνω.

Όμως, ακόμα και η ίδια η Δήμητρα επισημαίνει ότι υπάρχουν και πράγματα που την ενοχλούν και δεν θέλει να συμβαίνουν στον χώρο της:

...δεν ήθελα να κακοποιείται τέλος πάντων ο χώρος μου. Γενικά, αισθανόμουν άσχημα όταν έμπαινε κάποιος με λασπωμένα παπούτσια στο χώρο μου, γιατί τον πονούσα γιατί εγώ τον είχα καθαρίσει. Επίσης, μου άρεσε να χρησιμοποιούν τα προσωπικά μου αντικείμενα, δεν μου άρεσε να τα καταστρέφουν. Όπως επίσης ήταν πάρα πολύ άβολο όταν κακοχαρακτηρίζεις τον χώρο μου. Γενικά... αλλά όταν δεν σέβεσαι τον χώρο που βρίσκεσαι. Δηλαδή, θα φας το φαγητό μου αλλά...δεν σου αρέσει, θα σηκωθείς να φύγεις από το τραπέζι μετά αμέσως και γενικά όλα αυτά. Νομίζω ότι προσβάλλομαι με αυτά.

Όμοια με την Δήμητρα, αρκετοί άλλοι εξέφρασαν τις ενστάσεις τους σε σχέση με πράγματα που δεν ήθελαν να γίνονται από τους επισκέπτες τους. Για παράδειγμα:

Με έχει ενοχλήσει κάποιες φορές, όταν μου σκαλίζουν τα βιβλία..Είναι ενοχλητικό, αλλά ο άλλος δεν καταλαβαίνει που το κάνει και δεν το κάνει για κακό...και δεν μιλάω τόσο για ανθρώπους που τους ένιωσα αργότερα δικούς μου, εννοώ για τον πρώτο καιρό κυρίως, έτσι; Όταν, λοιπόν, μου σκαλίσανε τα βιβλία μου χωρίς λόγο, η αλήθεια είναι ότι τα πήρα τον πρώτο καιρό.

(Γιώργος, 28/03/04)

Η Ελένη (02/04/04) μάλιστα, φτάνει σε σημείο να αναφέρει ότι:

...με εκνευρίζει να τους αλλάζουν θέση. Με εκνευρίζει να ψάχνουν τα πράγματα...Γιατί είναι αδιάκριτοί...Δεν ξέρω, με νευριάζει να έρχεται κάποιος και να αρχίσει να κοιτάζει από δω και από κει. Ούτε εγώ το κάνω σε ένα άλλο σπίτι, οπότε με νευριάζει να το κάνουν και στο δικό μου το σπίτι. Με εκνευρίζει αυτό.

Τέλος, ο Ηρακλής (25/03/04), αναφερόμενος στην συμπεριφορά των επισκεπτών απέναντι στον χώρο του, κάνει την διάκριση ανάμεσα στους πιο μακρινούς επισκέπτες και στους πιο κοντινούς φίλους της παρέας του, λέγοντας:

Ήμασταν και εγώ και οι συγγάτοικοί μου πολύ θετικοί στο να αφήσουμε κάποιον να χρησιμοποιεί, εκτός από το να μείνει στο σπίτι, να κάνει χρήση του σπιτιού, είτε με το να μαγειρέψει είτε με το να πλύνει τα ρούχα του, να κάνει

μπάνιο... Όταν κάποιος ερχόταν για πολύ λίγο καιρό..τότε τα πράγματα ήταν καλύτερα γιατί...τους έλεγες το σπίτι κάνε ότι θες και ας μην τον ήξερες ας πούμε. Με ανθρώπους οι οποίοι έρχονταν σπίτι συχνά, σ' αυτούς είχαμε και άλλου είδους απαιτήσεις, εντάξει. «Μην τα κάνεις όλα κόλο και τ' αφήσεις έτσι» ή «Εγώ φεύγω και μην βάζεις τέρμα την μουσική και τσιτώσει ο γείτονας»...γιατί εκεί είχες το θάρρος να τους επιβάλεις και σου τα επέβαλλαν και αυτοί αντίστοιχα όταν εσύ τύχαινε να ξεμένεις στο σπίτι τους. Με τους ανθρώπους τους οποίους δεν τους ξέραμε καλά...βεβαίως τους λες, εντάξει, το σπίτι μου σπίτι σου για να νιώσουν αμέσως πολύ άνετα. Με τους άλλους που ούτως ή άλλως νιώθουν άντε, πρέπει να τους περικόψεις λίγο την άνεση για να μην ξεφύγει η κατάσταση.

Καταλαβαίνουμε, λοιπόν, από τις παραπάνω αναφορές, ότι η συχνότητα των επισκέψεων αλλά και οι αντιδράσεις των φοιτητών σε σχέση με αυτές, παρουσιάζονται σχεδόν τον ίδιο τρόπο, τόσο για τους φοιτητές όσο και για τις φοιτήτριες. Ένα φοιτητικό σπίτι είναι πάντα «ανοικτό» για όλους και κάθε παρέα είναι ευπρόσδεκτη. Επίσης, σε σχέση με τον προσωπικό χώρο και με τα αντικείμενα των φοιτητών, διαπιστώνουμε ότι υπάρχουν αρκετά ελαστικά όρια για την χρήση τους από τους επισκέπτες και έτσι μόνο ελάχιστες συμπεριφορές θα μπορούσαν να θεωρηθούν επιθετικές και παρεξηγήσιμες.

«Η διαμόρφωση ενός σπιτιού, είναι αναπόσπαστο κομμάτι της διαμόρφωσης των κοινωνικών σχέσεων...και αυτές οι δύο διαδικασίες αναπτύσσονται με στενή συνεργασία»¹¹⁸, όπως παρατηρεί ο Miller. Οι παρέες και γενικά ο κόσμος που έρχεται σπίτι, παίζει μεγάλο ρόλο στο να νιώσει οικείο το χώρο ο ίδιος ο οικοδεσπότης. Αυτή την ανάγκη, του να έχει το σπίτι κόσμο την ανέφεραν πολλοί από τους φοιτητές και τις φοιτήτριες της έρευνας και μάλιστα παραδέχτηκαν ότι με αυτόν τον τρόπο είναι πολύ πιο εύκολο γι' αυτούς να περνούν στο σπίτι τους περισσότερο χρόνο.

Για παράδειγμα, η Αντωνία (25/03/04) και ιδιαίτερα ο Μιχάλης (26/03/04)¹¹⁹, αντίστοιχα, δηλώνουν ότι το να έχει κόσμο το σπίτι είναι ο κυριότερος παράγοντας για να μείνουν μέσα αλλά και για να νιώθουν πιο άνετα στο χώρο τους:

...περνάω χρόνο αρκετό μόνο όταν μαζεύεται κόσμος...άμα είναι συνέχεια γεμάτο [το σπίτι] είναι το καλύτερό μου...

Εκείνη την ώρα αισθάνομαι πολύ οικείο το σπίτι, βέβαια, ναι, εκείνη την ώρα που είναι γεμάτο το σπίτι από κόσμο ναι, το αισθάνομαι ότι είναι πάρα πολύ κοντά, σε μένα ο χώρος, ακόμα και οι τοίχοι είναι δίπλα μου, δεν είναι κρύο το σπίτι, είναι πολύ πιο ζεστό, γίνεται τέλος πάντων μέσα από αυτές τις συζητήσεις και γενικότερα με τον κόσμο, δένεσαι περισσότερο και με τους ανθρώπους και με τον χώρο που είσαι εδώ, αυτό προσφέρει, γι' αυτό μαζευόμαστε πολλές φορές.

¹¹⁸ Βλ. Miller, Daniel. 2001. "Behind Closed Doors". In *Home Possessions: Material Culture Behind Closed Doors*, ed. Daniel Miller. Oxford & New York: Berg. Σελ. 4.

¹¹⁹ Ο οποίος παραδέχεται ότι ακόμα ο χώρος δεν είναι οικείος.

Η παρουσία αγαπημένων προσώπων μέσα στο χώρο και οι συζητήσεις, τα γέλια, και το μοίρασμα των εμπειριών μέσα από διάφορες δραστηριότητες, φορτίζουν τον χώρο, το σημασιοδοτούν και αποτελούν αφορμή για την δημιουργία σχέσης μεταξύ του ατόμου και του σπιτιού.

Έτσι, ο Ηρακλής (25/03/04) και η Τασία (05/04/04), αντίστοιχα, παραδέχονται ότι μέσα από την αντιδιαστολή «σπίτι μου-σπίτι του άλλου», η οποία δημιουργείται όταν ανταλλάσσονται επισκέψεις, βοηθήθηκαν αρκετά για να συνειδητοποιήσουν ότι αυτό το σπίτι ήταν το δικό τους:

Το ότι ο κόσμος εδώ πέρα μέσα κινούνταν και συμμετείχε στις δραστηριότητες του σπιτιού...σου δίνει την αίσθηση ότι αυτό το σπίτι είναι πιο δικό σου. Αν ήμουνα μόνος μου και γύρω τα ντουβάρια λευκά ας πούμε, θα το ένιωθα πιο ξένο το σπίτι, πιο περαστικός απ' αυτό το σπίτι. Τώρα που είμαι εδώ και ο κόσμος έρχεται και μαγειρεύουμε, κοιμόμαστε και τρώμε και κάνουμε πάρτυ και τα λοιπά, νιώθεις ότι αυτός ο χώρος είναι δικός σου. ίσως γιατί σε κάνουν και οι άλλοι να το νιώσεις. Δηλαδή το ότι έρχεται ο άλλος και λέει πάω στο σπίτι του Ηρακλή ας πούμε, το σπίτι είναι του Ηρακλή.

Για να είναι οικείος ένας χώρος...πρέπει να ζήσεις πράγματα μέσα σε αυτόν...πρέπει να περάσεις καταστάσεις διάφορες...όταν πρωτοήρθα στην Μυτιλήνη δεν αισθανόμουν το σπίτι το καινούργιο σαν απόλυτα οικείο γιατί δεν είχα ζήσει καθόλου...έμπαινα μέσα και έλεγα ότι αυτό είναι το σπίτι μου, δηλαδή έπρεπε να το πω, δεν ήταν κάτι αυτονόητο. [άρχισε να γίνεται] Μετά από έναν μήνα περίπου, δύο...έρχονταν φίλοι μου, πήγαινα εγώ στο δικό τους σπίτι, υπήρξε αυτή η αντιδιαστολή, αυτό είναι το σπίτι μου και αυτό το σπίτι του άλλου, δηλαδή το ένιωσα πιο οικείο πλέον όταν ανοίχτηκα στις παρέες μου...

Από τις παραπάνω δηλώσεις, λοιπόν, δεν είναι καθόλου περίεργο το ότι οι περισσότεροι από τους φοιτητές και τις φοιτήτριες, όταν ρωτήθηκαν για τι θα θυμούνται γενικά από τα σπίτια τους στην Μυτιλήνη, αναφέρθηκαν ως επί το πλείστον σε γεγονότα και καταστάσεις που είχαν περάσει με τις παρέες τους. Για παράδειγμα η Αντωνία (25/03/04), αναφέρει:

μια ή δύο βραδιές όπου ακριβώς ήτανε φίλοι που ήτανε ίσως εκείνο το βράδυ και ο χώρος και όλα μαζί κι οι κουβέντες, όπου δεθήκαμε πάρα πολύ, περισσότερο απ' ότι θα δενόμαστε σε διάρκεια μηνών..και που σίγουρα αυτά δεν ξεχνιούνται...τους ανθρώπους δηλαδή με τους οποίους θα συνεχίσω να μιλάω και να τους θεωρώ δικούς μου, θα ξέρω ότι κάτι πολύ σημαντικό για να είναι δικό μου συντελέστηκε ένα συγκεκριμένο βράδυ...όλες αυτές οι διαδικασίες, όλες αυτές οι στιγμές, παίζουν ρόλο για σένα στο ότι, «ναι, τώρα το θεωρώ σπίτι μου, εφόσον έγινε αυτό χθες το βράδυ»...

Ούτε όμως μας προκαλεί έκπληξη και το γεγονός ότι αρκετοί φοιτητές και φοιτήτριες, που είχαν μείνει σε περισσότερα από ένα σπίτια, παραδέχθηκαν ότι τα σπίτια τα οποία θα

θυμούνται περισσότερο και που ένιωσαν πιο οικεία, ήταν αυτά στα οποία ερχόταν περισσότερος κόσμος. Τα πιο «κοινωνικά τους σπίτια».

Όπως άλλωστε δηλώνει και ο Μιχάλης (26/03/04):

...έναν χώρο τον κάνουν οι άνθρωποι....

Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθούμε και στην αφήγηση του Ηρακλή (25/03/04) στην οποία περιγράφει πολύ γλαφυρά το πως τα σπίτια αυτά λειτούργησαν ακόμα και σαν νοικοκυριά¹²⁰, μέσω των φίλων, καλύπτοντας την ανάγκη των φοιτητών να νιώσουν ότι ανήκουν σε μια «οικογένεια», εφόσον βρίσκονταν μακριά από την δική τους. Κάτι τέτοιο βέβαια φόρτιζε τον χώρο συναισθηματικά πολύ περισσότερο γι' αυτούς που το κατοικούσαν:

Το άλλο ήταν πιο σπίτι ας πούμε¹²¹. Πιο οικογενειακό, γιατί τότε ας πούμε ήταν και η κατάστασή μας πιο οικογενειακή, η παρέα ας πούμε λειτουργούσε...γιατί όταν έρχεσαι εδώ πέρα πρέπει να ξαναφτιάξεις μια οικογένεια. Και η οικογένεια που μπορείς να φτιάξεις είναι οι φίλοι σου, γιατί η οικογένειά σου είναι μακριά, οπότε είναι πολύ περισσότερες οι ώρες που κάποιος είναι σπίτι και οι φίλοι σου αισθάνονται το σπίτι σου πολύ δικό τους γι' αυτό το λόγο, και το σπίτι έτσι είναι σαν στο σπίτι να μένει μια οικογένεια...Στο παλιό σπίτι πολύ πιο συχνά μαγειρεύαμε η παρέα και τρώγαμε σαν οικογένεια, πολύ πιο συχνά κοιμόμασταν ή παρέα και κοιμόμασταν σαν οικογένεια και τα λοιπά.....

Τέλος μια από τις σημαντικότερες διαστάσεις, για την λειτουργία των σπιτιών των φοιτητών, η οποία έχει παρουσιαστεί έμμεσα, αφορά την αντίθεση «ανοικτού-κλειστού», δηλαδή την αλλαγή του φοιτητικού χώρου από «ιδιωτικό» σε «δημόσιο» σε σχέση με τις παρέες, η Αντωνία (25/03/04), αποδίδει αυτή την μετάβαση πολύ περιγραφικά:

...έγινε έτσι ώστε να το θεωρώ και καταφύγιο και ανάχωμα και τοίχο, ανάμεσα σε μένα και σ' άλλους ανθρώπους, είτε ακόμα και κάτι σαν πάρα πολύ ανοικτό, πάρα πολύ ωραίο, πάρα πολύ ζεστό, για να υποδεχθώ και άλλους ανθρώπους...ή να κλείνει και να κατεβάζει και ρολά ή να βάζει και τάφρους γύρω γύρω...γινότανε και φρούριο, γινότανε και εξωτερικός χώρος και τα δύο και όλες οι διαβαθμίσεις ενδιάμεσα...έχει περάσει απ' όλες τις διαβαθμίσεις, από το φρούριο με τα κανόνια μέχρι το πάρκο το δημόσιο.

¹²⁰ «Νοικοκυριά» με την κοινωνική αντίληψη, δηλαδή συνδέονται άμεσα με την έννοια «οικογένεια».

¹²¹ Παρατηρούμε εδώ και το ότι ακόμα και η λέξη «σπίτι», όταν περιγράφει μια οικογένεια φορτίζεται ακόμα περισσότερο, γίνεται «πιο σπίτι».

4. Καθαριότητα:

Μία από τις πιο ενδιαφέρουσες διαδικασίες που λαμβάνουν χώρα στα φοιτητικά σπίτια, είναι αυτή της καθαριότητας και της φροντίδας ενός χώρου¹²². Αρκετοί φοιτητές και φοιτήτριες, ήρθαν σε επαφή για πρώτη φορά με τις δουλειές του σπιτιού και περιέγραψαν με λεπτομέρειες την εμπειρία τους, η οποία τους επηρέασε αρκετά.

Όσον αφορά τις φοιτήτριες, μόνο 3 από αυτές δήλωσαν ότι έχουν πολύ καλή σχέση με την καθαριότητα και ότι φροντίζουν, όταν τους το επιτρέπει και το πρόγραμμά τους, να διατηρούν το σπίτι τους συμμαζεμένο. Από τις υπόλοιπες 4, οι δύο, παραδέχτηκαν ότι η διαδικασία αυτή είναι γι' αυτές κάτι αναγκαστικό, προκειμένου να είναι το σπίτι τους καθαρό για τους επισκέπτες τους, ενώ οι τελευταίες δύο ανέφεραν ότι δεν συμπαθούν ιδιαίτερα τις δουλειές του σιγυρίσματος.

Βλέπουμε, επομένως, μια σαφή απομάκρυνση της πλειοψηφίας των φοιτητριών, από το κατεξοχήν καθήκον μιας γυναίκας, την φροντίδα και την καθαριότητα ενός σπιτιού. Επίσης, είναι ενδιαφέρον ότι κοινό σημείο των περισσότερων, είναι η επιρροή που είχαν από τις μητέρες τους, όσον αφορά όχι μόνο τον τρόπο για να κάνουν αυτές τις δουλειές, αλλά και την συχνότητα, ακόμα και το τι απορρυπαντικά θα χρησιμοποιούν, η Αντωνία (25/03/04) αναφέρει χαρακτηριστικά:

Ε, γενικά νομίζω ότι έχω πάρει πολλά από τη μαμά σε φάση νοικοκυριού...Και συγκεκριμένους τρόπους και συγκεκριμένες χρονικές στιγμές, τα πολύ βασικά πράγματα, ότι πρώτα ξεσκονίζουμε, μετά σκουπίζουμε, μετά σφουγγαρίζουμε, ή ξέρω γω ότι το μπάνιο χρειάζεται τα συγκεκριμένα καθαριστικά, ακόμα και μάρκες...ή ακόμα και μικρά χαζά του νοικοκυριού, όπως στο απορρυπαντικό πιάτων να ρίχνω λίγο ζύδι για τα μικρόβια...

Αυτό βέβαια δεν σημαίνει, ότι δεν ακολούθησαν και δικές τους τακτικές και μεθόδους, η Δήμητρα (28/03/04), αναφέρει:

Η μαμά μου είναι λίγο σπαστική με την καθαριότητα γενικά. Δεν μπορώ να πω ότι είμαι σπαστική εξίσου...η μαμά μου δεν χρησιμοποιεί ούτε ηλεκτρικές σκούπες ούτε σφουγγαρίστρες. Σφουγγαρίζει ακόμα στα τέσσερα κ.λ.π. Εγώ έχω κάνει την ζωή μου πιο εύκολη στην καθαριότητα, αλλά ωστόσο νομίζω ότι κάνω εξίσου καλή δουλειά...γενικά νομίζω έχω γίνει πιο προσεκτική με τα πράγματά μου. Ακολουθώντας την τακτική της μάνας μου, δηλαδή ότι πρέπει να είναι καθαρά και συμμαζεμένα, αλλά με διαφορετικό τρόπο. Έχω διαλέξει πιο σύγχρονες μεθόδους από τις παραδοσιακές που χρησιμοποιεί αυτή.

¹²² Εξάλλου, όπως αναφέρει η Πετρίδου - βλ. Petridou, Elia. 2001 "The Taste of Home". In *Home Possessions: Material Culture Behind Closed Doors*, ed. Daniel Miller. Oxford & New York: Berg. Σελ. 94 - η κατανόηση του σπιτιού εμπεριέχει τις διαδικασίες του μαγειρέματος, της προμήθειας των τροφίμων, του καθαρίσματος, του σιγυρίσματος, με λίγα λόγια της φροντίδας, κάτι που έχει στόχο και η συγκεκριμένη μελέτη.

Όταν ζητήσαμε την άποψη των φοιτητριών σχετικά με τι ρόλο παίζει το φύλο στην καθαριότητα ενός φοιτητικού σπιτιού διατυπώθηκαν δύο αντίθετες απόψεις. Η πρώτη είναι αυτή που υποστήριξαν η Μαρία (24/03/04) και η Δήμητρα (28/03/04), ότι δηλαδή δεν έχει σημασία το φύλο αλλά το πως μεγαλώνεις:

Νομίζω ότι είναι θέμα ανθρώπου. Το τι βιώματα έχει...Αν έχει συνηθίσει σε έναν τρόπο του να μην τακτοποιεί το δωμάτιό του...γιατί η μαμά του το κάνει και δεν χρειάζεται να το κάνει αυτός, δε νομίζω ότι θα μπει ποτέ στο τρυπάκι να καθίσει να καθαρίσει το σπίτι μέρα παρά μέρα. Άλλωστε έχω και παραδείγματα φίλων μου αγόρια δηλαδή τα οποία ήταν πολύ πιο καθαρά από εμένα και πολύ πιο τακτικά. Δεν παίζει ρόλο το φύλο. Μάλλον ο τρόπος μεγαλώματος.
(Δήμητρα, 28/03/04)

Η δεύτερη άποψη, είναι αυτή της Τασίας (05/04/04), η οποία υποστηρίζει ότι υπάρχουν ακόμα παραδοσιακές αντιλήψεις για το φύλο σε σχέση με την καθαριότητα, αν και δεν είναι και τόσο έντονες. Συγκατοικώντας με τον σύντροφό της, έχει διαπιστώσει ότι:

...εγώ δουλεύω το πρωί και ο φίλος μου όχι, επομένως, εκ των πραγμάτων υπάρχει μια αντιστροφή στους όρους, δηλαδή μαγειρεύει εκείνος κάθε μέρα, ασχολείται γενικώς με την κουζίνα ενώ εγώ καθόλου...δεν παραπονιέται να μην το κάνει γιατί ξέρει ότι κουράζομαι αρκετά και δεν προλαβαίνω, αλλά εντάξει εάν μπορούσε δεν θα το έκανε, εάν είχα χρόνο εγώ να ασχοληθώ θα έκανε λιγότερα πράγματα....

Από τη πλευρά των φοιτητών, η εικόνα είναι αρκετά διαφορετική. Οι περισσότεροι παραδέχονται ότι η επαφή τους με τις δουλειές της καθαριότητας ήταν κάτι στο οποίο δυσκολεύτηκαν αρκετά να προσαρμοστούν. Είναι μια διαδικασία που όπως λένε, την «παλεύουν» και προσπαθούν να ανταποκριθούν:

Προσπαθώ, αλλά δεν νομίζω ότι καταβάλω ιδιαίτερη προσπάθεια....όταν το σπίτι αρχίζει να γίνεται βρώμικο δεν είμαι από αυτούς που θα πιάσω κατ' ευθείαν την σκούπα να το καθαρίσω, θα περιμένω να βρομίσει περισσότερο...δεν θα το κάνω από την αρχή που θα ήταν ενδεχομένως καλύτερα να το κάνω.
(Μιχάλης, 26/03/04)

όχι, όχι, στο πατρικό μου δεν έκανα τίποτα....Καθόλου εύκολα. Τι λέμε τώρα;...θυμάμαι που χρειαζόταν για πρώτη φορά να σκουπίσουμε, να σφουγγαρίσουμε...εγώ ρε παιδί μου δεν ξέρω, πολύ δύσκολα...Εγώ δεν ήξερα να πιάσω την σκούπα. Την κράταγα με τα δύο χέρια. Με έβλεπε η μάνα μου και γέλαγε. Και μου λέει, τι κρατάς, λαμπάδα; Πώς την κρατάς έτσι;
(Στέλιος, 03/04/04)

Παρά τις δυσκολίες αυτές όμως, όλοι προσπαθούν και σχεδόν κανείς δεν το απέφυγε, μάλιστα, μόνο ένας φοιτητής αναφέρει ότι στην διαδικασία αυτή δέχεται την βοήθεια των συφοιτητριών του, οι υπόλοιποι, όπως υποστηρίζουν, δεν θα το δέχονταν σε καμία περίπτωση αυτό. Επίσης, είναι ενδιαφέρον ότι δεν ζήτησαν και δεν δέχονται ούτε καν συμβουλές από την μητέρα τους. Χαρακτηριστικά ο Κώστας (27/03/04) αναφέρει:

Μόνος μου, στο καθάρισμα δεν θέλω καμιά βοήθεια...είμαι κάθετος σ' αυτό, δεν νιώθω άνετα να καθαρίζει άλλος τον χώρο μου...Γιατί..δεν θέλω να τον βάλω σε κόπο..για θέμα που είναι καθαρά δικιά μου ευθύνη και το δεύτερο είναι ότι είναι ο χώρος μου, δηλαδή νιώθω λίγο, έτσι καμιά φορά άμα δω κάποιο άτομα να καθαρίζει νιώθω ότι μπαίνει στον προσωπικό μου χώρο ας πούμε...

Πέρα από αυτούς που δύσκολα προσαρμόστηκαν με την διαδικασία της καθαριότητας, υπάρχουν και φοιτητές, οι οποίοι δηλώνουν ότι δεν δυσκολεύτηκαν καθόλου σ' αυτό, όπως ο Γιώργος (28/03/04), ο Αλέξης (29/03/04) και ο Δημήτρης (30/03/04), οι οποίοι, όπως ανέφεραν, έκαναν δουλειές και όσο βρίσκονταν στο πατρικό τους. Έτσι, επιβεβαιώνουν και την παραπάνω άποψη των φοιτητριών, ότι παίζει σημαντικό ρόλο το πως έχει μεγαλώσει κανείς, προκειμένου να εξοικειωθεί με την διαδικασία της καθαριότητας.

Σημαντικό είναι και το ότι, γενικά, μέσα από αυτή την διαδικασία, στην πορεία του χρόνου, υπάρχουν φοιτητές - είτε από αυτούς που δυσκολεύτηκαν, είτε όχι - οι οποίοι απέκτησαν πολύ καλή σχέση με τις δουλειές του σπιτιού και το ευχαριστιούνται να διατηρούν το χώρο τους καθαρό:

Με το νοικοκυριό γενικά έχω καλή σχέση. Δεν μπορώ να μένω σε ένα σπίτι που να βρωμάει...δεν ξέρω, με την σκόνη κάτι παθαίνω. Δηλαδή βλέπω σκόνη και φρικάρω. Μανιακό μπορείς να με πεις.

(Στέλιος, 03/04/04)

Όταν οι φοιτητές ρωτήθηκαν για το αν το φύλο παίζει ρόλο στο αν ένα φοιτητικό σπίτι είναι καθαρό ή όχι, όλοι απάντησαν ότι αυτό δεν είναι και τόσο σημαντικό. Αρκετοί είχαν παραδείγματα από σπίτια φοιτητών, τα οποία ήταν πολύ πιο καθαρά και τακτοποιημένα από άλλα σπίτια φοιτητριών. Ο Ηρακλής (25/03/40) μάλιστα, αναφέρει ότι πλέον έχουν ξεπεραστεί σε μεγάλο βαθμό τα παραδοσιακά στερεότυπα, ειδικά στην περίπτωση της φοιτητικής ζωής και μας λέει χαρακτηριστικά:

Όχι δεν υπάρχει θέμα φύλου. Όσοι μυστήριοι τύποι (γέλιο) κολλήσανε στο ότι είναι άνδρες και δεν πρέπει να ασχοληθούν με την καθαριότητα περάσανε δύσκολα (γέλιο)...Νομίζω ότι όλοι οι άνθρωποι που έχουν μια άλφα σοβαρότητα, είτε συμβιβάστηκαν με την κατάστασή τους είτε είπαν ότι εντάξει, θα καθαρίσω...Και οι γυναίκες έχουν επαναπροσδιορίσει το ρόλο τους μέσα στο σπίτι....Βλέπεις σπίτια φοιτητριών να είναι ακατάστατα, αλλά και βλέπεις επίσης ότι οι γυναίκες δεν δέχονται πλέον το ρόλο της νοικοκυράς και είναι λογικό στα πλαίσια μια φοιτητικής κοινωνίας, γιατί η συμφοιτητριά μου...είναι ακριβώς στην ίδια θέση που είμαι εγώ..οπότε γιατί αυτή να δεχθεί να αναλάβει κάποιες δουλειές περισσότερες απ' αυτές που θα αναλάβω εγώ; Σου λέει όχι, εμείς οι δύο είμαστε ίσοι και είναι πιο ξεκάθαρο από ποτέ...Προφανώς θα υπάρχουν και κοπέλες οι οποίες δεν θέλουν να χαλάσουν το χατίρι του φίλου τους...Αλλά νομίζω ότι αυτές, συμμαζεύουν μεν αλλά σίγουρα θα θέλουν κάτι να κάνει και ο φίλος τους,. Δηλαδή, ναι, δεν θα το αφήσουν έτσι (γέλιο)...σίγουρα θα υπάρχουν και περισσότερο παραδοσιακές γυναίκες που έτυχε να είναι με έναν περισσότερο

παραδοσιακό άνδρα και εκεί τα πράγματα είναι ξεκάθαρα για το ποιος θα κάνει τις δουλειές του σπιτιού, αλλά λιγοστεύουν αυτές οι περιπτώσεις...

Παρά την ξεκάθαρη αυτή άποψη, όμως, στις συνεντεύξεις τους οι φοιτητές, κάνουν λόγο και για μια *εκ φύσεως* σχέση των φοιτητριών με την καθαριότητα. Ο ίδιος ο Ηρακλής (25/03/04), κάνει λόγο γι' αυτό και αναφέρει και την αντίδραση των φοιτητριών, όσον αφορά στην προσπάθεια των φοιτητών να καθαρίσουν:

...υπάρχουν και διαφορές στο πως κατανοεί ο καθένας την καθαριότητα και την τάξη(γέλιο)...Οι κοπέλες δεν μπορούν να δεχθούν ότι ένας άνδρας μπορεί να μαγειρέψει ή να καθαρίσει εξίσου καλά, που ίσως δεν καθαρίζει και τόσο καλά, αλλά δεν πρέπει να του το λες μέσα στην μούρη του (γέλιο) γιατί όντως προσπαθεί...

Εκτός από τον Ηρακλή, όμως, και άλλοι φοιτητές κάνουν σχετικά σχόλια. Ο Μιχάλης (26/03/04), ο οποίος είναι ο μόνος φοιτητής που καθαρίζει το σπίτι του με την συνδρομή των συμφοιτητριών του, όπως είπαμε και παραπάνω, αναφέρει ότι:

Τα ρούχα προτιμώ να τα δίνω..κυρίως σε φίλες, οι οποίες έχουν πλυντήριο ή που ακόμα και εάν δεν έχουν, εκ φύσεως είναι πιο οικεία η δουλειά του πλυσίματος σε αυτές, όπως επίσης και τον χώρο..τον καθαρίζω πολλές φορές μόνος μου αλλά τις περισσότερες έρχονται και με βοηθάνε φίλες οι οποίες μπορούν να το κάνουν πολύ πιο εύκολα απ' ότι μπορώ εγώ και πιο καλά. Δηλαδή θεωρώ ότι όταν καθαρίζω είναι ατελής, δεν το κάνω τέλεια, ενώ εάν έρχονται φίλες μου μπορούν να το καθαρίσουν πολύ καλύτερα το σπίτι.

Τέλος και ο Στέλιος (03/04/04) με την σειρά του παραδέχεται ότι:

Συνήθως τώρα, για να λέμε και του στραβού το δίκιο, των κοριτσιών είναι πιο τακτοποιημένα...Δηλαδή μπαίνουν πολύ πιο εύκολα σε μια σειρά όσον αφορά την καθαριότητα και όσον αφορά την τακτοποίηση των πραγμάτων..εμένα το σπίτι μου συνήθως...Δηλαδή αλλού βαρούν τα κρούταλα και αλλού χορεύει η αρκούδα. Χωρίς πλάκα...Βέβαια εγώ μπορώ να βάλω μια σειρά...Μέσα από έναν παράλογο συνειρμό...έχω μια δικιά μου τάξη στο μυαλό. Ενώ τα κορίτσια νομίζω ότι τακτοποιούν με βάση πιο συγκεκριμένες γραμμές...εσείς νομίζω ότι έχετε μια ομαδοποίηση στο μυαλό σας πάντα.

Μπορούμε, λοιπόν, να συμπεράνουμε ότι παρ' όλες τις παραδοχές για την ισότητα που υπάρχει μεταξύ φοιτητών και φοιτητριών, όσον αφορά την φροντίδα και την καθαριότητα ενός χώρου, παραμένουν στην συνείδηση των φοιτητών, έστω και σε λιγότερη ένταση, τα παραδοσιακά στερεότυπα της ελληνικής κοινωνίας σε σχέση με το φύλο.

Υπάρχει, όμως, μια ακόμα σημαντική διάσταση σε σχέση με την επαφή των φοιτητών με την διαδικασία της καθαριότητας στα φοιτητικά σπίτια. Οι ίδιοι οι φοιτητές τονίζουν ότι αυτή η διαδικασία, είναι ένα σημαντικό μάθημα πολύ χρήσιμο για την μετέπειτα ζωή τους,

σε αντίθεση με τα παιδιά εκείνα που δεν έφυγαν ποτέ από το πατρικό τους. Χαρακτηριστικά ο Στέλιος (03/04/04) και ο Ηρακλής (25/03/04), αντίστοιχα, παρατηρούν:

...νομίζω ότι αυτό φαίνεται πάρα πολύ όταν πάω στο χωριό και βλέπω φίλους μου...που είμαστε ίδια ηλικία και δεν έχει τύχει ποτέ να μείνουν μόνοι τους...Εάν δεις αυτούς τους ανθρώπους, είναι τρομερά καλομαθημένοι σε βαθμό που να με εκνευρίζουν...Εκπαιδεύεσαι, ρε παιδί μου. Μαθαίνεις κάποια πράγματα να τα κάνεις μόνος σου. Και μαθαίνεις πόσο φορτικό είναι, κυρίως αυτό, να το ζητάς από τους άλλους. Δηλαδή εγώ ώρες ώρες σκέφτομαι να πω της μάνας μου..«μαμά πιάσε ένα ποτήρι νερό»..δεν το κάνω..το φιλτράρεις αλλιώς.

Υπάρχουν σπίτια ανδρών τα οποία είναι πάρα πολύ βρώμικα. Αλλά ακόμα και έτσι να το δεις, αυτοί οι άνθρωποι δεν μάθανε να καθαρίζουν μεν, έμαθαν όμως να ζούνε με την βρωμιά τους (γέλιο)..Και αυτό θα τους βοηθήσει αργότερα, όχι επειδή θα συνηθίσουν να μένουν σε ένα βρώμικο μέρος, εντάξει, χαίρω πολύ. Αλλά θα τους βοηθήσει, τώρα συμβιβάστηκα με μια ακαταστασία ή με την βρωμιά ας πούμε, αργότερα θα συμβιβαστώ με κάτι άλλο. Σε βοηθάει στο να μην αρχίζεις να έχεις τρελές απαιτήσεις από τους άλλους ανθρώπους...τα πράγματα έχουν τις συνέπειές τους και οι άλλοι άνθρωποι δεν είναι η οικογένειά σου που θα ανεχτεί τα πάντα.

Η διαδικασία της καθαριότητας ενός φοιτητικού σπιτιού, έχει μια ακόμα πολύ αξιόλογη πτυχή. Αν και δεν συγκαταλέγεται στους πιο σημαντικούς παράγοντες εξοικείωσης με τον χώρο, σύμφωνα με τα λεγόμενα όλων των φοιτητών, υπάρχουν φοιτητές, οι οποίοι παραδέχονταν ότι μέσα από αυτή την διαδικασία αισθάνονταν πιο άνετα τον χώρο τους, τον απολαμβάνουν, με αποτέλεσμα να τον θεωρούν πιο οικείο. Η διαδικασία της καθαριότητας θεωρείται τρόπος με τον οποίο αναπτύσσεται οικειότητα με τον χώρο και από τις φοιτήτριες όσο και από τους φοιτητές. Το σιγύρισμα κάθε γωνιάς του σπιτιού και η αφιέρωση χρόνου γι' αυτό, κάνουν ακόμα και τους φοιτητές να βλέπουν το χώρο τους με άλλο μάτι:

...άμα έχεις ρίξει δουλειά εδώ πέρα, ναι, ναι, βέβαια. Εάν προσπαθείς ψυχολογικά να μπεις σ' αυτή την διαδικασία να καθαρίσεις και καθαρίζεις και το βρίσκεις καθαρό, περίπου (γέλιο), νιώθεις ότι ξόδεψες χρόνο γι' αυτό το πράγμα...κυρίως για να έλθω σε ακόμη μεγαλύτερη επαφή με αυτόν τον χώρο, είναι ένας τρόπος που έχω ανακαλύψει εδώ πέρα..δεν ήξερα ότι μπορώ να το κάνω, δηλαδή δεν ένιωθα έτσι, τώρα νιώθω έτσι.

(Κώστας, 27/03/04)

Θυμάμαι την πρώτη φορά ας πούμε που καθάρισα το σπίτι μόνη μου...που μάλιστα το είχα χαρεί και πάρα πολύ να το βλέπω καθαρό. Και τώρα χαίρομαι ακόμα όταν καθαρίζω και κάθομαι στον καναπέ..και λέω, ωχ τι έκανα πάλι. Το νιώθω πολύ πιο όμορφο...τι ωραία που το έχουμε βάλει εκεί αυτό που το έχουμε φτιάξει, τι ωραία που είναι τώρα τα χαλιά καθαρά κ.λ.π...

(Δήμητρα, 28/03/04)

Τέλος, είναι σημαντικό να κάνουμε μια ακόμη διευκρίνηση. Κατά την διατύπωση των ερωτήσεων που σχετίζονται με την καθαριότητα, σκόπιμα επιλέχθηκε η λέξη

«νοικοκυριό». Από τις αντιδράσεις των φοιτητών, φάνηκε ότι κανείς δεν παραξενεύτηκε από τη λέξη αυτή και όχι μόνο δεν παρεξηγήθηκε το σε πιο «νοικοκυριό» αναφερόμασταν, δηλαδή το φοιτητικό, αλλά χρησιμοποιούσαν και οι ίδιοι την ίδια λέξη¹²³. Όλοι, εκτός από τον Στέλιο (03/04/04), ο οποίος αν και στις αρχικές ερωτήσεις δεν φάνηκε να έχει πρόβλημα κάποια στιγμή, συνειδητοποιώντας ίσως το περιεχόμενο της λέξης είπε:

Κάτσε, κάτσε. Στο νοικοκυριό γενικά; Δηλαδή στο σπίτι μου το πατρικό;...όταν λες νοικοκυριό τώρα, πήγε το μυαλό μου στην μάνα μου και στον πατέρα μου...Δηλαδή αυτό που είχα στο μυαλό μου πάντα ως νοικοκυριό είναι ένα σπίτι κλασσικό. Οικογένεια. Αυτό δηλαδή θεωρώ¹²⁴.

5. Πατρικό & φοιτητικό σπίτι:

Οι πιο σαφής και ξεκάθαρες δηλώσεις των φοιτητών, σε σχέση με το πόσο οικεία νιώθουν στα σπίτια τους στην Μυτιλήνη, έγιναν όταν σύγκριναν τους χώρους τους στην Μυτιλήνη με το πατρικό τους σπίτι.

Αρχικά, αρκετοί φοιτητές στάθηκαν στο λειτουργικό μέρος ενός σπιτιού και από την άποψη αυτή το πατρικό σπίτι υπερτερεί:

...πέρασαν τέσσερα χρόνια φοιτητικής ζωής χωρίς πλυντήριο και εκτίμησα το σπίτι μου πάρα πολύ γι' αυτό και τα φρεσκοπλυμένα ρούχα (γέλιο)...
(Μαρία, 24/03/04)

Κοίτα να δεις, από λειτουργικής..αναγκαστικά το σπίτι μου με χαλαρώνει περισσότερο γιατί είναι σπίτι μου, είναι η οικογένειά μου εκεί. Δεν έχω να νοιαστώ για το φαγητό ούτε το μάζεμα των ρούχων ούτε τίποτα.
(Αλέξης, 29/03/04)

Αυτή την ταύτιση της «οικογένειας» με την λειτουργικότητα του πατρικού σπιτιού, όπου την ευθύνη του νοικοκυριού την έχει άλλος - κυρίως η μητέρα - και όχι οι ίδιοι οι φοιτητές, η Αντωνία (25/03/04) την προχωρά ένα βήμα παραπέρα, εξηγώντας μας έτσι και την σημασία του πατρικού ως «εστίας»:

Η πρώτη διαφορά είναι στο ψυγείο, στο πατρικό, όπου τ' ανοίγω και λέω τι 'ναι αυτό, νομίζω ότι μπαίνω σε σούπερ μάρκετ...αυτό το πράγμα...έχει γίνει και κάπως σαν...ότι αυτό είναι το συμβολικό της επιστροφής στη μαμά, ότι έχει πολύ φαΐ η μαμά στο σπίτι. Λειτουργεί κάπως σαν σύμβολο ότι τώρα πλέον είμαι στο πατρικό μου, εκεί που μεγάλωσα, η εστία, κάπως έτσι. ..κατά τ' άλλα σίγουρα είναι πιο ωραίο, είναι διαφορετικό σίγουρα το να είσαι και με άλλο κόσμο και ειδικά πολύ κοντινά σου πρόσωπα, τους γονείς σου και τ' αδέρφια σου στο ίδιο

¹²³ Εκλαμβάνοντας την με την φυσική και όχι με την κοινωνική της σημασία.

¹²⁴ Δείχνοντας για μια ακόμα φορά ότι η λέξη «νοικοκυριό» είναι ιδιαίτερα συνδεδεμένη με την «οικογένεια» και γι' αυτό σε αυτήν την περίπτωση κατανοείται με την κοινωνική και όχι με την φυσική της έννοια. Βλ. παραπάνω στην ενότητα «ΨΑΧΝΩΝΤΑΣ ΓΙΑ ΣΠΙΤΙ» στην παράγραφο: 1. «Χώρος» ή «Σπίτι»; τα σχετικά σχόλια.

σπίτι, είναι διαφορετικό όταν κάποιος άλλος καθαρίζει ένα σπίτι...ότι κάποιος άλλος μαγειρεύει και μάλιστα σοβαρό μαγειρευτό φαγητό μαμάς, κάθε μέρα.

Παρατηρούμε, λοιπόν, ότι η σημασία του πατρικού σπιτιού συνδέεται και με τον διαφορετικό τρόπο κατανάλωσης, *γεμάτο ψυγείο*, η οποία κατανάλωση έχει να κάνει με κάτι πολύ σημαντικό για τους φοιτητές, το *σπιτικό φαγητό*¹²⁵. Πρωταρχικό ρόλο σε αυτό έχει η μητέρα, η οποία είναι επίσης υπεύθυνη και για την καθαριότητα. Επομένως, όσον αφορά το πατρικό σπίτι οι ρόλοι είναι ξεκάθαροι και απέχουν κατά πολύ από τις ιδέες που έχουν περί καθαριότητας οι φοιτητές για τα φοιτητικά σπίτια. Στο πατρικό συνεχίζουν ισχύουν τα παραδοσιακά στερεότυπα χωρίς αυτό να σχολιάζεται από τους φοιτητές.

Άλλοι φοιτητές, όπως ο Στέλιος (03/04/04), έκαναν λόγο για το πόσο σημαντικό είναι γενικά γι' αυτούς το πατρικό σπίτι:

Κοιτά, η ζεστασιά για μένα είναι μια έννοια ταυτισμένη με το χωριό μου. Δηλαδή με οικογένεια, βρε παιδί μου. Ναι, με το πατρικό.

Θα περίμενε κανείς, από τις παραπάνω δηλώσεις των φοιτητών, να αισθάνονται πιο άνετα και πιο οικεία στο πατρικό τους σπίτι. Τα πράγματα, όμως, δεν είναι έτσι. Οι δεκατρείς από τους δεκατέσσερις φοιτητές δηλώνουν, ότι αυτό που θεωρούν πλέον «σπίτι τους» δεν είναι το πατρικό¹²⁶. Στο πατρικό τους αισθάνονται ως φιλοξενούμενοι και το γιατί νιώθουν έτσι έχει διάφορες εξηγήσεις, με βάση τα σχόλιά τους.

Από την πλευρά των φοιτητριών υπάρχουν δύο απόψεις. Από την μία είναι εκείνες που δηλώνουν ότι δεν έχουν πλέον προσωπικό χώρο στο πατρικό τους, αυτό συμβαίνει γιατί ακόμα και τα χρόνια που έμεναν εκεί μοιράζονταν το δωμάτιό τους με τα αδέρφια τους¹²⁷ και έτσι, τώρα που λείπουν, τα αδέρφια τους κατέλαβαν εξ' ολοκλήρου τον χώρο που παλιότερα ήταν και δικός τους¹²⁸:

...νιώθω ότι είμαι φιλοξενούμενη, γιατί λόγω της απόστασης, πηγαίνω αραιά και που...είναι και ο χώρος αρκετά πιεσμένος, επειδή μοιράζομαι το δωμάτιο με

¹²⁵ Για την σημασία που έχει το σπιτικό φαγητό για τους φοιτητές, βλ. και την πολύ ενδιαφέρουσα έρευνα της Petridou, Elia. 2001 "The Taste of Home". In *Home Possessions: Material Culture Behind Closed Doors*, ed. Daniel Miller. Oxford & New York: Berg. Σ.σ. 87-104. Εκεί η έρευνα εστιάζει σε Έλληνες φοιτητές που σπουδάζουν στο εξωτερικό, όμως, πολλά από τα στοιχεία και από τα συμπεράσματα της ισχύουν και για την περίπτωση των φοιτητών που σπουδάζουν στην Ελλάδα.

¹²⁶ Μόνη εξαίρεση σε αυτή την περίπτωση είναι ο Μιχάλης (26/03/04), ο οποίος βρίσκεται μόλις για δεύτερη χρονιά στην Μυτιλήνη και αναφέρει ότι μόνο στο πατρικό του δεν νιώθει ξένο σώμα, όπως νιώθει στην Μυτιλήνη, όπως θα δούμε, και οι άλλοι φοιτητές άρχισαν να αισθάνονται άνετα και πιο οικεία στο φοιτητικό τους σπίτι μετά τον δεύτερο χρόνο παραμονής τους στο νησί.

¹²⁷ Βλ. σχετικά σχόλια παραπάνω, στην ενότητα «Περιγραφή των χώρων μελέτης & γνωριμία με τους φοιτητές που συμμετέχουν στην έρευνα».

¹²⁸ Εξαίρεση σε αυτό αποτελεί η Άρτεμις (02/04/04), η οποία δεν έχει αδέρφια αλλά μετακόμισε σε ένα δωματάκι στην ταράτσα του πατρικού της πολύ πριν έρθει στην Μυτιλήνη και έτσι τον χώρο του δωματίου της δεν τον κατέλαβε άλλος από την μητέρα της, η οποία, σύμφωνα με την Άρτεμις έχει μια τάση να «απλώνεται». Θα δούμε όμως ότι και η Άρτεμις νιώθει αυτή την έλλειψη προσωπικού χώρου.

τον αδερφό μου και όσο να 'ναι νιώθω σαν φιλοξενούμενη...η βάση μου είναι πλέον εδώ, είναι το φοιτητικό μου σπίτι.

(Μαρία, 24/03/04)

Στο πατρικό μου στο δωμάτιο που είχα..ήταν μαζί με την αδερφή μου...πλέον δεν υπάρχει ούτε αυτό, η μικρή έχει καταλάβει όλο το χώρο και εγώ έχω επιλέξει να κοιμάμαι στο σαλόνι..δηλαδή δεν υπάρχει προσωπικός χώρος στο πατρικό πλέον (γέλιο)...Όχι, δεν αισθάνομαι φιλοξενούμενη, αισθάνομαι επισκέπτρια και είναι κάτι που το επέλεξα κιόλας. Ναι, ναι, ναι, πλέον έχω αποκοπεί από κει.. η ζωή μου δεν είναι εκεί πλέον και ακόμα και στον συμβολικό χώρο του σπιτιού αυτό φαίνεται..Ναι, πλέον για μένα αυτό είναι, είναι η βάση μου. Αυτό θεωρώ ότι είναι το σπίτι μου, όχι τόσο το πατρικό μου..είναι κάτι δικό μου που το έχω φτιάξει εγώ, που το φροντίζω, που αν δεν του φερθώ καλά δεν θα βρεθεί άλλος να το συμμαζέψει για μένα.

(Αντωνία, 25/03/04)

Η δεύτερη άποψη των φοιτητριών, αναφέρεται στο ότι τα δωμάτια του πατρικού σπιτιού τους, αντιπροσωπεύουν μια άλλη περίοδο της ζωής τους, πολύ μακρινή τώρα πια:

Είναι όπως όταν γυρνάς από διακοπές. Το πάθαινα και μικρή. Γύρναγα σπίτι και μου φαινόταν λίγο διαφορετικό...Δεν θα τα ιεραρχήσω (πατρικό - φοιτητικό). Δεν μπορώ να το κάνω αυτό. Αλλά είχαν διαφορά. Το εκεί είναι κάτι το αγαπημένο, το αιώνιο...θα είναι πάντα εκεί και επίσης και το οριακά καταπιεστικό, με την έννοια του ότι καλά κάνει και είναι εκεί, αλλά εγώ δεν θέλω πια να είμαι εκεί. Το εδώ μπορεί να είναι προσωρινό, αλλά είναι πιο μόνιμο, με την έννοια του ότι είναι δικό μου και εγώ είμαι εδώ αυτή τη στιγμή. Είναι το σπίτι μου και δεν θέλω να το αισθάνομαι σαν κάτι λιγότερο από σπίτι μου.

(Αρτεμης, 02/04/04)

Είναι ότι το σπίτι στο πατρικό...είχαν αγοράσει κάτι ροζ έπιπλα και είναι όλο αρκουδάκια, και είναι ένα δωμάτιο το οποίο πλέον το βλέπω αλλά είναι το δωμάτιό μου πριν πάρα πολλά χρόνια. Δηλαδή δεν είναι το δικό μου το δωμάτιο... Είναι ένα άλλο δωμάτιο αυτό...Ναι, η αλήθεια είναι ότι ναι. Έχω αποξενωθεί...Το κοιτάζω με συμπάθεια.. Αλλά δεν είμαι πλέον εγώ.

(Ελένη, 02/04/04)

Ναι, πάντα έχω μια τάση να φύγω να πάω στο σπίτι μου, το οποίο δεν είναι φυσικά το πατρικό μου. Μου αρέσει να πηγαίνω, μου αρέσει που βλέπω την μητέρα μου, να κάθομαι στο δωμάτιό μου αλλά δεν είναι πλέον ουσιαστικά το δωμάτιό μου, είναι το παλιό μου δωμάτιο. Ξένο, ναι..έχω μεγαλώσει...έχουν αλλάξει κάποια πράγματα στη ζωή μου, δηλαδή δεν είμαι πλέον 17 χρονών να χαίρομαι που έχω το δωματιάκι μου, το γραφειάκι μου μέσα στο πατρικό μου σπίτι αλλά θέλω να έχω ένα χώρο δικό μου που θα μπορώ να τον ορίσω και να τον διακοσμήσω όπως θέλω χωρίς να ρωτήσω κάποιον...

(Τασία, 05/04/04)

Από την πλευρά των φοιτητών τώρα, μόνο ένας φοιτητής, ο Στέλιος (03/04/04), αναφέρει ότι τον ενοχλεί περισσότερο η έλλειψη προσωπικού χώρου στο πατρικό του σπίτι:

Δηλαδή μέχρι ένα σημείο, είναι καλά. Από ένα σημείο και μετά αρχίζω και εκνευρίζομαι πάρα πολύ και δεν μπορώ. Δηλαδή μου λείπει αυτός ο χώρος ο προσωπικός, που λέμε...Δεν μπορώ να μείνω με τόσο κόσμο...Αρχίζω και πνίγομαι δηλαδή, δεν μπορώ. Θέλω τον προσωπικό μου χώρο. Αυτό δηλαδή που

μπορώ να έχω εδώ, να κλειδωθώ στο δωμάτιό μου και να μην μπει κανείς, να πάω και το κάνω στο χωριό, μέσα στο δωμάτιο θα μπει το μισό χωριό...!

Νιώθω ότι έχω αποξενωθεί, ναι, πάρα πολύ. Όχι λίγο. Αν και βέβαια εντάξει, υπάρχει όλη αυτή η αγάπη κ.λ.π. του σπιτιού...Ναι, με τον χώρο έχω αποξενωθεί...Δηλαδή σε βαθμό που με εκνευρίζει κιόλας...Εντάξει, κάποια πράγματα δικά μου είναι εκεί, παλιά μου βιβλία...ιστορίες, πράγματά μου, κομμάτια...Από την μια μεριά με διασκεδάζει να βλέπω τα πράγματά μου τα δικά μου...να τα βλέπω ανακατεμένα με τα πράγματα του σπιτιού..Δηλαδή νομίζω ότι ο δικός μου χώρος εισβάλλει στον χώρο των γονιών μου, και μου φαίνεται λιγάκι περίεργο, όχι κακό. Περίεργο. Έχει πλάκα, όμως.

Οι υπόλοιποι πέντε φοιτητές, παραδέχονται και αυτοί με την σειρά τους ότι δεν αισθάνονται πλέον άνετα στο πατρικό τους και ότι προτιμούν να βρίσκονται στο φοιτητικό. Η σοβαρότερη αιτία γι' αυτούς είναι οι περιορισμοί που έχουν στο πατρικό τους και το ότι δεν μπορούν να κάνουν ελεύθερα το πρόγραμμά τους, όπως θα το έκαναν στην Μυτιλήνη. Ενδεικτικά ο Γιώργος (28/03/04) και ο Δημήτρης (30/03/04) αντίστοιχα, αναφέρουν:

Καθόλου άνετα...Και δεν είναι το ότι μένω στο ίδιο δωμάτιο με τον αδερφό μου. Καμία σχέση. Είναι γιατί πας εκεί και πρώτον, χαλάς το πρόγραμμά τους, γιατί έχουν και σένα. Είναι αλήθεια αυτό και δεύτερον, σου χαλάνε το δικό σου. Μπαίνεις σε μία διαδικασία πολύ διαφορετική. Δεν μπορείς να φας στις τέσσερις, όπως τρως εδώ...θα κάτσεις να φας μαζί τους...Σε παίρνει τηλέφωνο [η μαμά] να σε ρωτήσει αν θα φας σπίτι ή αν θα φας έξω να ξέρει αν θα φτιάξει...Έχεις τέτοια, που δεν τα έχω εγώ εδώ. Εγώ μπορεί να έρθω στις τέσσερις το πρωί εδώ. Κανέναν δεν θα τον πειράζει. Δεν έχω την ίδια άνεση στο να διαβάσω..

Με έχει πειράζει υπερβολικά στο 2^ο έτος. Όταν μετακόμισα στο δεύτερο σπίτι το κεντρικό, όπου είχα αποκτήσει συγκεκριμένες συνήθειες, όπου θα έβγαينا και θα αγοράζα μπύρες...θα καθόμουν να ακούω μουσική..πολύ δυνατά και με πείραζε, όταν πήγα δεν άντεχα. Είχα βαρεθεί πραγματικά στο πατρικό μου. Δηλαδή το θυμάμαι σαν χτες ότι το αναζητούσα αυτό το πράγμα, τότε θα γυρνούσα πίσω να περνάω να κάνω αυτά τα πράγματα που έκανα.

Ανεξάρτητα, όμως, από τους λόγους που αναφέραμε, όπως η έλλειψη του προσωπικού χώρου ή οι περιορισμοί που υπάρχουν στο πρόγραμμα των φοιτητών, οι οποίοι μετατρέπουν το πατρικό από έναν χώρο οικείο σε έναν χώρο που απλά φιλοξενείσαι για μερικές μέρες,, θα πρέπει να επισημάνουμε κάτι ακόμα.

Η αλλαγή αυτή, στην σχέση του πατρικού σπιτιού με τους φοιτητές, όπως είναι φυσικό δεν έγινε από την μια μέρα στην άλλη. Σημαντικοί παράγοντες σε αυτό είναι ο χρόνος που δεν περνούσαν πια οι φοιτητές στο πατρικό τους και η καθημερινότητά τους, που πλέον την οργάνωσαν στο φοιτητικό τους σπίτι. Όλοι οι καθημερινοί δεσμοί, μέσω των οποίων αισθανόταν οικείο και τον χώρο του σπιτιού, οι φίλοι, οι υποχρεώσεις, οι σχέσεις, δημιουργήθηκαν πλέον σε ένα περιβάλλον μακριά από το πατρικό.

Παράλληλα, συνέβησαν και πολύ σημαντικές αλλαγές στους ίδιους τους φοιτητές. Άλλαξαν τα ενδιαφέροντά τους, τα γούστα τους, ένιωθαν ότι ωρίμασαν, έτσι ακόμα και τα αντικείμενα που κάποτε είχαν γι' αυτούς πολύ μεγάλη αξία, μετατράπηκαν ξαφνικά σε απλές αναμνήσεις μιας άλλης περιόδου της ζωής τους. Ενώ, νέα αντικείμενα ήρθα να αποκτήσουν για αυτούς πρωταρχική σημασία.

Με βάση αυτές τις αλλαγές, είναι εύκολο να καταλάβουμε ότι οι φοιτητές άρχισαν να αισθάνονται αποξενωμένοι από το πατρικό τους, όταν είχαν περάσει ήδη ένα αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα, τουλάχιστον δύο χρόνων. Είναι, επομένως, αναμενόμενη και αντίδραση του Μιχάλη (27/04/04), ο οποίος μένει μόλις ενάμιση χρόνο στο νησί, και είναι ο μόνος από τους φοιτητές που ισχυρίστηκε ότι ακόμα νιώθει ξένο σώμα στην Μυτιλήνη και ότι νιώθει πολύ πιο άνετα στο πατρικό του.

Αυτή η αντίληψη, όμως, για το πατρικό σπίτι έχει και την άλλη πλευρά της. Αυτή της σχέσης των φοιτητών με τα φοιτητικά τους σπίτια, τα οποία τώρα στεγάζουν την νέα τους ζωή, είναι ολόκληρά δικά τους και τα διακοσμούν μόνοι τους. Είναι οι χώροι που τους αισθάνονται «πιο σπίτια τους», είναι οι βάσεις τους.

6. Αναμνήσεις και προσωπικοί τρόποι εξοικείωσης:

Έχουμε ήδη αναφέρει τους πιο σημαντικούς τρόπους, μέσω των οποίων οι φοιτητές της έρευνάς μας εξοικειώνονται με τα σπίτια τους στην Μυτιλήνη. Ωστόσο, αξίζει να αναφέρουμε και κάποιους πιο προσωπικούς τρόπους με τους οποίους, όπως υποστηρίζουν οι φοιτητές, έρχονται πιο κοντά με τον προσωπικό τους χώρο.

Ένα πρώτο παράδειγμα είναι η αναφορά του Ηρακλή (25/03/04) ότι το πρώτο του σπίτι ήταν μία παλιά κατασκευή, που είχε κατοικηθεί ήδη, με τους θορύβους της, γεγονός που τον έκανε να νιώθει πιο άνετα σε σχέση με το δεύτερο σπίτι που είχε στην Μυτιλήνη που ήταν ανακαινισμένο και φρεσκοβαμμένο:

Ήταν πιο..εκείνο ήταν και ένα πολύ παλιό σπίτι, με χοντρά ντουβάρια, ξύλινες επενδύσεις και..το ένιωθες έτσι, ήταν πιο σπίτι, ένιωθες ότι εκεί έχει μείνει κι άλλος κόσμος πριν και αυτό ήταν πιο ωραίο..Αυτό όχι τόσο γιατί ήταν πολύ άδειο...Ήταν και φρεσκοβαμμένο, πράγμα το οποίο ήταν καλό να μεν αλλά σου έδινε την αίσθηση της καθαριότητας, του πολύ καθαρού που μου τη σπάει λίγο. Του αποστειρωμένου...το παλιό το σπίτι επειδή ήταν παλιό είχε πάρα πολλούς ήχους του σπιτιού: τριξίματα από τις πόρτες ή από τις ξύλινες επενδύσεις...οι οποίες σε έκαναν να αισθάνεσαι...δηλαδή μέχρι να μάθεις τους ήχους του σπιτιού σε έκαναν να τσιτώνεις λίγο. Αλλά, ήταν μέχρι να τους συνηθίσεις,..ήταν πιο ζωντανό, είχε την βαβούρα του...Εδώ είναι λίγο πιο έτσι, πιο άηχο το σπίτι, πιο σιωπηλό...Και αν κάποιος άλλος κινείται μέσα στο σπίτι είναι έτσι ώστε να μην

προκαλεί φασαρία η κίνησή του. Ενώ στο προηγούμενο αν κάποιος μετακινούνταν έστω και ελάχιστα ας πούμε, τον άκουγες.

Μια άλλη περίπτωση είναι αυτή του Κώστα (27/03/04), ο οποίος κατάλαβε το πόσο δεμένος είναι με το φοιτητικό του σπίτι, όταν άρχισε να το βλέπει συχνά στα όνειρά του:

Α, μμμ ότι το βλέπω αρκετές φορές στο όνειρό μου; Παίξει ρόλο αυτό έτσι όπως νιώθω άνετα με τον χώρο; Ναι, μπορώ να το πω. Είναι κάτι που μου έχει κάνει έτσι εντύπωση...τελικά και συνειδητά και υποσυνείδητα εάν θες, όπως μπορώ να το ορίσω αυτό, νιώθω άνετα σε αυτόν τον χώρο, δεν είναι δηλαδή να λες ότι είσαι άνετα, είναι να το νιώθεις κιόλας. Πραγματικά, εάν βλέπεις ακόμα και στον ύπνο σου ότι νιώθεις άνετα λες εντάξει¹²⁹.

Η Δήμητρα ((28/03/04), πάλι, αναφέρει ότι οι μεταβολές και η ωρίμανση του χαρακτήρα της που έγινε το διάστημα του έμεινε στην Μυτιλήνη, καθώς και τα όνειρα που έκανε για το μέλλον στα φοιτητικά της σπίτια την έχουν σημαδέψει και την έχουν κάνει να τα νιώθει πολύ οικεία:

Σαφώς. Γιατί εδώ πέρα ουσιαστικά έχω ωριμάσει, έχω καταλάβει τον εαυτό μου...έχω σηματοδοτήσει τον χώρο μου όπως θέλω εγώ...Ακόμα και με στιγμές εντελώς προσωπικές, αναμνήσεις που σκέφτομαι εγώ, δηλαδή ας πούμε σε αυτό το δωμάτιο που καθόμαστε τώρα, έχω γενικά ονειρευτεί διάφορα πράγματα και έχω αναθεωρήσει διάφορα πράγματα και γενικά ήταν πολύ προσωπικός μου χώρος σε θέμα σκέψεων.

Η Άρτεμις (02/04/04), θεωρεί πολύ σημαντική την παρουσία λουλουδιών στο χώρο της για να αισθάνεται ακόμα πιο όμορφα:

Μου αρέσουν πάρα πολύ τα λουλούδια...είχα κάνει άπειρα σχέδια για ζαρντινιέρες, τα οποία τελικά δεν έγιναν πραγματικότητα...Αλλά αγόραζα συχνά, ειδικά όταν ήμουν στενοχωρημένη μου άρεσε να αγοράζω λουλούδια για το σπίτι και να τα βάζω στο βάζο...τα λουλούδια είναι κάτι σαν παρέα να το πω; Εντάξει, δεν είναι ακριβώς κατοικίδια, αλλά έχεις την αίσθηση...Και της φροντίδας πιο πολύ, παρά της συντροφιάς. Έχεις την αίσθηση ότι έχεις μια υποχρέωση, κάτι, να γυρίσω στο σπίτι να τα ποτίσω. Και καμιά φορά το χρειάζεσαι, γιατί ήταν φορές που αισθανόμουν, έβαζα το ραδιόφωνο...ήθελα να ακούσω φωνή, δηλαδή πέραναγε τόσο καιρός χωρίς να ακούσω μια φωνή, που τα λουλούδια κάλυπταν ανάγκες σημαντικές και συμβολίζουν τα λουλούδια την χαρά του σπιτιού...Συμβολίζουν έτσι μια χαρούμενη ζωή και ειδικά όταν δεν την έχεις, πηγαίνεις και αγοράζεις λουλούδια.

Ενώ, η Ελένη (02/04/04), τέλος δεν μπορεί να φανταστεί το σπίτι της χωρίς ένα κατοικίδιο γιατί:

¹²⁹ Αυτό μας παραπέμπει στο σχόλιο του Gaston Bachelard ότι το σπίτι είναι μια από τις μεγαλύτερες δυνάμεις ερμηνείας των σκέψεων, των αναμνήσεων και των ονείρων του ανθρώπινου είδους, το οποίο αναφέρεται στο κείμενο της McDowell. Βλ. McDowell, Linda. 1999. "Home, Place and Identity". In *Gender, Identity and Place*. Cambridge: Polity Press. Σελ. 72.

...επειδή μου πέθαιναν τελικά...είπα δεν θα ξαναπάρω...όταν ήρθα εδώ...ούτε γιατί θα μαζέψω ούτε τίποτα. Αλλά πάλι δεν μπόρεσα να αντισταθώ και μάζεψα το γατί μου γιατί το ήθελα και αυτό.

Επίσης, είναι ενδιαφέρον να αναφέρουμε και μερικές ξεχωριστές και ιδιαίτερες αναμνήσεις που έχουν από τα σπίτια τους οι φοιτητές. Οι αναμνήσεις αυτές, δείχνουν ότι μπορεί να δημιουργηθεί μια ιδιαίτερη σχέση ανάμεσα σε ένα άτομο και στο χώρο που ζει, ακόμα και από περιστατικά που δεν είναι καθόλου ευχάριστα.

Για παράδειγμα η Δήμητρα (28/03/04) μας αφηγείται:

Έχω μια ανάμνηση από το προηγούμενο σπίτι μου, στο οποίο ένα απόγευμα ξαφνικά καθόμουν στον καναπέ, και επειδή είχε σάπια πατώματα από κάτω, σπάει το πάτωμα και ανοίγει μια τεράστια τρύπα. Το οποίο βέβαια εντάζει, αν και βρωμούσε η υπόθεση γιατί ήταν σάπιο από κάτω, το θυμάμαι πάρα πολύ έντονα διότι ξέρεις, ήταν το πρώτο μου ατύχημα που είχε συμβεί και όλα αυτά...Επίσης θυμάμαι ότι επειδή ήταν γενικά πολιοί, έμπαζε νερό από τη βροχή. Αλλά κατά τα άλλα, δεν ξέρω γιατί, το έχω αγαπήσει πάρα πολύ αυτό το σπίτι. Μάλλον επειδή είχε πάρα πολλά προβλήματα (γέλιο).

Μια άλλη ιδιαίτερη ανάμνηση, αφορά τις περιπέτειες των φοιτητών με τις κατσαρίδες, ο Γιώργος (28/03/04) αφηγείται χαρακτηριστικά:

Το μόνο αρνητικό αυτού του σπιτιού, το οποίο τον πρώτο καιρό είχα δει...ήτανε οι κατσαρίδες. Ατελείωτες κατσαρίδες! Μόλις γύρισα μετά από το πρώτο Πάσχα που έφυγα από το σπίτι και δεν είχα ψυλλιαστεί τίποτα, το σπίτι ήταν γεμάτο κατσαρίδες, γεμάτο!...Αλλά πλέον επειδή ξέρω και έχω μάθει από που έρχονται, ψεκάζω και τις βρίσκω απλά σκοτωμένες...Αλλά αυτό ήταν το πρώτο πρόβλημα που αντιμετώπισα μόνος μου σε αυτό το σπίτι, σαν τα αρνητικά του σπιτιού....Το ξεπερνάς μετά από ένα σημείο, δηλαδή πρέπει να έχω πάθει ανοσία. Σοβαρά σου μιλάω. Και να τη δω, να γυρίσω το βράδυ και να δω μια κατσαρίδα και πρέπει να την κυνηγήσω και να την σκοτώσω, έχουμε παίξει πόλεμο πάρα πολλές φορές εδώ μέσα. Είχα μία, την κυνηγούσα τρία τέταρτα για να τη σκοτώσω ένα βράδυ...Εντάζει, έχουμε περάσει ωραίες στιγμές εδώ μέσα με τα κατοικίδια μου. Καλά είναι (γέλιο).

Η Μαρία (24/03/04) δε, είχε εκτός από τις κατσαρίδες και μία γνωριμία με ένα ποντίκι:

Ένα ποντικάκι που για ένα διάστημα το είχα παρέα και αυτό θα μου λείπει (γέλιο), θυμάμαι χαρακτηριστικά, έβλεπα τηλεόραση και διάβαζα ταυτόχρονα και...παρατηρούσα με την άκρη του ματιού μου κάτι να κινείται, ακριβώς εδώ που είναι η τηλεόραση, ε..το κοιτάω, με κοιτάει, ουρλιάζω, τρέχει (γέλιο). Και έψαχνα όλη τη μέρα να το βρω και μετά από δύο μέρες είχα καλέσει μια φίλη μου για καφέ και ξαναπέρασε και της λέω «α, μη φοβάσαι, είναι το ποντικάκι του σπιτιού»...Α, ναι από ένα σημείο και μετά άρχισα να το αντιμετωπίζω με χιούμορ, μέχρι που άρχισα να ψάχνω τις κατσαρίδες και να λέω «μπα, περίεργο δεν έχει εμφανιστεί καμία κατσαρίδα στον τοίχο... τα αντιμετωπίζα και με χιούμορ.

Μια ακόμα πολύ σημαντική ανάμνηση που ανέφεραν οι φοιτητές, έχει να κάνει με την ιδιαιτερότητα του πρώτου σπιτιού στο οποίο έμειναν. Το πρώτο σπίτι το σκέφτονται όλοι

πιο έντονα, είναι ο πρώτος χώρος στον οποίο είχαν την ελευθερία τους. Η Δήμητρα (28/03/04) αναφέρει χαρακτηριστικά:

Νομίζω ότι το δέσιμό μου με τον χώρο τέλος πάντων ξεκίνησε από κει αλλά δεν ήταν μόνο αυτό. Ήταν και ο πρώτος χρόνος που έμενα μόνη μου γενικά εκτός σπιτιού μου, και ότι είχα την ελευθερία να κάνω πράγματα που δεν είχα πριν. Το οποίο βέβαια μετά τον καιρό το συνήθισα και δεν μου φαινόταν τόσο σπουδαίο όσο στην αρχή. Γι' αυτό κυρίως δέθηκα με το σπίτι.

Επίσης, ο Γιώργος (28/03/04), αναφέρει για την σημασία του πρώτου σπιτιού:

Με το σπίτι αυτό καθεαυτό...είχα χαρεί και το θυμάμαι ακόμα, το έχω σαν σκηνή στο μυαλό μου, γιατί ήταν το πρώτο σπίτι που έμεινα μόνος μου, οπότε ότι και πεις γι' αυτό είναι όλα τα λεφτά.

Πέρα όμως από το πόσο σημαντικό είναι το πρώτο σπίτι, ο Γιώργος αναφέρει ότι υπήρχαν και άλλα σημαντικά γεγονότα που σημάδεψαν τις αναμνήσεις του και από το δεύτερο και το τρίτο σπίτι, οι οποίες έχουν να κάνουν με τις σχέσεις του. Λέει, λοιπόν για το δεύτερο σπίτι:

Χάρη σε αυτό έχω βρει την κοπέλα που είμαι τώρα...κάτι πάρα πολύ θετικό το οποίο μετράει.

Ενώ για το τρίτο του σπίτι αναφέρει:

Το δέσιμο το συγκεκριμένο που έχω με αυτό το σπίτι είναι...ότι όσες σχέσεις είχα, τις είχα από τότε που πήρα αυτό το σπίτι εδώ στην Μυτιλήνη. Δεν είχε τύχει πριν, για διάφορους λόγους, πάντως ότι σχέση είχα, την έχω από τότε που ήρθα σε αυτό το σπίτι (γέλιο)...Ναι, δεν ξέρω γιατί. Από τότε που το έχω, όλα πάνε πολύ καλύτερα. Αυτό είναι αλήθεια.

Τις σχέσεις ως σημαντική ανάμνηση τις αναφέρει και ο Ηρακλής (25/03/04) και ο Κώστας (26/04/04)¹³⁰, πράγμα που δείχνει ότι οι ερωτικοί σύντροφοι στιγματίζουν και φορτίζουν τον χώρο, τουλάχιστον για τους φοιτητές, εφόσον οι φοιτήτριες δεν ανέφεραν κάποιο σχετικό σχόλιο.

¹³⁰ Ο οποίος δήλωσε ότι η πιο σημαντική ανάμνηση που έχει από το σπίτι του είναι η σχέση με την κοπέλα του.

7. Η εμπειρία του φοιτητικού σπιτιού ως πηγή κριτηρίων για την επιλογή μελλοντικού χώρου:

Έχουμε ήδη αναφέρει, σύμφωνα με τις αφηγήσεις των φοιτητών, διάφορες όψεις από την ζωή τους στα φοιτητικά σπίτια, οι οποίες χαρακτηρίζονται από τους ίδιους ως χρήσιμα διδάγματα για την μετέπειτα ζωή τους¹³¹.

Πολλοί από τους φοιτητές, ωστόσο, σχολίασαν επίσης και το πόσο σημαντική ήταν η περίοδος αυτή στο να καταλάβουν και οι ίδιοι τι ζητούσαν από ένα σπίτι και να αποκτήσουν έτσι κάποια στάνταρ για τα σπίτια που θα χρειαστεί να μείνουν στο μέλλον. Στάνταρ τα οποία δεν είχαν όταν για πρώτη φορά επισκέφτηκαν τη Μυτιλήνη.

Από την πλευρά των φοιτητριών, για παράδειγμα, η Μαρία (14/03/04) αναφέρει τις προσδοκίες της για το επόμενο σπίτι στο οποίο θα μείνει σύμφωνα με την εμπειρία που έχει αποκτήσει από την φοιτητική της κατοικία:

Θα ήθελα το σπίτι το οποίο (γέλιο) θα μένω στο μέλλον να μην έχει τόσα προβλήματα όσον αφορά την κατασκευή του, από την άποψη ότι είναι παλιός κατασκευής...τα υδραυλικά...που είναι πολύ παλιά με αποτέλεσμα να χαλάσουν αρκετές φορές...Δεν μπορούσα να μπαίνω σε αυτή τη διαδικασία...κουραζόμουν τρομερά να χαλάει το ένα και το άλλο πράγμα, σε σημείο που με εκνεύριζε κιόλας.

Η Αντωνία (25/03/04) επίσης, δείχνει να έχει καταλάβει ποια πράγματα έχουν αξία για αυτήν στην αναζήτηση ενός μελλοντικού σπιτιού:

...ευρύχωρο και αν γινότανε να είχε και έναν ελεύθερο χώρο σε φάση αυλής ή κάτι παρόμοιο, έστω και μικρό, μόνο και μόνο για..την επαφή με το χόμα...

Τέλος και η Τασία (05/04/04) μέσα στο ίδιο πλαίσιο αναφέρει:

Για το σπίτι σίγουρα να έχει θέα...Θα ήθελα να έχει κάποια πράγματα που έχουν τα σπίτια αυτά που έχω μείνει αυτά τα χρόνια και φυσικά να είναι πιο καινούργια σαν κατασκευή και να είναι ευήλια...πιστεύω ότι έχω μάθει να βλέπω ένα σπίτι και να σκέφτομαι και στην κακή του στιγμή πως θα είναι, δηλαδή ήλθα εδώ...και πήρα το σπίτι το οποίο βρισκόταν στον τελευταίο όροφο χωρίς να έχει μόνωση από πάνω, τώρα πλέον αν χρειαστεί να πάρω ένα τέτοιο σπίτι θα το σκεφτώ περισσότερο, ή τουλάχιστον θα φροντίσω να έχω ενημερωθεί...Δηλαδή μου έχει δώσει μια περισσότερη γνώση γενικώς στην επιλογή του σπιτιού.

Αλλά ,και από την πλευρά των φοιτητών παρατηρούμε ανάλογες δηλώσεις και μάλιστα πολύ πιο συγκεκριμένες, σε σχέση με τα σημεία τα οποία θα προσέξουν περισσότερο στην επιλογή του επόμενου σπιτιού τους.

¹³¹ Βλ. για παράδειγμα, παραπάνω στην ενότητα 4 *Καθαριότητα*.

Ο Δημήτρης (30/03/04), λοιπόν, μιλά για όλα εκείνα που παρατήρησε κατά την διάρκεια της παραμονής του στην Μυτιλήνη και δηλώνει:

...όπως το έχω δει και με την εμπειρία μου από όλα αυτά τα σπίτια, αυτή τη στιγμή αυτό που αποζητώ είναι ένα ευρύχωρο σπίτι στο οποίο θα έχει αρκετό χώρο και δεν θα έχει πολλά πράγματα διακοσμητικά έως τίποτα βασικά...ένα απλό, λιτό σπίτι. Τίποτε άλλο. Πρόσεξε, δεν είναι νέα στάνταρ είναι στάνταρ. Στην αρχή δεν είχα καθόλου. Δεν ήξερα πως θα κάνω ένα σπίτι..δεν είπα θα έρθω και θα βρω αυτό το σπίτι και το θέλω έτσι...τώρα ξέρω πάνω κάτω πως θα κινηθώ. Βρήκα έναν μπούσουλα... Δηλαδή όταν μπήκα στο δεύτερό μου το σπίτι δεν είχα αυτό που λες η αξία του παραθύρου...δεν με ενδιέφερε και από ένα σημείο και μετά κατάλαβα ότι όταν ανοίγω το παράθυρο και βλέπω τα κάγκελα με πειράζει αφάνταστα. Και επηρέασε αυτό την ψυχολογία μου...Φαντάσου, σε τέτοιο βαθμό..τώρα έχω καταλάβει ότι θέλω ένα παράθυρο..είναι πολύ σημαντικό αυτό..είναι ένα καινούργιο στάνταρ. Όπως δεν με ενδιαφέρει να έχω ένα κρεβάτι, ένα στρώμα, θέλω...άλλη μια απαραίτητη προϋπόθεση να μην έχω πλακάκι κάτω που δύσκολα καθαρίζει γιατί όσες φορές και να το καθαρίσω δεν καθαρίζει ποτέ. Δηλαδή είναι πράγματα πολύ απλά τα οποία τα καταλαβαίνεις με την πάροδο τι θες και τι δεν θες.

Ο Στέλιος (03/04/04), επίσης, αφού παραδέχεται ότι οι επιλογές του στην αναζήτηση φοιτητικού σπιτιού ήταν πολύ βιαστικές, αναφέρει την νέα στάση που θα κρατήσει πάνω σε αυτό το θέμα μελλοντικά:

...τώρα ξέρω τι θέλω να βρω και ξέρω ότι δεν είναι ανάγκη να το βρεις την πρώτη βδομάδα, αυτό είναι το σημαντικό, γιατί τις πρώτες φορές έψαχνα να το βρω μέσα στην πρώτη βδομάδα, τώρα δεν ξέρω πως θα το κάνω, θα το σκεφτώ...γιατί είναι σημαντικό τελικά να μένεις σε ένα σπίτι που να σε ξεκουράζει, πρέπει να είναι κάτι που να σου αρέσει, εάν μένεις σε ένα σπίτι που δεν σου αρέσει κουράζεσαι χειρότερα....

Ενώ, ο Κώστας (27/03/04) αποδεικνύοντας για ακόμα μια φορά πόσο σημαντική είναι για τους φοιτητές η πρώτη γνωριμία με τις δουλειές του σπιτιού δηλώνει ότι αυτό που θα κάνει στο μέλλον σύμφωνα με την εμπειρία από το σπίτι του θα είναι:

Θα καθαρίζω περισσότερο, και εκεί θα την κρατήσω τη συνήθεια, ακόμα και αν δεν χρειάζεται.

Όπως καταλαβαίνουμε, γενικά, για έναν φοιτητή η διαμονή του σε ένα σπίτι για το οποίο έχει εξ' ολοκλήρου την ευθύνη, αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα μαθήματα που μπορεί να πάρει στην ζωή του, πέρα από τις ακαδημαϊκές γνώσεις. Ένα μάθημα, το οποίο θα του φανεί χρήσιμο και θα τον βοηθήσει σημαντικά σε πολλές πλευρές της μετέπειτα πορείας του. Την διαπίστωση αυτή την αποδίδει με εξαιρετικό τρόπο στο τελευταίο σχόλιο που κάνει ο Ηρακλής (25/03/04):

...το να φτιάχνεις τον χώρο σου, είτε το συνειδητοποιείς είτε όχι...είναι εξαιρετικά σημαντικό για τις ισορροπίες που θα υπάρξουν στη ζωή σου. Μπορεί να μην το καταλαβαίνεις όταν μπαίνεις στη διαδικασία να ξαναφτιάξεις έναν

χώρο στον οποίο θα ζήσεις για καιρό ή..λιγότερο χρόνο, αλλά...παίζει πολύ σημαντικό ρόλο στο να έχεις μια ισορροπία ψυχική...σε ωριμάζει πιο γρήγορα και πιο εύκολα απ' ότι αν μένεις μόνος σου ή αν εξακολουθείς να μένεις με την οικογένειά σου όπου τα πράγματα ήταν τελείως ξεκάθαρα γιατί έτσι ήταν από την αρχή που γεννήθηκες,...Το ότι πρέπει να διαχειριστείς ένα σπίτι, να αναλάβεις τις ευθύνες ενός σπιτιού σε μεγαλώνει, σε σοβαρεύει. Κι όταν σ' αυτή την διαδικασία εμπλέκονται κι άλλοι άνθρωποι, με τον έναν ή με τον άλλο τρόπο, τότε αυτό είναι μια πολύ καλή άσκηση...στο πως να συνυπάρχεις με άλλους ανθρώπους...

ΑΝΑΧΩΡΗΣΗ

Το πιο δυσάρεστο μέρος των συνεντεύξεων για όλους τους φοιτητές της έρευνας αυτής¹³², ήταν οι ερωτήσεις σχετικά με την αποχώρησή τους από την Μυτιλήνη. Οι απαντήσεις των φοιτητών στις ερωτήσεις αυτές, δίνονταν σε μια ατμόσφαιρα μελαγχολική και με μια ιδιαίτερη αμηχανία, σε κανέναν τους δεν ήταν εύκολο να μιλήσει αρκετά ψύχραιμα. Ας δούμε, όμως, αναλυτικά τις αντιδράσεις των φοιτητριών και των φοιτητών πάνω στο θέμα αυτό.

Η πρώτη ερώτηση, σε σχέση με την αποχώρηση, είχε να κάνει με το τι συναισθήματα τους δημιουργεί η προοπτική αυτής της διαδικασίας. Τα συναισθήματα όμως αυτά, για τους περισσότερους από τους φοιτητές, ήταν άρρηκτα συνδεδεμένα με τον προβληματισμό για το ποιος θα είναι ο νέος τους χώρος μετά το φοιτητικό τους σπίτι και κυρίως με την αρνητική αντιμετώπιση του πατρικού σπιτιού ως προορισμό¹³³. Έτσι, είναι απαραίτητο ν' αρχίσουμε την ανάλυσή μας, βλέποντας τις αντιδράσεις των φοιτητών σε σχέση με το ενδεχόμενο να γυρίσουν στο πατρικό τους.

Από την πλευρά των φοιτητριών, η στάση των περισσότερων είναι ξεκάθαρη: «όχι στο πατρικό σπίτι» και αμέσως μετά γίνεται η αναφορά των τρόπων με τους οποίους θα προσπαθήσουν να αποφύγουν την επιστροφή στο πατρικό και η εξήγηση γιατί αντιδρούν σε αυτό το ενδεχόμενο.

Ποιο αδιάλλακτες στο να γυρίσουν στο πατρικό τους σπίτι, εμφανίζονται η Αντωνία (25/03/04) και η Κατερίνα (27/03/04). Η Αντωνία χαρακτηριστικά αναφέρει:

Θα μείνω μόνη μου σε σπίτι, σίγουρα, δεν θα γυρίσω στο πατρικό...έχει να κάνει με την πόλη στην οποία δεν θέλω να γυρίσω, έχει να κάνει με τους γονείς μου, τους οποίους πιστεύω ότι φτάνουν, είναι υπεραρκετά όσα χρόνια ζήσαμε μαζί..θα είναι σαν πισωγύρισμα...αν ξαναγυρίσω στις Σέρρες σημαίνει ότι δεν έχω βρει αυτό που θέλω μόνη μου, θα χρειαστεί δηλαδή να ξαναγυρίσω στην μη ανεξαρτησία, που είναι αυτό που δεν θέλω με τίποτα, το σπίτι είναι μια χαρά όπως είναι...δεν θέλω να γυρίσω στους ανθρώπους που κατοικούνε μέσα, αλλά

¹³² Από αυτό το μέρος των ερωτήσεων δεν συμπεριλαμβάνεται ο Μιχάλης (26/03/04). Παρόλο που έγινε προσπάθεια να τεθούν, έστω και σε υποθετική μορφή, τέτοιου είδους ερωτήσεις, ήταν προφανές ότι ο Μιχάλης, όντας μόλις στο 2^ο έτος των σπουδών του, δεν μπορούσε να μπει σε αυτή την διαδικασία ώστε να μπορεί να δώσει κάποια απάντηση.

¹³³ Είναι ενδιαφέρον να αντιπαραθέσουμε αυτή την αρνητική αντίδραση των φοιτητών στην προοπτική της επιστροφής τους στο πατρικό με τα σχετικά σχόλια στο κείμενο της Πετρίδου, όπου υποστηρίζεται ότι στοιχείο κλειδί της κατανόησης του φοιτητικού σπιτιού είναι «το δικαίωμα να γυρίσουν» στο πατρικό, η έννοια του γυρισμού υπονοεί μονιμότητα και διάρκεια. Είναι αυτή η διάσταση της μονιμότητας που αντιθέτει το πατρικό σε σχέση με την προσωρινή εγκατάσταση των φοιτητών. Η παρατήρηση αυτή της Πετρίδου έρχεται σε πλήρη αντίθεση και με τις αφηγήσεις των φοιτητών στην παραπάνω ενότητα: 5. *Πατρικό & Φοιτητικό σπίτι*, όπου οι φοιτητές δεν θεωρούν τα φοιτητικά τους σπίτια προσωρινά εφόσον φτάνουν να τα αποκαλέσουν βάσεις τους. Βλ. Petridou, Elia. 2001 "The Taste of Home". In *Home Possessions: Material Culture Behind Closed Doors*, ed. Daniel Miller. Oxford & New York: Berg. Σελ. 88.

και στο μέρος όπου βρίσκεται το σπίτι...Αν πάω να μείνω κάπου όπου, είτε θα έχω καλύτερη δουλειά, είτε καλύτερες σπουδές...τότε θα είναι όμορφες οι αναμνήσεις που έχω αφήσει, δεν θα υπάρχει κάποιο άσχημο συναίσθημα.

Οι πιο συγκαταβατικές, θα λέγαμε, λένε ότι θα πάνε ξανά στο πατρικό, αλλά αυτή την κίνηση δεν την βλέπουν ούτε μόνιμη αλλά ούτε και σαν επιστροφή. Γι' αυτές τις φοιτήτριες το πατρικό σπίτι δεν είναι τίποτα άλλο από ένα «μεταβατικό στάδιο», μέχρι να οργανώσουν την επόμενη κίνησή τους, η οποία θεωρούν ότι θα είναι πολύ σύντομα, γιατί, όπως παραδέχονται, ακόμα και για μικρό χρονικό διάστημα η διαμονή στο πατρικό δεν είναι πάρα πολύ ευχάριστη. Το πατρικό, λοιπόν, είναι ένας πολύ προσωρινός σταθμός:

Δεν ξέρω ακόμη. Υπάρχει περίπτωση να συνεχίσω για μεταπτυχιακές σπουδές...και μετά πάλι το σπίτι μου το πατρικό θα 'ναι...ένας μεταβατικός χώρος...Δεν σκέφτομαι να γυρίσω μόνιμα στο πατρικό μου σπίτι, γενικά είχα τάσεις φυγής και τα όρια που μου προσφέρει η πόλη μου είναι αρκετά περιορισμένα... Νιώθω Χάλια...!!!(γέλιο) Είναι όλα..Και μόνο η ιδέα ότι..δεν έχω να πάω κάπου αλλού, τελικά δεν έχω ένα άλλο σπίτι που για μένα είναι η βάση μου..αυτό με ενοχλεί αρκετά. Με ψυχοπλακώνει.

(Μαρία, 24/03/04)

Μόνο δύο φοιτήτριες, η Δήμητρα (28/03/04) και η Τασία (05/04/04), όπως λένε, θα γυρίσουν στο πατρικό τους και δεν φαίνεται να έχουν σχέδια να το εγκαταλείψουν ξανά σύντομα. Ωστόσο, και για αυτές η διαδικασία αυτή είναι «επίπονη» όπως αναφέρει χαρακτηριστικά η Τασία, η οποία αμέσως μετά εξηγεί ότι και στο πατρικό της θα έχει τα πράγματα του δικού της σπιτιού προκειμένου να της το θυμίζουν και να μειώσει τις δυσάρεστες συνέπειες της νέας κατάστασης με την οποία θα πρέπει να συμβιβαστεί

Πολύ επίπονη γιατί είναι μία αλλαγή η οποία δυστυχώς πρέπει να γίνει και θα πρέπει να προσαρμοστώ. Επομένως πιστεύω ότι θα έχω πολλά πράγματα από το σπίτι που μένω τώρα...μέσα στο δωμάτιο και στο σπίτι το πατρικό για να μου θυμίζουν ίσως ότι, είναι πράγματα τα οποία με ευχαριστεί να τα βλέπω, ότι έζησαν μαζί μου σε ένα σπίτι για κάποια χρόνια και...

Η Δήμητρα (28/03/04) πάλι, υποστηρίζει ότι φοβάται πολλές όψεις αυτής της διαδικασίας, ενώ την απασχολεί ιδιαίτερα το πώς θα μεταφέρει το κλίμα του χώρου της στην Μυτιλήνη στο πατρικό της:

Να πω την αλήθεια, το φοβάμαι λίγο. Δεν ξέρω πως θα μεταφέρω το όλο κλίμα της Μυτιλήνης και των 5 χρόνων που έζησα εδώ πίσω. Σκέφτομαι ότι σαφώς θα κουβαλήσω τα έπιπλα που έχω εδώ και θα διώξω τα παλιά..από εκεί, έτσι ώστε να αισθάνομαι ότι είναι περισσότερο δικός μου ο χώρος. Φοβάμαι την προσαρμογή..το πώς θα συνηθίσω ξανά από την αρχή την όλη κατάσταση...τα ωράρια που πρέπει να ακολουθώ και όλα αυτά. Αλλά σίγουρα θα υπάρχει μια μεταφορά του χώρου μου στην Μυτιλήνη στο χώρο μου στην Καβάλα.

Όμως, υπάρχει και ένα άλλο στοιχείο στα λεγόμενα των φοιτητριών, το οποίο δείχνει να κυριαρχεί στα συναισθήματά τους, πέρα από την γενικότερη θλίψη του ότι εγκαταλείπουν την φοιτητική ζωή και γυρίζουν στο πατρικό. Αυτό το στοιχείο, έχει να κάνει με την στενή σχέση που είχαν αναπτύξει οι φοιτήτριες με τα σπίτια τους. Κάτι που είδαμε έμμεσα και στις παραπάνω αναφορές της Δήμητρας (28/03/04) και της Τασίας (05/04/04), όμως, οι δηλώσεις της Μαρίας (24/03/04) και της Κατερίνας (27/03/04) αντίστοιχα το κάνουν πιο ξεκάθαρο¹³⁴:

Νομίζω ότι θα νιώσω πολύ κενή, όπως θα μείνει κενός ο χώρος, όταν τον αφήσω, έτσι θα νιώσω και γω. Η..θα φανταστώ ότι αυτή είναι η αρχή, έτσι ήταν η αρχή και έτσι είναι και το τέλος τελικά. Αλλά με πολλά συναισθήματα μέσα, γιατί στην αρχή ήρθα ως ξένη δεν τον..δεν είχα δεθεί συναισθηματικά με τον χώρο...το μόνο που διαφέρει..στην συγκεκριμένη φάση...είναι τα συναισθήματα, που έχω.

Είναι αναπόφευκτο. Το παθαίνεις...Δηλαδή να κάτσεις να το φτιάξεις, να το σουλουπώσεις τόσο πολύ και ύστερα θα νιώσεις πιο μεγάλη στενοχώρια άμα το αφήσεις...σίγουρα...Θα κουραστώ πάρα πολύ για να ξαναβρώ ένα σπίτι που να μου αρέσει, γιατί σε καλομαθαίνει λίγο αυτό. Δηλαδή έχω συνηθίσει τώρα να είμαι πάνω ψηλά στο λόφο, να έχει όλα τα κομμάτια αυτό το σπίτι..

Ας δούμε, όμως, και τις αντιδράσεις των φοιτητών στην προοπτική ότι γυρίζουν στο πατρικό τους. Και εδώ έχουμε περίπου το ίδιο κλίμα με αυτό που περιέγραψαν προηγουμένως οι φοιτήτριες, σχεδόν όλοι οι φοιτητές θεωρούν ότι αυτή η προοπτική δεν είναι καθόλου ευχάριστη.

Υπάρχουν περιπτώσεις στις οποίες η αρνητική στάση σε ένα τέτοιο ενδεχόμενο είναι έντονη:

Δεν θα ξαναγυρίσω, αυτό είναι το θέμα. Το πατρικό πια έχει γίνει ένας τόπος διακοπών...και επειδή αντιμετωπίζεται ως προσωρινό γι' αυτό ποτέ δεν το βαριέμαι. Το να πάω να εγκατασταθώ μόνιμα εκεί δεν υπάρχει πιθανότητα....δεν υπάρχουν προοπτικές για μένα εκεί.

(Δημήτρης, 30/03/04)

Με τίποτα, φοβάμαι. Δεν ξέρω. Αν αναγκαστώ να γυρίσω, θέλω να τους πείσω...να επεκταθεί λιγάκι το σπίτι.....Αν αυτό το κάνουμε πιθανόν ναι, να μπορώ να μείνω, και να το διαμορφώσω εγώ το σπίτι μου. Δεν μπορώ...Έχω συνηθίσει διαφορετικά. Δηλαδή αυτό που βλέπεις στο δωμάτιό μου που είναι λίγο χύμα...Αυτό άμα το κάνω στο χωριό θα φρίζουνε. Θα πει η μάνα μου, ξέχνα το, δεν υπάρχει περίπτωση..Αλλά εγώ έτσι μου αρέσει.. Δηλαδή δεν τα θέλω όλα αυτά τα έπιπλα...το ένα πάνω στο άλλο. Γενικώς δεν θέλω να παρεμβαίνουν στο χώρο μου, ο χώρος μου θέλω να είναι έτσι όπως τον θέλω εγώ...της μάνας μου..της αρέσει να παρεμβαίνει, ο πατέρας μου θέλει να παρεμβαίνει...Εντάξει δεν το

¹³⁴ Εδώ θα πρέπει να πούμε ότι και η Άρτεμις (02/04/04) έκανε σχόλια στο ίδιο πλαίσιο για το σπίτι που ζούσε στην Μυτιλήνη για ενάμισι χρόνο πριν μετακομίσει στο νέο της σπίτι μόλις τον τελευταίο μήνα. Η Άρτεμις λοιπόν δήλωσε πόσο δύσκολο ήταν γι' αυτήν να φύγει από το πρώτο της σπίτι και ότι ευτυχώς το αποχωρίστηκε «σταδιακά», εννοώντας ότι παραμένει στην Μυτιλήνη, γεγονός που την έκανε να δεχτεί πιο εύκολα τον νέο της χώρο.

κάνουν από κακό, αλλά έχουν τελείως άλλη εντύπωση των πραγμάτων...Ναι είναι το χάσμα των γενεών, που λέγαμε και στην Γ' Λυκείου...

(Στέλιος, 03/04/04)

Στους φοιτητές, όμως, είναι πολύ περισσότεροι εκείνοι που θα γυρίσουν στο πατρικό από τις φοιτήτριες. Συγκεκριμένα είναι τέσσερις φοιτητές, αλλά οι τρεις από αυτούς δεν δέχονται αυτή την προοπτική αδιαμαρτύρητα, κυρίως λόγω των περιορισμών που θα έχουν στο πατρικό τους σπίτι:

(γέλιο) Αυτή η διαδικασία, όπως λένε οι Άγγλοι, it sucks, βρομάει...είναι χάλια τέλος πάντων. Δεν μου αρέσει καθόλου, γιατί η ανεξαρτησία την οποία έχεις αποκτήσει εδώ πέρα, η οποία μπορεί να μην είναι οικονομική...παρ' όλα αυτά νιώθεις ότι είσαι τελείως ανεξάρτητος, δε θα υπάρχει εκεί. Δηλαδή εγώ πρέπει να βρω χώρο, να στεγάσω τη δική μου ανεξαρτησία μέσα στο όλο σύστημα του σπιτιού εκεί.

(Γιώργος, 28/03/04)

Η μόνη εξαίρεση από αυτούς τους τέσσερις είναι ο Αλέξης (29/03/04), ο οποίος δεν ανέφερε να έχει κάποιο πρόβλημα για την επιστροφή του στο πατρικό.

Εδώ, θα πρέπει να προσθέσουμε ότι από την συγκριτική παρατήρηση των αντιδράσεων τόσο των φοιτητών, όσο και των φοιτητριών σε σχέση με τον γυρισμό στο πατρικό σπίτι, μπορούμε να καταλάβουμε ότι αυτοί που αντιδρούν περισσότερο είναι κυρίως εκείνοι των οποίων το πατρικό βρίσκεται στην επαρχία, ή σε κάποια επαρχιακή πόλη. Ο γυρισμός σε ένα τέτοιο περιβάλλον προβληματίζει ιδιαίτερα, από την άποψη ότι σε αυτές τις περιοχές δεν υπάρχουν διέξοδοι, κυρίως επαγγελματικοί αλλά και ακαδημαϊκοί¹³⁵. Έτσι, η επιστροφή στο πατρικό θεωρείται για την σκέψη των περισσότερων φοιτητών ως «πισωγύρισμα» της ζωής τους.

Τι προβληματίζει, όμως, περισσότερο τους φοιτητές, σε σχέση με την επικείμενη αποχώρησή τους από την Μυτιλήνη; Σε αντίθεση με τις φοιτήτριες κανένας από τους φοιτητές δεν αναφέρεται στην δυσκολία που θα έχει στο να αφήσει το φοιτητικό του σπίτι. Μάλιστα ο Δημήτρης (30/03/04) και ο Στέλιος (03/04/04) αναφέρουν το να αφήσουν τον χώρο τους δεν τους απασχολεί καθόλου και όπως αντίστοιχα δηλώνουν:

Όχι. Μιλώντας πάλι για την παρούσα φάση όχι, δεν με ενοχλεί το ότι θα φύγω. Εντάξει, κάποιες στιγμές σκέφτομαι «α, τι ωραία που είναι εδώ», αλλά πιο πολύ είναι αυτό που δένομαι με τις συνήθειες που με κάνουν να φχαριστιέμαι..την ελευθερία να ξυπνάω χαλαρά, να απολαμβάνω τον καφέ μου και την μουσική μου, με τον ψαρά που φωνάζει από κάτω...αυτό είναι στην ουσία που μπορεί να το αποχωριστώ και να μην μου αρέσει καθόλου.

...δεν ξέρω, με αυτό το σπίτι δεν μπορώ να πω ότι έχω δεθεί τρελά, δηλαδή ανά πάσα στιγμή μπορώ να σηκωθώ να φύγω, δεν θα με κρατούσε...

¹³⁵ Δηλαδή για μεταπτυχιακές σπουδές, κάτι που σκέφτονται οι περισσότεροι φοιτητές της έρευνας.

Ο Κώστας (27/03/04) σχολιάζει την διαδικασία της αποχώρησής του, λέγοντας απλά:

Μμμ, ναι δεν είναι και η πιο εύκολη κατάσταση ψυχολογικά και σου λέω για τον εαυτό μου και ξέρω ότι όλοι έτσι νιώθουν και εγώ το καταλαβαίνω αυτό.

Ενώ, ο Αλέξης (29/03/04) βρίσκει δύσκολο το ότι θα φύγει γενικά από την πόλη και όχι από το σπίτι του.

Οι μόνοι που αναφέρονται στην δυσκολία της αποχώρησης θίγοντας την σχέση που έχουν με τον χώρο τους, κυρίως όμως μέσω των προσωπικών αντικειμένων τους, είναι ο Ηρακλής (25/03/04) και ο Γιώργος (28/03/04). Ο Ηρακλής σχολιάζει το πόσο δύσκολο θα του είναι, ψυχολογικά, να εξοικειωθεί και πάλι με το χώρο του στο πατρικό λέγοντας:

..πρέπει για μια ακόμη φορά, να ανασυντάξω, να ξαναφτιάξω τον χώρο μου και στη διαδικασία του να ξαναφτιάξεις τον χώρο σου από την αρχή είναι σαν να επαναπροσδιορίζεις τον εαυτό σου και την θέση σου στα πράγματα...τα πράγματα θα μπουν μέσα στις κούτες, όταν θα ξαναβγούν προφανώς δεν θα μπουν ακριβώς όπως ήταν...θα χρειαστεί να ξανασκεφτείς την θέση τους. Ίσως χρειαστεί..λόγω του χώρου..να μην βάλεις κάποια πράγματα ή να βάλεις κάποια καινούργια. Κι εκεί πρέπει πάλι να σκεφτείς τι θα μπει, πως θα μπει..Και όλο αυτό αρχίζει να σε μανουριάζει, σε τρώει...εγώ θέλω να τα πάρω όλα τα πράγματά μου από δω...Αλλά δεν μπορώ. Και είναι μια κατάσταση...παύεις να έχεις τη φοιτητική ιδιότητα.. Στα πλαίσια του πως θα οργανώσεις τη ζωή σου είναι και ποια αντικείμενα θα επιλέξω να έχω στο προσωπικό μου χώρο και ποια όχι. Έτσι σκέφτομαι την αποχώρηση και αυτές οι σκέψεις δεν με φτιάχνουν και πάρα πολύ.

Και ο Γιώργος (28/03/04) με τη σειρά του έχει τους ίδιους προβληματισμούς και αναφέρει:

Δε με θλίβει τόσο ότι θα αφήσω το σπίτι αυτό καθεαυτό, αλλά ότι θα φύγω από εδώ, θα το πω σημειώσέ το: «Φοιτητής ο οποίος φεύγει από εδώ, νιώθει πάρα πολύ άσχημα»...Άκουσα τη μάνα μου..ότι: «εντάξει, άσε τίποτα πράγματα κάτω, δεν είναι ανάγκη να τα φέρεις όλα» και όλο αυτό μου χτύπησε εμένα κάπως. Δηλαδή τι θα πρέπει να διαλέξω, να αφήσω εκεί και με ποιο κριτήριο εγώ θα το διαλέξω αυτό να το αφήσω κάτω; Όπως και να το κάνουμε, είναι κάτι με το οποίο έχω κάτι μαζί του εδώ πέρα. Είναι πραγματικά δικά μου, αυτά που είναι δικά μου δικά μου, εδώ μέσα...Αλλά οι άλλοι δεν καταλαβαίνουν ότι αυτή είναι μια διαδικασία για σένα, η οποία έχει κάτι να σου αφαιρέσει. Και τα πιάτα να αφήσω εδώ, είναι κάτι. Να τα πάρει ένας άλλος; Ποιος είναι ο άλλος που θα έρθει εδώ πέρα; Δεν κατάλαβα (γέλιο).

Δεν ξέρω τι να σου πω. Είναι περίεργο. Δεν μπορώ να φανταστώ τον εαυτό μου το καλοκαίρι, μετά τον Ιούνιο, ότι πια δεν θα υπάρχει επιστροφή εδώ. Θα υπάρχει το Δεκέμβρη σαν ορκωμοσία, αλλά...Θα έρθω τελείως διαφορετικά. Δεν ξαναγυρνάω στη Μυτιλήνη;...Δεν μπορώ να φανταστώ ότι θα είμαι σε ένα καράβι το οποίο πηγαίνει Αθήνα και δεν έχει γυρισμό. Δεν έχει εισιτήρια γυρισμού.

Όπως καταλαβαίνουμε, από τα λεγόμενα του Ηρακλή (25/03/04) και του Γιώργου, (28/03/04) αλλά και από αυτά που δήλωσαν προηγουμένως η Δήμητρα (28/03/04) με την Τασία (05/04/04), τα προσωπικά αντικείμενα τα οποία αποκτήθηκαν κατά την παραμονή

των φοιτητών στο νησί έχουν ιδιαίτερη σημασία και μάλιστα θα παίξουν πολύ σημαντικό ρόλο στην δημιουργία του νέου τους χώρου.

Όλα αυτά τα αντικείμενα θα έχουν μια θέση στην νέα κατοικία των φοιτητών και αν αυτή η κατοικία είναι ξανά το πατρικό σπίτι θα προτιμηθεί από πολλούς να παραμερίσουν τα παλιά τους αντικείμενα για να βάλουν μέσα αυτά που τους συντρόφευαν στα χρόνια τους στη Μυτιλήνη. Χαρακτηριστικό είναι το σχόλιο του Κώστα (27/03/04):

Ε, ναι εντάξει, αναγκαστικά πρέπει να τα βάλουμε κάπου έτσι δεν είναι; (γέλιο) Τα συναισθηματικά εντάξει εννοείται ότι θα είναι λίγο πιο φανερά σε μένα, δεν θα τα κρύψω...Τα παλιά [θα κρύψω] γιατί τα καινούργια θα είναι χρονικά πιο οικεία σε μένα.

Είναι, επομένως, αναμενόμενο ότι όλοι οι φοιτητές, αν μπορούσαν, θα ήθελαν να πάρουν όλα τα πράγματά τους από τα φοιτητικά τους σπίτια, προκειμένου να φτιάξουν τις νέες τους κατοικίες με τα ίδια αντικείμενα, τα οποία συνδέονται περισσότερο με το παρόν τους ¹³⁶.

Εφόσον, όμως, δεν θα μπορέσουν αρκετοί από αυτούς να τα πάρουν όλα, τα υπόλοιπα, όπως έπιπλα και διάφορα άλλα αντικείμενα ή θα τα δώσουν σε φίλους τους ή θα τα πουλήσουν, ή θα τα αφήσουν στα σπίτια τους, κληρονομιά για τους επόμενους νοικάρηδες.

Οι παραπάνω προβληματισμοί των φοιτητών συμφωνούν απόλυτα με τα συμπεράσματα στα οποία καταλήγει στην μελέτη του και ο Marcoux ¹³⁷, ο οποίος αναφέρεται στα δυνατά συναισθήματα που προκαλεί μια μετακόμιση, τα οποία απορρέουν από την ανάγκη να αντικρίσουμε κάθε αντικείμενο, από τα πιο σημαντικά, ως αυτά που ανακαλύπτουμε ξανά, από αυτά που είχαν χαθεί ή ξεχαστεί ή εκείνα που θα ήταν προτιμότερο να έχουμε ξεχάσει. Ο Marcoux υποστηρίζει, ότι μέσω αυτών των πραγμάτων αντικρίζουμε τις αναμνήσεις και τις σχέσεις μας.

Η ταξινόμηση, ή το «ξεσκαρτάρισμα», των αντικειμένων σε μία μετακόμιση, συνεχίζει, είναι αναγκαία λόγω του πολλαπλασιασμού των αντικειμένων. Αυτή η διαδικασία συνοδεύει και σηματοδοτεί τις αλλαγές στις σχέσεις. Ανταποκρίνεται στην ανάγκη, να συλλέξουμε ότι είναι σημαντικό, τα αντικείμενα τα οποία θα ορίσουν την ταυτότητα του νέου χώρου και της νέας κοινωνικής ταυτότητας του ατόμου. Επίσης, αυτή η διαδικασία οδηγεί και στον αποκλεισμό εκείνων των αντικειμένων που είναι ασύμβατα με αυτές τις νέες συνθήκες.

¹³⁶ Μια τέτοια κίνηση συμφωνεί επίσης και με αυτό που είδαμε νωρίτερα στον παραλληλισμό των φοιτητικών σπιτιών με τα πατρικά, όπου πολλοί φοιτητές είπαν ότι τα αντικείμενα που έχουν τα δωμάτιά τους στο πατρικό δεν τους εκφράζουν πια και έχουν χάσει το νόημα που είχαν τα προηγούμενα χρόνια.

¹³⁷ Βλ. Marcoux, Jean-Sebastien. 2001. "The Refurbishment of Memory". In *Home Possessions: Material Culture Behind Closed Doors*, ed. Daniel Miller. Oxford & New York: Berg. Σ.σ. 69-86.

«Λαμβάνοντας υπ' όψιν», καταλήγει ο Marcoux, «ότι τα αντικείμενα ενσωματώνουν σχέσεις και μνήμη¹³⁸ και ότι η μνήμη είναι επιλεκτική, ακολουθεί λογικά και το ότι η ταξινόμηση των αντικειμένων, γίνεται μια μεταφορά για την ταξινόμηση των σχέσεων και των αναμνήσεων». «Με άλλα λόγια η μετακόμιση παρέχει την δυνατότητα να καταλάβουμε τις ρευστές πιθανότητες των σχέσεων και τις αναμνήσεις με όρους επιλογής»¹³⁹.

Σε κάθε περίπτωση, η διαδικασία της μετακόμισης, και ιδιαίτερα αυτού του είδους, είναι αρκετά ψυχοφθόρα για όλους τους φοιτητές και όλοι τους φαίνεται να θέλουν πολύ να βγουν αληθινά τα λόγια του Δημήτρη (30/03/04):

...βλέπω πόσο δύσκολο είναι να αποχωριστείς κάποιους ανθρώπους εδώ, αλλά εδώ που τα λέμε καμιά φορά η σκέψη είναι πιο δύσκολη από την πραγματικότητα...

¹³⁸ Και σε αυτό το σημείο αναφέρεται στον Bourdieu, τον Chevalier και τον Miller, βλ. Marcoux, ο.π.

¹³⁹ Βλ. Marcoux, ο.π., σελ. 83-84.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Παρακολουθήσαμε, μέσω των δεκατεσσάρων φοιτητών της έρευνας αυτής, το ταξίδι προς την Μυτιλήνη και την αναζήτηση του σπιτιού που θα τους φιλοξενούσε κατά την διάρκεια των σπουδών τους. Είδαμε, από την πρώτη στιγμή, την αγωνία, τις δυσκολίες και την σημασία που είχε για αυτούς η ανεύρεση μιας κατοικίας που θα τους κάλυπτε, όσες ανάγκες θεωρούσε τότε, ο καθένας, απαραίτητες, για μια άνετη φοιτητική ζωή.

Σε σχέση με αυτή την αναζήτηση, διαπιστώσαμε την ανάγκη των φοιτητών, από την πρώτη στιγμή, να αποκοπούν από το οικογενειακό νοικοκυριό από το οποίο προέρχονταν. Τα κριτήρια που υιοθέτησαν, σχεδόν όλοι οι φοιτητές, προκειμένου να βρουν το νέο τους σπίτι, έδειχναν ότι έψαχναν κάτι διαφορετικό από το πατρικό τους.

Παρατηρήσαμε μία-μία τις διαδικασίες, μέσα από τις οποίες, οι φοιτητές έπαυαν να αισθάνονται φιλοξενούμενοι στο νησί και κυρίως στους προσωπικούς τους χώρους. Μέσω της διακόσμησης και του χρόνου που περνούν στο σπίτι, ο χώρος αυτός φορτιζόταν συναισθηματικά και συμβολικά, έτσι, μετατρέπονταν σιγά-σιγά σε κομμάτι του εαυτού τους.

Όμως από αυτές τις διαδικασίες, φάνηκαν και οι πρώτες έμφυλες διαφορές σε σχέση με την χρήση του χώρου. Οι φοιτήτριες στην πλειοψηφία τους ακολουθώντας το παράδειγμα της μητέρας τους και νοικοκυράς, στολίζουν το χώρο τους και προσπαθούν να τον κάνουν ωραίο. Ενώ οι φοιτητές επιμένουν στην λειτουργική και χρηστική αξία των αντικειμένων και δεν δίνουν σημασία στο αισθητικό αποτέλεσμα. Όσον αφορά επίσης, τον χρόνο που περνούν στο σπίτι, είναι φανερό ότι οι φοιτήτριες ζουν περισσότερο τον προσωπικό τους χώρο, σε αντίθεση με τους φοιτητές που τον χρησιμοποιούν κυρίως ως «καταφύγιο» και περνούν σε αυτόν λιγότερο χρόνο.

Ακούσαμε τους τρόπους με τους οποίους αντιμετώπισαν τις δυσκολίες που έχει η διαχείριση ενός σπιτιού, από την καθαριότητα μέχρι το «κυνήγι» των κατσαριδών και τις επισκευές των υδραυλικών. Ακόμα και μέσα από αυτές τις δυσκολίες είναι διακριτή η σχέση που δημιουργήθηκε μεταξύ των φοιτητών και του χώρου τους.

Σε αυτές τις διαδικασίες εμφανίζονται και οι πρώτες αμφισβητήσεις των έμφυλων στερεοτύπων. Οι φοιτητές, αν και λόγω ανάγκης, έρχονται σε επαφή με την καθαριότητα, αναλαμβάνουν την φροντίδα του χώρου τους, ασχολούνται με το μαγείρεμα και μέσω αυτών των δραστηριοτήτων ανακαλύπτουν τρόπους εξοικείωσης

με τον χώρο τους που σε άλλη περίπτωση δεν θα τους είχαν καν γνωρίσει. Από την άλλη οι φοιτήτριες επαναπροσδιορίζουν τον έμφυλο ρόλο τους και δεν δέχονται αδιαπραγμάτευτα την ταύτισή τους ως νοικοκυρές.

Μέσω των αφηγήσεων των φοιτητών, κατανοήσαμε πόσο δύσκολη είναι η αποχώρησή τους από τα σπίτια που έζησαν όλα αυτά τα χρόνια. Για τις φοιτήτριες η δυσκολία αυτή οφείλεται στο δεσμό που αναπτύχθηκε μεταξύ αυτών και των χώρων τους. Για τους φοιτητές είναι στενάχωρη η διαδικασία της αναχώρησης γιατί συνδέεται με την επαναδιαπραγμάτευση της θέσης των αντικειμένων των σπιτιών τους, τα οποία γι' αυτούς συμβολίζουν το παρόν και είναι δύσκολο να σκεφτούν ότι τα αντικείμενα αυτά θα πεταχτούν ή θα δοθούν κάπου αλλού.

Κυρίως, όμως, η μελαγχολία που διατυπώνουν τόσο οι φοιτητές, όσο και οι φοιτήτριες, έχει να κάνει με δύο πολύ βασικούς παράγοντες. Πρώτον με το τέλος της φοιτητικής ζωής τους, δηλαδή, με το τέλος μιας περιόδου που τους επέτρεπε να ζουν μόνοι και να ορίζουν την καθημερινότητά τους και δεύτερον με την επιστροφή τους στο πατρικό, δηλαδή την απώλεια της ανεξαρτησίας τους και την επανένταξή τους σε μια καθημερινότητα η οποία πρέπει να συμφωνεί με το οικογενειακό πρόγραμμα.

Με λίγα λόγια μπορούμε να συνοψίσουμε λέγοντας ότι, μέσα σε όλες αυτές τις διαδικασίες και τις πρακτικές, το φύλο των φοιτητών διέπει την συμπεριφορά τους. Χαρακτηρίζει τις αντιδράσεις τους και διαφοροποιεί την οπτική τους σε σχέση με αρκετές παραμέτρους.

Ωστόσο, η φοιτητική τους ιδιότητα είναι εκείνο το χαρακτηριστικό αυτών των ατόμων, το οποίο επιδρά με το ακριβώς αντίθετο αποτέλεσμα, τους εξισώνει, τους κατηγοριοποιεί στην ίδια διακριτή ομάδα. Έτσι, οι φοιτητές επαναδιαπραγματεύονται τους κοινωνικούς έμφυλους ρόλους τους και παρά τις όποιες έμφυλες διαφορές, οι συμπεριφορές τους σε γενικές γραμμές έχουν κοινή συνισταμένη.

Η σημαντικότερη διάσταση των πρακτικών, μέσα από τις οποίες οι φοιτητές εξοικειώνονται με τον προσωπικό τους χώρο, είναι η κοινωνική «ενηλικίωσή» τους. Κατά την διάρκεια της παραμονής τους στο φοιτητικό τους σπίτι, η σχέση τους με τον χώρο παρουσιάζεται αρκετά «ρευστή». Μέσα από την προσπάθεια διαχείρισης του χώρου τους - έστω και με κοινωνικά αντισυμβατικούς κανόνες - από την συνεχή επαναταξινόμηση των αντικειμένων τους, από την πρώτη επαφή τους γενικά με πρακτικές όπως η καθαριότητα, ή οι προμήθειες για ένα σπίτι, αυτό που συντελείται στην ουσία, είναι ο επαναπροσδιορισμός του ίδιου του εαυτού τους και της ταυτότητάς τους.

Οι φοιτητές, μέσα από αυτή την εμπειρία επιτυγχάνουν την αποκοπή τους από την κοινωνική μονάδα του «νοικοκυριού», δηλαδή του πατρικού τους σπιτιού και την μετατροπή τους σε αυτόνομες κοινωνικές οντότητες.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ:

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1:

Σχεδιάγραμμα Ενδεικτικών Ερωτήσεων:

1. Πως βρήκες αυτό το χώρο (αγγελία, γνωστοί, άλλο);
2. Ποια κριτήρια έψαχνες σε ένα χώρο ώστε να τον νοικιάσεις;
3. Ήταν τα κριτήρια αυτά χαρακτηριστικά και του πατρικού σου σπιτιού (περιοχή, διαρρύθμιση, άλλο);
4. Ποιος ήταν ο λόγος που σε έκανε να νοικιάσεις τον συγκεκριμένο χώρο;
5. Ήταν επιπλωμένος ή το επίπλωσες εσύ;
6. Αν το επίπλωσες εσύ αγόρασες έπιπλα ή έφερες δικά σου (αγορά από άλλους φοιτητές);
7. Όταν μπήκες πρώτη φορά σε αυτό το χώρο ποιες ήταν οι πρώτες σου ενέργειες (καθάρισμα, διακόσμηση, άλλο);
8. Διακόσμησες το χώρο σου με δώρα από σχέσεις (φιλικές, συγγενικές κ.λ.π.) Αν ναι σε μεγαλύτερο βαθμό από ότι το έκανες αυτό στο πατρικό σου;
9. Έφερες δηλαδή αντικείμενα χωρίς χρηστική σημασία (από το πατρικό ή άλλα) τα οποία σε έκαναν να νιώθεις πιο οικεία (απέκτησαν κάποια αντικείμενα τα οποία είχες παλιά, μια ιδιαίτερη ιδιότητα ή συναισθηματική δυναμική στο τωρινό σου χώρο και αν ναι ποια είναι αυτή η ιδιότητα και γιατί έγινε αυτό);
10. Τοποθέτησες αντικείμενα σε μια «συμβολικά» ίδια θέση με εκείνη που βρίσκονταν στο πατρικό σου;
11. Υπήρξαν άλλοι παράγοντες που πιθανόν να σε επηρέασαν στην διακόσμηση του χώρου σου (π.χ. η καταγωγή σου, ή αν βρήκες τώρα την ευκαιρία να αγοράσεις καινούργια πράγματα κ.λ.π.);
12. Περνάς πολύ από τον ελεύθερο χρόνο σου στο χώρο σου; Αν ναι με ποιο τρόπο;
13. Χρησιμοποιείς τον χώρο σου, (μαγειρεύεις, πλένεις ρούχα), όπως στο πατρικό σου ή όχι (π.χ. τρως έξω);
14. Καλείς στο χώρο σου κόσμο ή θεωρείς ότι ο χώρος που ζεις είναι μόνο για σένα;
15. Αν καλείς κόσμο, πόσο συχνά και για ποιο λόγο (π.χ. για φαγητό, για να διασκεδάσετε, για ύπνο);

- 16. Πόσο χρόνο μένεις σε αυτό το χώρο; Έχεις αλλάξει χώρο όσο είσαι στη Μυτιλήνη;
Πόσες φορές και για ποιο λόγο;*
- 17. Συγκατοικείς, ή συγκατοικούσες; Αν ναι είναι διαφορετική η κατάσταση σε μια τέτοια περίπτωση και γιατί;*
- 18. Χρειάζεται να έχεις ιδιαίτερη συμπεριφορά για να συγκατοικήσεις; Τι θα ήταν αυτό που θα σε έκανε να συγκατοικήσεις (ακόμα και αν δεν το έχεις κάνει);*

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2:

Συντομογραφίες των Συμβόλων των Περιγραμμάτων των Σπιτιών των Φοιτητών: :

Κ. ΕΙ : Κεντρική Είσοδος

Ε : Εξώπορτα

Ε.Π. : Εξωτερική Πόρτα

Κρ. : Κρεβατοκάμαρα

Κ. : Κουζίνα

Τρ. : Τραπεζαρία

Καθ. : Καθιστικό

Μ. : Μπάνιο

Α. : Αποθηκευτικός χώρος

Μπ. : Μπαλκόνι

μπ. : μπαλκονόπορτα

π. : παράθυρο

Σκ. : Σκάλα

Δ. : Διάδρομος

Αυ. : Αυλή

----- : ξύλινο χώρισμα

ντ. : ντουλάπα

γρ. : γραφείο

tv : τηλεόραση

κρ. : κρεβάτι

βιβ. : βιβλιοθήκη

τρ. : τραπέζι

καν. : καναπές

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

1. Ardener, Shirley. 1981. *Women and Space: Ground Rules and Social Maps*. Oxford-Providence: Berg.
2. Bernard, Russell H. 1989 (1998 3rd edtn). *Research Methods in Cultural Anthropology*. Sage Publications: Newbury Park, London, New Delhi.
3. Bourdieu, Pierre. 1973. "The Berber House". In *Rules and Meanings*, ed. Mary Douglas. Penguin. p.p. 98-110.
4. Buck Sutton, Susan. 1999. "Fleeting Villages, Moving Households: Greek Housing Strategies in Historical Perspective". In *House Life. Space, Place and Family in Europe*, eds. Donna Birdwell-Pheasant and Denise Lawrence-Zuniga. Oxford & New York: Berg.
5. Campell, J. 1964. *Honour, Family and Patronage: A Study of Institutions and Moral Values in a Greek Mountain Community*. Oxford: Clarendon Press.
6. Carsten, Janet. 1991. "Children in Between: Fostering and the Process of Kinship on Pulau Langkawi, Malaysia". In *Man* 26 (3): 425-443.
7. Carsten, Janet. 1995. "The Substance of Kinship and the Heat of the Hearth: Feeding, Personhood and Relatedness among Malays in Palau Langkawi". In *American Ethnologist* 22: 223-241.
8. Carsten, Janet and Stephen Hung-Jones. 1995. "Introduction: About the House – Levi-Strauss and Beyond". In *About the House – Levi-Strauss and Beyond*, eds. Janet Carsten and Stephen Hung-Jones. Cambridge: Cambridge University Press.
9. Clarke, Alison J. 2001. "The Aesthetics of Social Aspiration". In *Home Possessions: Material Culture Behind Closed Doors*, ed. Daniel Miller. Oxford & New York: Berg. p.p. 23-45.
10. Cowan, Jane. 1991. «Going out for coffee? Contesting the grounds of gendered pleasures in everyday sociability». In *Contested Identities: Gender and Kinship in Modern Greece*, eds. Peter Loizos and Evthymios Papataxiarxis. Princeton: Princeton University Press.
11. Cowan, Jane. 1998 (1992) Η Κατασκευή της Γυναικείας Εμπειρίας σε μια Μακεδονική Πόλη. Στο *Ταυτότητες και Φύλο στη Σύγχρονη Ελλάδα*, επιμ. Ε. Παπαταξιάρχη και Θ. Παραδέλλης. Εκδ. Αλεξάνδρεια: Αθήνα. σ.σ. 127-147.

12. Dubisch, Jill. 1986. "Culture Enters Through the Kitchen: Women, Food and Social Boundaries in Rural Greece". In *Gender and Power in Rural Greece*, ed. Jill Dubisch. Princeton: Princeton University Press. p.p. 195-214.
13. Dubisch, Jill. 1998 (1992). «Κοινωνικό φύλο, συγγένεια και θρησκεία: "Αναπλάθοντας" την ανθρωπολογία της Ελλάδας». Στο *Ταυτότητες και Φύλο στην Σύγχρονη Ελλάδα*, επιμ. Ε. Παπαταξιάρχης, Θ. Παραδέλλης. Εκδ. Αλεξάνδρεια: Αθήνα. σ.σ. 99-123.
14. duBoulay, J., 1986. "Women: images of their and destiny in rural Greece". In *Gender and Power in rural Greece*, ed. Jill Dubisch. Princeton: Princeton University Press.
15. Garvey, Pauline. 2001. "Organized Disorder: Moving Furniture in Norwegian Homes". In *Home Possessions: Material Culture Behind Closed Doors*, ed. Daniel Miller. Oxford & New York: Berg. p.p. 47-68.
16. Hirschon, Renee. 1993. "Essential Objects and the Sacred: Interior and Exterior Space in an Urban Greek Locality". In *Women and Space*, ed. Shirley Ardener. Oxford-Providence: Berg. p.p. 70-86.
17. James, Alice V. and Loukas Kalisperis. 1999. "Use of House and Space: Public and Private Family Interaction on Chios, Greece". In *House Life. Space, Place and Family in Europe*, eds. Donna Birdwell-Pheasant and Denise Lawrence-Zuniga. Oxford & New York: Berg. p.p. 205-220.
18. Kantsa, Venetia. "Home is the right place for women to be: Change and Continuity in Greek Society Through the Use of Space by Same-Sex Desiring Women" (Υπό δημοσίευση).
19. Keith, Michale and Steve Peil. 1993. *Place and the Politics of Identity*. Routledge: London.
20. Loizos, Peter and Evthymios Papataxiarxis. 1991. "Gender and Kinship in Marriage and Alternative Contexts". In *Contested Identities: Gender and Kinship in Modern Greece*, eds. Peter Loizos and Evthymios Papataxiarxis. Princeton: Princeton University Press. p.p. 3-25.
21. Marcoux, Jean-Sebastien. 2001. "The Refurbishment of Memory". In *Home Possessions: Material Culture Behind Closed Doors*, ed. Daniel Miller. Oxford & New York: Berg. p.p. 69-86.
22. McDowell, Linda. 1999. "Home, Place and Identity". In *Gender, Identity and Place*. Cambridge: Polity Press. p.p. 71-95.

23. Miller, Daniel. 1995. "Artefacts and the Meaning of things". In *Companion Encyclopedia of Anthropology*, ed. Tim Ingold. London & New York: Routledge. p.p. 396-417.
24. Miller, Daniel. 2001. "Behind Closed Doors". In *Home Possessions: Material Culture Behind Closed Doors*, ed. Daniel Miller. Oxford & New York: Berg. p.p. 1-21.
25. Miller, Daniel. 2001. "Possessions". In *Home Possessions: Material Culture Behind Closed Doors*, ed. Daniel Miller. Oxford & New York: Berg. p.p. 107-121.
26. Petridou, Elia. 2001 "The Taste of Home". In *Home Possessions: Material Culture Behind Closed Doors*, ed. Daniel Miller. Oxford & New York: Berg. p.p. 87-104.
27. Rosaldo, M. Z. και L. Lamphere. 1974. *Woman, Culture and Society*. Stanford: Stanford University Press.
28. Βαΐου, Ντίνα, Μαρία Στρατηγάκη και Ζώγια Χρονάκη. 1991. «Αμειβόμενη εργασία στο σπίτι: μια γυναικεία δουλειά και μια ιδεολογία». Στο *Σύγχρονα Θέματα* (Περίοδος α'14^ο) 45: 47-53
29. Βαρίκα, Ελένη. 1996. «Ξεχασμένη από τον κόσμο, λατρεμένη από το σπίτι της!» (κεφ. 2^ο). Στο *Η Εξέγερση των Κυριών. Η γένεση μιας φεμινιστικής συνείδησης στην Ελλάδα 1833-1907*. Εκδ. Κατάρτι: Αθήνα. σ.σ. 97-126.
30. Δημητρίου-Κοστώνη, Σίβυλλα. 2001. «Το τραπέζι του φαγητού: Συμβολικός διάλογος, Πρακτική και Επιτέλεση». Στο *Ανθρωπολογία των Φύλων*. Επιμ. Σωτήρης Δημητρίου. Εκδ. Σαββάλα: Αθήνα. σ.σ. 95-131.
31. Κράλη, Ευαγγελία και Σταυρούλα Λυκογιάννη. 2001. «Φύλο και Χώρος». Μελέτη επισκόπησης για το Κ.Ε.Θ.Ι., σύμβουλος Ντίνα Βαΐου.
32. Μαδιανού – Γκέφου, Δήμητρα. «Στο πρόσωπο του άνδρα μου εμένα βλέπουν: το "δημόσιο" και το "ιδιωτικό" ως τόπος κατασκευής της έμφυλης ταυτότητας». Σ.σ. 111-181.
33. Μαδιανού - Γκέφου Δήμητρα. 1998. «Αναστοχασμός, Ετερότητα και Ανθρωπολογία Οίκου: Διλήμματα και Αντιπαραθέσεις». Στο *Ανθρωπολογική Θεωρία και Εθνογραφία. Σύγχρονες Τάσεις*, επιμ. Δήμητρα Γκέφου-Μαδιανού. Εκδ. Ελληνικά Γράμματα: Αθήνα. σ.σ. 365-423.
34. Μαράτου-Αλιμπράντη, Λάουρα. 1993. «Πρότυπα οικογένειας και συζυγικές κατανομές των οικιακών εργασιών: η περίπτωση των οικογενειών της Αθήνας». Στο *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστήμων*, τόμος Γ', τ. 12: 133-151.

35. Μπακαλάκη, Αλεξάνδρα. 1994. «Εισαγωγή: Από την Ανθρωπολογία των Γυναικών στην Ανθρωπολογία των Φύλων». Στο *Ανθρωπολογία, Γυναίκες και Φύλα*, επιμ. Αλεξάνδρα Μπακαλάκη. Εκδ. Αλεξάνδρεια: Αθήνα. σ.σ. 13-74.
36. Μπακαλάκη, Αλεξάνδρα. 1998. «Λόγοι για το φύλο και αναπαραστάσεις της πολιτισμικής ιδιαιτερότητας στην Ελλάδα του 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα». Στο *Ανθρωπολογική Θεωρία και Εθνογραφία. Σύγχρονες Τάσεις*, επιμ. Δήμητρα Γκέφου-Μαδιανού. Εκδ. Ελληνικά Γράμματα: Αθήνα. σ.σ. 519-581.
37. Μπεοπούλου, Ι. 1998 (1992). «Όταν οι άνδρες ταξιδεύουν: Χώροι συνάντησης και διαχωρισμού των φύλων». Στο *Ταυτότητες και Φύλο στην Σύγχρονη Ελλάδα*, επιμ. Ε. Παπαταξιάρχης, Θ. Παραδέλλης. Εκδ. Αλεξάνδρεια: Αθήνα. σ.σ. 193-207.
38. Παπαγαρουφάλη, Ελένη. 2002. «Η συνέντευξη ως σωματική επικοινωνία των συνομιλητών και πολλών άλλων» σε *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών* 107 Α': 29-46.
39. Παπαταξιάρχης, Ευθύμιος. 1998 (1992). «Εισαγωγή. Από τη σκοπιά του φύλου: Ανθρωπολογικές θεωρήσεις της σύγχρονης Ελλάδας», στο *Ταυτότητες και Φύλο στην σύγχρονη Ελλάδα: Ανθρωπολογικές Προσεγγίσεις*, επιμ. Ε. Παπαταξιάρχης, Θ. Παραδέλλης. Εκδ. Αλεξάνδρεια: Αθήνα. σ.σ. 11-72.
40. Σκουτέρη-Διδασκάλου, Νόρα. 1991. «Τα εν οίκω μη εν δήμω-και αντιστρόφως». Στο *Ανθρωπολογικά για το Γυναικείο Ζήτημα*. Εκδ. Πολίτης: Αθήνα. σ.σ.77-110.
41. Στυλιανούδη, Λίλυ. 2002. «Η θεραπευτική διάσταση της συνέντευξης» σε *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών* 107 Α': 83-94.